

МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

НАУКОВІ ПРАЦІ
МІЖРЕГІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ ТА ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ

SCIENTIFIC WORKS
OF INTERREGIONAL ACADEMY
OF PERSONNEL MANAGEMENT

POLITICAL SCIENCES AND PUBLIC MANAGEMENT

Випуск 3 (79), 2025

Видавничий дім
«Гельветика»
2025

Редакційна колегія

Семенець-Орлова І. А., кандидат політичних наук, доктор наук з державного управління, професор, директор Навчально-наукового інституту управління, економіки та бізнесу, Міжрегіональна Академія управління персоналом (головний редактор)

Дакал А. В., доктор наук з державного управління, доцент, професор кафедри публічного адміністрування, Міжрегіональна Академія управління персоналом

Жовнірчик Я. Ф., доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри публічного управління та адміністрування, Національний авіаційний університет

Козирська А., доктор політичних наук, професор, керівник кафедри соціальної і культурної безпеки факультету наук про політику і безпеку, Університет Миколая Коперника у Торуні, Польща

Ковач В. О., доктор наук з державного управління, старший дослідник, провідний науковий співробітник відділу проблем фізичного захисту об'єктів критичної інфраструктури центру інформаційно-аналітичного та технічного забезпечення моніторингу об'єктів атомної енергетики, НАН України

Кондратенко О. Ю., доктор політичних наук, доцент, провідний науковий співробітник відділу теоретичних та прикладних проблем політології, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України

Копанчук В. О., доктор наук з державного управління, доцент кафедри кримінального права та процесу, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

Кульгінський Є. А., доктор наук з державного управління, доцент, професор кафедри стоматології, Київський міжнародний університет

Лясота Л. І., кандидат політичних наук, доцент, член Соціологічної асоціації України

Монолатій І. С., доктор політичних наук, професор кафедри політології, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Орел М. Г., доктор наук з державного управління, професор кафедри публічного адміністрування, Міжрегіональна Академія управління персоналом

Пашина Н. П., доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології та міжнародних відносин, Маріупольський державний університет

Радченко О. О., кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри публічного адміністрування, Міжрегіональна Академія управління персоналом

Твердохліб О. С., доктор наук з державного управління, доцент, професор кафедри державного управління у сфері цивільного захисту, Інститут державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту

Толуб'як В. С., доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри менеджменту та публічного управління, Західноукраїнський національний університет

Шмаленко Ю. І., кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри соціології, Національний університет «Одеська юридична академія»

Яровой Т. С., доктор державного управління, доцент, Заклад вищої освіти «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

Katarzyna Radzik-Maruszak, dr hab, profesor, Fac Polit Sci & Journalism, Maria Curie-Skłodowska University in Lublin (Lublin, Poland)

Marek Pietraś, Professor, Dr. habilitated, Dyrektor Instytutu Nauk o Polityce i Administracji, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie (Poland)

Затверджено Вченою радою

Міжрегіональної Академії управління персоналом 19 листопада 2025 (протокол № 10)

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа: Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 1173 від 11.04.2024 року (Ідентифікатор медіа R30-03894).

Суб'єкт у сфері друкованих медіа – Приватне акціонерне товариство «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (вул. Фрометівська, буд. 2, м. Київ, 03039, iarp@iarp.edu.ua, тел. (044) 490-95-00).

Мови розповсюдження: українська, англійська, польська, німецька, французька.

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») відповідно до Наказу МОН України № 320 від 07 квітня 2022 року (додаток 2) зі спеціальностей С2 – Політологія; D4 – Публічне управління та адміністрування.

Видання індексується Google Scholar

DOI: 10.32689/2523-4625-2025-3(79)

Наукові праці МАУП. Політичні науки та публічне управління. 2025. Вип. 3(79). Київ : Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2025. 92 с.

Публікуються статті науковців, які досліджують актуальні проблеми розвитку політики та публічного управління. Для науковців, викладачів, студентів та всіх, кого цікавить розвиток політичної науки та публічного управління в Україні.

ЗМІСТ

Данило ІЛЮШЕНКО

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ
ЯК ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ.....5

Євген ВЕРГЕЛЮК

ВОЛОНТЕРСЬКИЙ РУХ ТА ГРОМАДЯНСЬКА УЧАСТЬ В УКРАЇНІ:
ВІД МОБІЛІЗАЦІЇ У ВІЙНІ ДО РОЛІ У ПІСЛЯВОЄННОМУ ВІДНОВЛЕННІ
ТА ЗМІЦНЕННІ ІНСТИТУЦІЙНОЇ СТІЙКОСТІ.....10

Руслан ДЕМЧИШАК

РАШИЗМ І ЄВРОПЕЙСЬКА ІДЕЯ:
АНТАГОНІЗМ ЦІННОСТЕЙ ТА АСИМЕТРІЯ НАРАТИВІВ..... 20

Михайло ДУБЕЛЬ

ПРОТИДІЯ ІНФОРМАЦІЙНИМ ЗАГРОЗАМ ЦИФРОВОГО СЕРЕДОВИЩА
ДЛЯ ДЕМОКРАТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ: КЕЙС ВИБОРІВ РУМУНІЇ 2024 РОКУ..... 26

Юрій КИРИЧЕНКО, Тетяна СЕРГІЄНКО, Олександр КУРТА

СУЧАСНІ МЕХАНІЗМИ ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В УМОВАХ
РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ ТА РОЛЬ МЕДІА
У ФОРМУВАННІ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СУСПІЛЬСТВА..... 34

Сергій КОВТУН

РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА І ДЕМОКРАТИЧНА УЧАСТЬ ГРОМАДЯН:
ВИКЛИКИ ПОВОЄННОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ.....41

Валентин КОЛЄЧКІН

ЕЛЕКТРОННІ КОМУНІКАЦІЇ ТА ДОСТУПНІСТЬ ПОСЛУГ У ГРОМАДАХ:
ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ПОДОЛАННЯ ЦИФРОВОЇ НЕРІВНОСТІ.....50

Катерина КОСТОВСЬКА

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПІДТВЕРДЖЕННЯ ТИМЧАСОВОЇ НЕПРАЦЕЗДАТНОСТІ
ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ОЦІНКИ ПРАВОМІРНОСТІ НАКЛАДЕННЯ
ДИСЦИПЛІНАРНОГО СТЯГНЕННЯ..... 54

Ігор РУДЬ

МОРСЬКА СТРАТЕГІЯ УКРАЇНИ:
ПРИНЦИПИ, ЗАГРОЗИ І МАЙБУТНІ ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ..... 60

Олександр СТРИЖАК

ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ІНСТИТУЦІЙ УКРАЇНИ
В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ..... 66

Дмитро СУХИЙ

ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ВЕКТОРИ УКРАЇНИ 2022–2025 РОКІВ:
ІНСТИТУЦІЙНІ ЗСУВИ ТА КЕРОВАНА РЕЗИЛІЄНТНІСТЬ..... 75

Євгеній Таран

РОЛЬ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН
ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ.....79

Володимир УТВЕНКО

ВЗАЄМОДІЯ ОРГАНІВ ВЛАДИ ТА ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ
У СПРІЯННІ ІНТЕГРАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ
У ПІДКОНКОНТРОЛЬНІ УКРАЇНІ ТЕРИТОРІАЛЬНІ ГРОМАДИ86

CONTENTS

Danylo ILIUSHENKO

DIGITALIZATION OF PUBLIC ADMINISTRATION AS A FACTOR IN ENHANCING
THE EFFECTIVENESS OF STATE POLICY IN UKRAINE 5

Yevhen VERHELIUK

VOLUNTEER MOVEMENT AND CIVIC PARTICIPATION IN UKRAINE:
FROM MOBILIZATION IN WAR TO THE ROLE IN POST-WAR RECONSTRUCTION
AND STRENGTHENING INSTITUTIONAL RESILIENCE..... 10

Ruslan DEMCHYSHAK

RACISM AND EUROPEAN IDEA:
ANTAGONISM OF VALUES AND ASYMMETRY OF NARRATIVES..... 20

Mykhailo DUBEL

COUNTERING INFORMATION THREATS OF THE DIGITAL ENVIRONMENT
TO DEMOCRATIC VALUES: THE CASE OF THE 2024 ROMANIA ELECTIONS..... 26

Yuriy KYRYCHENKO, Tetiana SERGIENKO, Olexandr KURTA

CONTEMPORARY MECHANISMS OF POLITICAL COMMUNICATION
IN THE CONTEXT OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR AND THE ROLE
OF MEDIA IN SHAPING SOCIETAL VALUE ORIENTATIONS..... 34

Serhiy KOVTUN

REGIONAL POLICY AND DEMOCRATIC PARTICIPATION OF CITIZENS:
CHALLENGES OF POST-WAR DEVELOPMENT OF UKRAINE..... 41

Valentyn KOLIECHKIN

ELECTRONIC COMMUNICATIONS AND SERVICE ACCESSIBILITY
IN COMMUNITIES: PUBLIC POLICY TO OVERCOME THE DIGITAL DIVIDE..... 50

Kateruna KOSTOVSKA

LEGAL REGULATION OF TEMPORARY INCAPACITY CERTIFICATION
AND ITS ROLE IN ASSESSING THE LEGITIMACY OF DISCIPLINARY SANCTIONS..... 54

Igor RUD

MARITIME STRATEGY OF UKRAINE: PRINCIPLES, THREATS
AND FUTURE VECTORS OF DEVELOPMENT..... 60

Oleksandr STRYZHAK

FUNCTIONING OF POLITICAL INSTITUTIONS OF UKRAINE IN THE CONDITIONS
OF A FULL-SCALE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR 66

Dmytro SUKHYI

TRANSFORMATIONAL VECTORS OF UKRAINE IN 2022–2025:
INSTITUTIONAL SHIFTS AND MANAGED RESILIENCE..... 75

Yevhenii TARAN

THE ROLE OF CIVIL SOCIETY IN THE CONTEXT OF TRANSFORMATIONAL CHANGES
IN STATE NATIONAL SECURITY POLICY..... 79

Volodymyr UTVENKO

INTERACTION OF GOVERNMENT BODIES AND PUBLIC ASSOCIATIONS
IN PROMOTING THE INTEGRATION INTERNALLY DISPLACED PERSONS
IN THE TERRITORIAL COMMUNITIES UNDER THE CONTROL OF UKRAINE..... 86

УДК 323:34.028-047.64 (477)

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2025-3\(79\)-1](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2025-3(79)-1)

Данило ІЛЮШЕНКО

аспірант кафедри політичних наук,

Навчально-наукового інституту права та політології,

Український державний університет імені Михайла Драгоманова,

danilkovvv@gmail.com

ORCID: 0009-0003-8224-5924

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ЯК ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

У статті здійснено комплексний аналіз процесів цифровізації публічного управління в Україні з урахуванням як теоретичних, так і практичних аспектів цього явища. Розглянуто сучасний стан цифрових трансформацій у державному управлінні, зокрема інтеграцію електронних сервісів, таких як портал «Дія», система eHealth та електронні освітні платформи, а також механізми електронного адміністрування податкової системи. Проведено порівняльний аналіз міжнародного досвіду цифровізації, зокрема практик Естонії, Сінгапуру, Данії, Польщі та Литви, що дозволяє виокремити ефективні моделі впровадження електронного урядування та адаптувати їх до українських реалій. Особлива увага приділена соціальним, правовим і інституційним аспектам цифровізації, її впливу на підвищення прозорості, підзвітності та довіри громадян до органів влади. В умовах воєнного конфлікту проаналізовано виклики та адаптацію цифрових сервісів до потреб суспільства та державних органів, що працюють у кризових умовах. Визначено ключові бар'єри розвитку цифрового управління, включно з питаннями кібербезпеки, цифрової грамотності населення, регіональних диспропорцій та необхідності модернізації законодавчої бази. На основі проведеного аналізу запропоновано комплекс рекомендацій для підвищення ефективності державної політики, серед яких розвиток державно-приватного партнерства, підтримка інноваційних стартапів, удосконалення системи цифрової освіти та забезпечення рівного доступу до електронних сервісів у всіх регіонах України. Наукова новизна статті полягає у поєднанні українського та міжнародного досвіду цифровізації, комплексному підході до оцінки ефективності електронного урядування та врахуванні сучасних викликів, що постають перед державою у процесі трансформації публічного управління.

Ключові слова: цифровізація, публічне управління, державна політика, електронне урядування, цифрові сервіси.

Danylo Iliushenko. DIGITALIZATION OF PUBLIC ADMINISTRATION AS A FACTOR IN ENHANCING THE EFFECTIVENESS OF STATE POLICY IN UKRAINE

The article provides a comprehensive analysis of the digitalization processes in public administration in Ukraine, considering both theoretical foundations and practical implementation aspects. It examines the current state of digital transformation in governance, including the integration of electronic services such as the Diia portal, eHealth system, and e-education platforms, as well as mechanisms for electronic tax administration. A comparative analysis of international experience, including the practices of Estonia, Singapore, Denmark, Poland, and Lithuania, is presented to highlight effective models of e-government implementation that can be adapted to Ukrainian realities. Special attention is given to the social, legal, and institutional aspects of digitalization, as well as its impact on transparency, accountability, and citizen trust in public authorities. In the context of ongoing conflict, the article analyzes the challenges and adaptation of digital services to meet the needs of society and state institutions operating under crisis conditions. Key barriers to digital governance development are identified, including cybersecurity, digital literacy, regional disparities, and the need for legislative modernization. Based on this analysis, comprehensive recommendations are proposed to enhance the effectiveness of public policy, including the development of public-private partnerships, support for innovative startups, improvement of digital education systems, and ensuring equitable access to electronic services across all regions of Ukraine. The scientific novelty of the study lies in combining Ukrainian and international experiences, adopting a holistic approach to evaluating e-government effectiveness, and addressing contemporary challenges faced by the state in the digital transformation of public administration.

Key words: digitalization, public administration, state policy, e-government, digital services.

Постановка проблеми. Цифровізація публічного управління стала одним із ключових трендів державного розвитку у XXI столітті. В умовах глобалізації та стрімкого поширення інформаційно-комунікаційних технологій державні органи змушені впроваджувати нові підходи до надання адміністра-

тивних послуг, забезпечення відкритості даних та прозорості своєї діяльності.

Цифровізація публічного управління сьогодні є одним із ключових чинників підвищення ефективності державної політики та модернізації адміністративних процесів. У сучасному світі стрімкий розвиток інфор-

маційно-комунікаційних технологій зумовлює необхідність впровадження електронних сервісів, що дозволяють підвищити доступність державних послуг, забезпечити прозорість діяльності органів влади та скоротити бюрократичні процедури.

Для України тема цифровізації є особливо актуальною через поєднання кількох факторів. По-перше, розвиток електронного урядування сприяє інтеграції державних послуг, що дозволяє громадянам отримувати інформацію та документи швидко та зручно, не витрачаючи час на особисті візити до установ. По-друге, впровадження цифрових сервісів зміцнює довіру населення до держави, зменшуючи ризики корупції та підвищуючи прозорість діяльності органів влади [2, с. 30–9].

По-третє, війна в Україні стала додатковим стимулом для цифрової трансформації, адже забезпечення безперервного доступу до державних послуг у кризових умовах вимагає швидкої адаптації електронних платформ, розвитку дистанційних сервісів і підвищення кібербезпеки [10, с. 92–96]. Крім того, цифровізація сприяє економічній стабільності та розвитку бізнес-середовища, оскільки автоматизація адміністративних процедур зменшує навантаження на підприємців та підвищує ефективність державного регулювання.

Отже, дослідження цифровізації публічного управління є надзвичайно важливим для визначення стратегічних напрямів розвитку державної політики, розробки рекомендацій щодо впровадження інновацій та адаптації міжнародного досвіду до українських реалій. Актуальність теми зумовлює необхідність комплексного аналізу, що поєднує теоретичні підходи, практичні кейси та оцінку соціальних, правових і інституційних аспектів цифрової трансформації.

Оскільки в Україні процес цифрової трансформації розпочався відносно нещодавно, але вже встиг продемонструвати значні досягнення, зокрема створення порталу «Дія», запровадження електронних послуг і розвиток відкритих даних. Окрім порталу Дії також значного розвитку набула система eHealth, що дозволяє автоматизувати процеси у сфері охорони здоров'я. Система eHealth забезпечує прозорість медичних послуг, електронний документообіг між лікарнями та Міністерством охорони здоров'я, а також полегшує взаємодію пацієнтів і медичних працівників [7].

У сфері освіти цифровізація реалізується через електронні щоденники, журнали та онлайн-платформи для дистанційного навчання. Це особливо актуально після пандемії COVID-19, коли дистанційна форма

навчання стала ключовим елементом освітнього процесу [9].

Варто згадати і про податкову сферу України, яка також активно цифровізується. Впроваджено електронний кабінет платника податків, що дозволяє громадянам та бізнесу легко подавати звітність онлайн, отримувати довідки та контролювати власні фінансові операції [5]. Також, аналіз податкової системи показує, що електронний кабінет платника податків значно спростив адміністрування податків та підвищив прозорість фінансових операцій [6, с. 53–58]. Всі ці приклади свідчать, що цифровізація публічного управління не є лише технічним процесом, а інтегрує різні сфери життя громадян і держави, впливаючи на взаємодію суспільства та влади.

Таким чином, цифровізація в Україні охоплює різні сфери, сприяючи підвищенню ефективності управлінських процесів та прозорості влади.

А в умовах війни цифровізація набуває особливого значення. Оскільки війна прискорила впровадження віддалених сервісів, необхідних для підтримки функціонування державних структур та забезпечення безперервного доступу громадян до адміністративних послуг. У кризових умовах цифрові сервіси допомагають не лише зменшити навантаження на фізичні офіси, а й підтримують взаємодію громадян із державою, забезпечуючи оперативне отримання документів та інформації.

Разом із тим, процес цифровізації стикається з низкою викликів, включаючи кібербезпеку та захист персональних даних, потребу у кваліфікованих кадрах, а також необхідність удосконалення законодавчої бази [8]. Стратегічним завданням є створення системи управління цифровими процесами, яка буде здатна не лише підтримувати поточні сервіси, а й інтегрувати новітні технології, такі як штучний інтелект, аналітика великих даних і автоматизація адміністративних процедур.

Соціальний ефект цифровізації полягає у зміцненні довіри громадян до влади та підвищенні участі у процесах прийняття рішень. Електронні петиції, онлайн-голосування та платформи для громадських консультацій дозволяють громадянам брати активну участь у формуванні політики, що, у свою чергу, підвищує легітимність державних рішень. Крім того, впровадження цифрових технологій сприяє зменшенню корупційних ризиків та оптимізації управлінських процесів, що позитивно впливає на економічну стабільність країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні роки науковці активно досліджують процес цифровізації публічного управ-

ління, як в Україні, так і за кордоном [8]. Значну увагу приділяють питанням цифрового врядування, кібербезпеки та адаптації європейських стандартів у державних структурах, що досліджують Я. Жаліло [3; 4], О. Ткаченко та В. Горбулін.

Водночас міжнародні аналітичні організації, серед яких Світовий банк та OECD, висвітлюють критично важливі аспекти цифровізації державних органів та надають практичні рекомендації щодо впровадження цифрових технологій у публічному управлінні [12; 15]. Ці публікації підкреслюють необхідність комплексного підходу та використання міжнародного досвіду для оптимізації електронних сервісів і покращення прозорості адміністративних процесів.

Узагальнення цих досліджень дозволяє нам виокремити основні напрями цифрової трансформації в Україні та ключові проблеми, які потребують вирішення.

Метою статті є комплексний аналіз процесів цифровізації публічного управління України з урахуванням міжнародного досвіду.

Методологія дослідження. У дослідженні застосовано системний підхід, що поєднує методи аналізу та синтезу для вивчення наукової літератури, порівняльний метод для аналізу міжнародного досвіду та інституційний підхід для оцінки нормативно-правового забезпечення цифровізації.

Виклад основного матеріалу. Цифровізація публічного управління є важливим інструментом підвищення ефективності державної політики, забезпечення прозорості та підзвітності органів влади. Міжнародний досвід демонструє, що комплексний підхід до цифрової трансформації дозволяє не лише підвищити якість управлінських рішень, а й сприяє економічному розвитку та зростанню довіри громадян до влади. Для України ключовим завданням залишається подолання існуючих бар'єрів та реалізація стратегії цифрової трансформації з урахуванням світових тенденцій.

Варто сказати, що українські науковці активно досліджують досвід країн, що досягли значних успіхів у цифровізації державного управління: до прикладу, вітчизняні науковці часто звертаються до досвіду Польщі та Литви, де цифровізація активно впроваджується на регіональному рівні. Це забезпечує доступ до електронних сервісів навіть у сільських громадах і дозволяє уникнути цифрового розриву між центром та периферією [1].

Також Естонія, яка сьогодні вважається одним із лідерів у галузі цифрового врядування, адже їй вдалося створити комплексну

систему електронних сервісів, до якої належать e-Residency, X-Road та цифрові підписи. Цей досвід зробив країну прикладом для наслідування у сфері цифрових державних послуг та електронного управління.

Однією з найбільш відомих ініціатив є програма e-Residency, що відкриває іноземним підприємцям можливість реєструвати та управляти компаніями дистанційно, без необхідності приїзду до країни. Вона забезпечує доступ до цифрових сервісів, включаючи банківські послуги, подачу податкових декларацій та електронне підписання контрактів, що значно спрощує ведення бізнесу на міжнародному рівні [13].

Ще одним важливим компонентом естонської цифрової інфраструктури стала платформа X-Road, яка гарантує надійний обмін інформацією між державними структурами та приватним сектором. Саме X-Road об'єднала численні реєстри та інформаційні системи, створивши єдину безпечну мережу для обміну даними. Такий підхід дозволив сформувати одну з найбільш інтегрованих цифрових держав світу, де громадяни та організації можуть отримувати адміністративні послуги без зайвої бюрократії.

Окремої уваги заслуговують цифрові підписи, які надають юридичну силу документам, підписаним онлайн. Вони зрівняні із традиційними підписами, що дозволяє виконувати адміністративні процедури, підписувати угоди та подавати заявки дистанційно [12].

Водночас у Німеччині активно реалізується програма Onlinezugangsgesetz (OZG), ухвалена ще у 2017 році, яка передбачає переведення державних послуг у цифровий формат. Метою OZG є забезпечення зручного доступу громадян та бізнесу до адміністративних сервісів через інтернет [16].

Завдяки цій ініціативі Німеччина перевела в онлайн-формат такі послуги, як реєстрація бізнесу, податкові операції, оформлення дозволів чи зміни у реєстрах. Було створено цифрові інтерфейси, що дозволяють користувачам подавати заяви, оплачувати штрафи або користуватися соціальними послугами через електронні платформи. Це дало змогу інтегрувати різні державні реєстри, забезпечити прозорий обіг інформації та принцип «єдиного вікна» для громадян і підприємств.

Основні напрями цифровізації у світі включають:

- розвиток електронного документообігу;
- впровадження технологій штучного інтелекту у державне управління;
- використання блокчейну для забезпечення прозорості;

– автоматизацію адміністративних процесів.

Електронний документообіг дозволяє зменшити витрати на паперову документацію, прискорити обробку інформації та полегшити доступ до даних. Серед його переваг:

– економія часу та ресурсів завдяки зменшенню витрат на друк та зберігання документів;

– підвищення безпеки за рахунок цифрових підписів і шифрування;

– швидкий обмін інформацією між державними органами та бізнесом;

– зниження рівня бюрократії шляхом автоматизації документообігу [10].

Система X-Road в Естонії демонструє, як електронний документообіг може бути інтегрований у роботу державних структур, медичних установ та приватних компаній, забезпечуючи безпечний і швидкий обмін інформацією.

Окрім того, технології штучного інтелекту активно застосовуються для аналізу великих масивів даних, прогнозування тенденцій і автоматизації управлінських процесів, роблячи державне управління більш ефективним.

Або ж яскравим прикладом є Сінгапур – який створив модель «розумної держави» Smart Nation, яка забезпечує максимальну автоматизацію державних процесів та інтеграцію даних між різними відомствами та підтримку цифрових інновацій, зокрема технологій штучного інтелекту для аналізу великих масивів даних [1].

Для України цінним є досвід комплексного підходу до цифровізації, коли реформи охоплюють не лише адміністративні послуги, а й освіту, медицину, транспорт і безпеку.

В Україні ж ключовим проектом цифровізації став портал «Дія», який об'єднав електронні послуги для громадян та бізнесу. Дослідження [11] відзначають його роль у зменшенні бюрократії та розвитку електронної демократії. Крім того, активно впроваджується концепція «Держава у смартфоні», яка передбачає максимальну діджиталізацію адміністративних процедур [1].

Важливо сказати і про головні проблеми, які виокремлені українськими авторами:

– цифрова нерівність між регіонами;

– кіберзагрози та низький рівень захисту персональних даних;

– недостатня підготовка кадрів для роботи з цифровими технологіями.

Враховуючи міжнародний досвід та сучасний стан цифровізації в Україні, українські науковці пропонують комплекс заходів щодо подальшого розвитку електронного урядування. Серед них – удосконалення законодавчої бази, розвиток державно-приватного партнерства, підтримка інноваційних стартапів, впровадження програм цифрової освіти та забезпечення рівного доступу до цифрових послуг у всіх регіонах країни [1].

Висновки. Таким чином, цифровізація публічного управління в Україні є не просто технологічним процесом, а комплексною трансформацією суспільних і державних інститутів, яка впливає на ефективність державної політики, соціальну довіру та економічну стабільність. Вона інтегрує досвід міжнародних лідерів цифровізації та адаптує його до специфіки українських реалій, що створює основу для сталого розвитку електронного урядування.

Що стосується перспектив, які очікує Україна в даній сфері до 2030 року, то за прогнозами українських досліджень [1], очікується повна цифровізація ключових адміністративних процедур, інтеграція технологій штучного інтелекту та Big Data у процеси прийняття рішень, а також розвиток електронної демократії на місцевому рівні.

Тож, цифровізація публічного управління має важливий соціальний вимір. Вона не лише спрощує доступ громадян до адміністративних послуг, а й сприяє розвитку електронної демократії. Такі інструменти, як електронні петиції, онлайн-голосування та платформи громадських консультацій, підвищують прозорість влади та стимулюють участь громадян у процесах прийняття рішень.

Аподальше дослідження цифровізації публічного управління в Україні відкриє широкий спектр наукових і практичних напрямів. З огляду на стрімкий розвиток цифрових технологій, особливо штучного інтелекту, блокчейну та інтернету речей, актуальним є аналіз можливостей їх інтеграції у процеси прийняття державних рішень. Використання інтелектуальних алгоритмів для обробки великих масивів даних дозволить не лише підвищити оперативність управління, але й сприятиме формуванню доказової політики на основі аналітичних прогнозів і моделювання сценаріїв розвитку.

Література:

1. Бабенко М. Цифрова трансформація державного управління: сучасні виклики та перспективи. Київ: НАДУ, 2021.

2. Вінникова Н. А. Цифрові технології у боротьбі з глобальною корупцією. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «Питання політології»*. 2022. Вип. 41. С. 30–39.
3. Жаліло Я. А. Децентралізація управління як інституційний фактор системної трансформації економіки. URL: <https://surl.li/wwbknf>
4. Жаліло Я. А. Роль парламентів у досягненні Цілей сталого розвитку. URL: <https://surl.gd/zimjuk>
5. Кабінет Міністрів України. Питання створення та запровадження електронного сервісу «Електронний кабінет платника податків»: Розпорядження від 05.12.2012 № 1007-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1007-2012-p>
6. Косторной С. В., Демченко І. В. Електронний кабінет платника податків. *Збірник наукових праць ТДАТУ імені Дмитра Моторного (економічні науки)*. 2021. № 1(43). С. 53–58.
7. Міністерство охорони здоров'я України. Електронна система охорони здоров'я eHealth. URL: <https://ehealth.gov.ua>
8. Національна академія державного управління при Президентові України. Цифрова трансформація кібербезпеки. URL: https://duikt.edu.ua/uploads/n_12581_11703414.pdf
9. Національна служба здоров'я України. Відкриті дані у сфері охорони здоров'я. URL: <https://edata.e-health.gov.ua/e-data/open-data>
10. Пігарєв Ю., Костенюк Н. Діджиталізація публічного управління як чинник цифрової трансформації України. *Актуальні проблеми державного управління*. 2021. № 2(83). С. 92–96.
11. Риженко О. Електронне урядування в Україні: стан та перспективи розвитку. Державне управління та місцеве самоврядування, 2020.
12. Світовий банк. Звіт «Цифрова трансформація державного управління». URL: <https://www.worldbank.org>
13. E-Government in Estonia: X-Road and Digital ID. URL: <https://e-estonia.com/solutions/e-governance/x-road/>
14. European Commission. Digital Strategy. URL: <https://ec.europa.eu/digital-strategy>
15. OECD Digital Government Index. URL: <https://www.oecd.org/digital-government>
16. Onlinezugangsgesetz (OZG) – Germany's Digital Government Initiative. URL: <https://www.bmi.bund.de>

Дата надходження статті: 29.09.2025

Дата прийняття статті: 20.10.2025

Опубліковано: 04.12.2025

УДК 323(477)(045)

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2025-3\(79\)-2](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2025-3(79)-2)

Євген ВЕРГЕЛЮК

аспірант кафедри політичних наук,
Навчально-наукового інституту права та політології,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова,
ye.o.verheliuk@udu.edu.ua
ORCID: 0009-0007-9266-200X

ВОЛОНТЕРСЬКИЙ РУХ ТА ГРОМАДЯНСЬКА УЧАСТЬ В УКРАЇНІ: ВІД МОБІЛІЗАЦІЇ У ВІЙНІ ДО РОЛІ У ПІСЛЯВОЄННОМУ ВІДНОВЛЕННІ ТА ЗМІЦНЕННІ ІНСТИТУЦІЙНОЇ СТІЙКОСТІ

У статті досліджено еволюцію громадянської участі та волонтерського руху в Україні у 2014–2025 рр., їх роль у зміцненні інституційної стійкості громадянського суспільства та підготовці до післявоєнного відновлення. Показано, що громадянська активність в умовах війни сприяла формуванню нових моделей взаємодії між громадянами і державою, а також забезпечила мобілізацію матеріальних, інформаційних і соціальних ресурсів суспільства. Особливу увагу приділено аналізу трансформації волонтерства від спонтанних і локальних ініціатив 2014 року до організованих структур, здатних виконувати системні завдання у сфері оборони, гуманітарної допомоги, відбудови та розвитку громад. Проаналізовано процес професіоналізації волонтерської діяльності, яка виявилася необхідною умовою функціонування та інституціоналізації волонтерського руху.

Висвітлено роль цифрових технологій та онлайн-платформ, що значно підвищили ефективність комунікації, координації дій, збору коштів і реалізації суспільно важливих проєктів. Розглянуто приклади успішних ініціатив, що стали символами солідарності та взаємодопомоги, а також приклади партнерства між волонтерами, органами державної влади, бізнесом та міжнародними організаціями. Підкреслено значимість потенціалу громадянського суспільства у повоєнному відновленні країни, забезпеченні соціальної згуртованості, інтеграції постраждалих груп й загалом подальшому затвердженні демократичних практик. У статті поєднано теоретичні підходи, аналіз соціологічних даних, приклади конкретного практичного досвіду щодо вивчення громадянської участі. Наголошується, що феномен українського волонтерства обумовлений як історико-культурними чинниками, що пов'язано із традиціями колективної дії, так і сучасними процесами цифровізації суспільства.

Акцентовано, що громадянська активність в Україні є унікальним прикладом поєднання традицій і новітніх інструментів, що створює підґрунтя для розвитку громадянського суспільства та його вагомій ролі у поступі країни та інтеграції до європейського простору.

Ключові слова: громадянська участь, волонтерство, інституційна стійкість, цифрові ініціативи, самоорганізація, післявоєнна відбудова, громадянське суспільство.

Yevhen Verheliuk. VOLUNTEER MOVEMENT AND CIVIC PARTICIPATION IN UKRAINE: FROM MOBILIZATION IN WAR TO THE ROLE IN POST-WAR RECONSTRUCTION AND STRENGTHENING INSTITUTIONAL RESILIENCE

The article examines the evolution of civic participation and the volunteer movement in Ukraine in 2014–2025, their role in strengthening the institutional resilience of civil society and preparing for post-war recovery. It is shown that civic activity in wartime conditions contributed to the formation of new models of interaction between citizens and the state, and also ensured the mobilization of material, informational and social resources of society. Particular attention is paid to the analysis of the transformation of volunteering from spontaneous and local initiatives in 2014 to organized structures capable of performing systemic tasks in the field of defense, humanitarian aid, reconstruction and development of communities.

The process of professionalization of volunteer activity, which turned out to be a necessary condition for the functioning and institutionalization of the volunteer movement, is analyzed. The role of digital technologies and online platforms, which significantly increased the effectiveness of communication, coordination of actions, fundraising and implementation of socially important projects, is highlighted. Examples of successful initiatives that have become symbols of solidarity and mutual assistance are considered, as well as examples of partnerships between volunteers, government agencies, business and international organizations. The significance of the potential of civil society in the post-war reconstruction of the country, ensuring social cohesion, integration of affected groups and, in general, further approval of democratic practices is emphasized. The article combines theoretical approaches, analysis of sociological data, examples of specific practical experience in studying civic participation. It is emphasized that the phenomenon of Ukrainian volunteering is due to both historical and cultural factors, which is associated with the traditions of collective action, and modern processes of digitalization of society. It is emphasized that civic activity in Ukraine is a unique example of a combination of traditions and

the latest tools, which creates the basis for the development of civil society and its significant role in the country's progress and integration into the European space.

Key words: *civic participation, volunteering, institutional sustainability, digital initiatives, self-organization, post-war reconstruction, civil society.*

Постановка проблеми. Громадянська участь в Україні є одним із динамічних соціально-політичних феноменів останнього десятиліття. Починаючи з 2014 року, війна та гуманітарна криза активізували тисячі громадян, які через волонтерські ініціативи взяли на себе функції підтримки армії, допомоги переселенцям, протидії дезінформації та організації місцевих спільнот. Повномасштабне вторгнення РФ у 2022 році стало каталізатором якісних змін, переходу ініціатив громадських організацій та волонтерства у масштаби системного руху. В умовах загальнонаціональної мобілізації громадянське суспільство довело свою здатність діяти швидко, ефективно і доповнювати державні інституції там, де вони не встигли реагувати.

У нових реаліях виникає потреба наукового осмислення процесів трансформації громадського сектору, волонтерства, їх потенціал у політичній, соціальній стабільності та розвитку держави і суспільства. Громадянська активність виявилася не лише гуманітарною відповіддю на кризу, але й механізмом формування горизонтальних мереж довіри, що посилюють демократичну культуру та сприяють формуванню нових моделей взаємодії держави і суспільства. Особливого значення набуває аналіз післявоєнного виміру діяльності волонтерських та громадських організацій, які поступово змінюють свою функціональність: від оперативної допомоги до стратегічної участі у відбудові та модернізації країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика волонтерського руху та громадянської участі в Україні активно висвітлюється як у наукових працях, так і в аналітичних звітах міжнародних організацій. У дослідженнях О. Панькової, О. Касперович та О. Іщенко [11, с. 25-40] описано феномен двох хвиль волонтерства як відповідь суспільства на екзистенційні виклики державності. Згідно з опитуваннями соціологічної групи «Рейтинг», рівень довіри до волонтерських організацій у період війни стабільно залишався одним із найвищих серед суспільних інститутів. У доповідях Національного інституту стратегічних досліджень (2022-2023 рр.) відзначається вплив цифрових платформ на мобілізаційні можливості громад, а також роль ініціативи типу «СпівДія» у координації зусиль держави і суспільства.

Окремий науковий інтерес становить міжнародний вимір оцінки українського громадянського суспільства. У звітах Freedom House та Transformation Index ВТІ підкреслюється стійкість демократичних практик, попри воєнний стан. Журналістські та аналітичні публікації [16; 18; 22] описують феномен української самоорганізації як виняткове явище сучасної Європи, що має історичні витоки в традиціях козацької демократії та локальних практиках взаємодопомоги. Таким чином, сучасний український досвід поєднує як новітні цифрові форми активізму, так і культурно-історичні традиції колективної дії.

Метою статті є дослідження трансформації громадянської участі в Україні у 2014–2025 рр. та аналіз розвитку волонтерського руху як однієї з форм активності громадянського суспільства. Завдання полягають у визначенні етапів становлення волонтерства, простеженні процесів його професіоналізації та інституціоналізації, аналізі ролі цифрових інструментів і міжнародного партнерства, а також оцінці потенціалу громадських ініціатив у повоєнному відновленні та зміцненні національної стійкості України.

Методологічну основу дослідження становить системний підхід, який дозволяє розглядати громадянську участь як комплекс взаємопов'язаних процесів, що охоплюють соціальний, інституційний та культурний виміри. Застосовано структурно-функціональний аналіз для дослідження ролі волонтерських ініціатив у підтримці стійкості держави. Використано компаративний метод для порівняння українського досвіду з міжнародними практиками активізму та відбудови. Методи контент-аналізу та кейс-стаді дали можливість узагальнити зміни у діяльності громадських і благодійних організацій України у 2014-2025 рр., що відображено в порівняльних таблицях та аналітичних узагальненнях. Використано також елементи цифрової етнографії для вивчення форм участі та самоорганізації у середовищі соціальних мереж і комунікаційних платформ.

Результати та дискусії. У 2014 році події Революції Гідності, анексія Криму та збройна агресія на сході України спричинили кризу довіри до держави, але водночас стали поштовхом до консолідації громадян. Активні громадяни створили широку мережу волонтерських і громадських організацій, які забез-

печували військових, надавали медичну допомогу та підтримували цивільне населення.

З 2014 року волонтерський рух отримав міжнародне визнання: за даними World Giving Index Україна піднялася зі 150-го місця у 2010 році до 89-го у 2015 році [2, с. 37]. Юридично волонтерство регламентував Закон України «Про волонтерську діяльність» (2011), який згодом розширили під час війни, зокрема через створення Реєстру волонтерів АТО та порядок страхування і виплат у разі загибелі або інвалідності [2, с. 38].

Повномасштабне вторгнення Росії у 2022 році змінило роль волонтерства: мережі стали ключовим елементом національної стійкості, організовуючи гуманітарну допомогу, евакуацію населення та інформаційну безпеку. Верховна Рада розширила законодавчі напрями волонтерської діяльності, включивши подолання наслідків війни та розвиток громад [15].

Таким чином, волонтерство продемонструвало здатність суспільства до мобілізації та заклало основу для зміцнення інституційної стійкості держави, інтегруючись у політико-правові механізми та формуючи нову модель взаємодії держави і громадян у воєнний та повоєнний періоди.

За підрахунками Т. Горбачевського, перший помітний сплеск волонтерської активності в Україні відбувся у 2015 році, коли функціонувало понад 250 ініціатив, спрямованих на подолання наслідків російської агресії [5, с. 125–126]. Консолідація громадських активістів відбувалася здебільшого в регіональних центрах на основі професійних, освітніх та громадських об'єднань.

У 2014–2015 роках волонтерська діяльність охоплювала допомогу армії, пораненим і полоненим військовим, сім'ям учасників АТО, внутрішньо переміщеним особам та цивільному населенню в зоні бойових дій [11, с. 25–40]. У цей період формуються відомі організації загальнонаціонального масштабу: «Армія SOS», «Повернись живим», «Крила Фенікса», «Підтримай армію України», «Волонтери без кордонів», а також низка центрів допомоги переселенцям та підрозділам ЗСУ [5, с. 126–128].

Окремим напрямом стали інформаційні ініціативи, що протидіяли дезінформації: StopFake, InformNapalm, Ukrainian Crisis Media Center, VoxCheck та «Миротворець», які розширили функції громадянського суспільства до безпекових практик та документування воєнних злочинів [7, с. 61; 8, с. 369].

Нормативною базою розвитку громадського сектору став Указ Президента України від

26 лютого 2016 року та Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства на 2021–2026 роки, які закріпили пріоритетність підтримки громадських ініціатив та партнерської взаємодії з владою [10].

Ескалація війни у 2022 році змінила характер громадянської участі: волонтерство стало масовим рухом, охопивши оборонну, гуманітарну та інформаційну сферу діяльності, і стало ключовим елементом національної стійкості.

Сучасні громадські ініціативи демонструють не лише здатність швидко реагувати на виклики війни, але й формують підґрунтя для довгострокових стратегій. Вони активно інтегрують цифрові інструменти, розширюють партнерські зв'язки з бізнесом і державними структурами, підвищують прозорість і відповідальність своєї діяльності.

Еволюцію громадянської участі в Україні можна простежити через кілька етапів: від слабкої координації та розпорошеності до зростання оборонної та гуманітарної спрямованості (2014–2022 рр.), а після 2022 року – до становлення волонтерства як чинника інституційної стійкості. Це свідчить про те, що громадянське суспільство не лише реагує на кризові умови, а й інтегрується в механізми державного управління та післявоєнної відбудови, зміцнюючи демократичні основи державності. Війна спричинила безпрецедентну мобілізацію волонтерського руху, який став ключовим чинником підтримки ЗСУ, цивільного населення та постраждалих регіонів. Його ефективність забезпечується гнучкістю, оперативністю та здатністю акумулювати людські й матеріальні ресурси [4, с. 250–256]. Основні напрями роботи волонтерів: гуманітарна допомога, евакуація, медична та психологічна підтримка, фінансова й організаційна діяльність, інформаційна протидія дезінформації та культурно-освітні проекти.

Волонтерські ініціативи інтегруються в державні та міжнародні механізми допомоги: Національна соціальна служба України та Товариство Червоного Хреста координують гуманітарні проекти, а міжнародні соціальні організації та приватні компанії підтримують фінансово та ресурсно [19]. Це свідчить про високий рівень інтеграції українського волонтерства у глобальні процеси та здатність консолідувати різні ресурси для задоволення нагальних потреб армії й цивільного населення.

Водночас масштабування діяльності актуалізувало питання професіоналізації волонтерства. Війна висунула вимоги не лише до ентузіазму, а й до спеціалізації, належної

координації та правового забезпечення такої діяльності. Міністерство соціальної політики ініціювало програми підготовки координаторів волонтерської діяльності, а зміни до Закону «Про волонтерську діяльність» розширили напрями роботи й водночас підняли питання запобігання шахрайству [9, с. 19–41]. У відповідь самі організації наголошують на потребі системного навчання, розвитку мережевої взаємодії, вдосконалення комунікацій із донорами та опанування механізмів правового захисту [1; 12, с. 652–676]. Це свідчить про поступове набуття волонтерським сектором ознак інституційної зрілості.

Однак професіоналізація волонтерської діяльності не є завершальним етапом її розвитку. У перспективі після завершення бойових дій постане новий виклик – визначення місць і ролі волонтерського руху у відбудові країни. Повоєнна реконструкція охоплюватиме не лише фізичне відновлення інфраструктури, а й соціальну інтеграцію громадян, підтримку ветеранів, реінтеграцію внутрішньо переміщених осіб та забезпечення стійкого розвитку громад. У цьому контексті волонтери виступають ключовими агентами трансформації, сприяють формуванню інклюзивних соціальних практик, розвитку локальної економіки та зміцненню громадянського суспільства. У повоєнний період перед волонтерським рухом постануть нові завдання, пов'язані вже не з екстреною допомогою, а з довгостроковою відбудовою та модернізацією країни.

Їхня діяльність у повоєнний період здатна охопити кілька стратегічних напрямів:

- фізичне відновлення інфраструктури (ремонт житла, відбудова освітніх та медичних закладів, об'єктів соціальної інфраструктури);
- психосоціальна підтримка (робота з ветеранами, переселенцями та цивільними, які зазнали травматичного досвіду війни, сприяння їхній соціальній адаптації);
- освітні та культурні ініціативи (залучення волонтерів до неформальної освіти, створення програм для підготовки нових фахівців, розвиток культурного середовища);
- підтримка у місцевому самоврядуванні (ініціювання проєктів з відновлення громад, підтримка програми регіональної децентралізації, розробка стратегій соціально-економічного розвитку).

У повоєнний період значна частина волонтерських ініціатив має поступово переходити від екстрених форм допомоги до довгострокових програм відбудови. Показовими є приклади: Repair Together, що відновлює житло на деокупованих територіях; «Сади Перемоги»,

які з кампанії продовольчої безпеки переросли у стратегію розвитку сталого фермерства; Impact Force, орієнтований на інклюзивне відновлення через освітні та енергетичні проєкти; група «Лівий Берег», яка спеціалізується на ремонті дахів і відновила близько 400 об'єктів; ініціатива «Будуємо Україну разом», що перейшла від гуманітарної допомоги до програми реконструкції житла та створення громадських просторів.

Ефективність цих проєктів зумовлена поєднанням кількох чинників: залученням місцевих громад, партнерством із міжнародними організаціями та використанням інноваційних практик. Завдяки цьому волонтерський сектор бере провідну роль у формуванні нового соціально-економічного ландшафту, посилює стійкість громад і сприяє інтеграції нових моделей самоврядування. Таким чином, волонтерство в Україні постає не тимчасовою реакцією на кризу, а сталою складовою громадянського суспільства.

Аналіз сучасних досліджень свідчить, що громадські організації у воєнний та повоєнний час концентрують діяльність навколо трьох базових напрямів:

- психологічна допомога і реабілітація (ветеранам, переселенцям та цивільним, які постраждали від війни);
- освітні й культурні ініціативи (відновлення освітніх установ, подолання освітніх втрат, розвиток громадянської освіти та культурних практик);
- інфраструктурна відбудова (співпраця з державними та міжнародними партнерами у відновленні житла, соціальних та міських об'єктів).

Більшість новостворених організацій зосередилися на підтримці армії (65%) та жертв війни (62%), а переважна частина планує зберегти ці напрями в майбутньому. «Старі» структури здебільшого змінили спеціалізацію, поєднавши довоєнні напрями з новими викликами, насамперед допомогою військовим та ВПО. Загалом 77% організацій залучено до підтримки ЗСУ, здебільшого через гуманітарні (86%) та інформаційні (69%) ініціативи, а також збір коштів (49%). Це свідчить про значну адаптацію громадянського суспільства до умов війни [14].

Трансформація проявилася й у формах партнерства. Активний рекрутинг зменшився, натомість новостворені структури ширше застосовують волонтерські програми. Постійна співпраця між громадськими організаціями та благодійними організаціями залишається низькою (до 20%), але зростає кількість проєктних взаємодій, серед яких –

з бізнесом і медіа. Нові організації частіше шукають міжнародних партнерів і мають позитивний досвід співпраці з місцевою владою. Основним джерелом фінансування залишаються пожертви громадян, тоді як міжнародні гранти поки складають близько 20%, але розглядаються як найперспективніше джерело підтримки у майбутньому [14].

Більш детально трансформаційні процеси у громадянському секторі представлено у таблиці, де відображено основні зміни в діяльності у різні часові періоди (табл. 1).

Опитування 2025 року засвідчує, що близько 80% громадських і благодійних організацій планують брати активну участь у процесі післявоєнної відбудови: 57,2% респондентів підтвердили свою готовність однозначно, ще 30,5% – радше схилиються до такої участі. При цьому 82,5% організацій, які функціонували до початку повномасштабної війни, та 79,9% новостворених визнають потребу в підвищенні кваліфікації власних команд у сферах менеджменту, грантрейтингу та цифрових компетентностей.

Важливим результатом дослідження є також те, що близько трьох п'ятих організацій мають

намір долучитися до фінансових ініціатив на користь відбудови, причому рівень готовності вищий серед новостворених (77,5%) порівняно з тими, що діють тривалий час (59,6%). Такі дані свідчать про трансформацію не лише обсягів, а й характеру громадянської активності [14].

Війна стала каталізатором формування нової культури довіри, самоорганізації та мобілізації ресурсів, у межах якої громадські структури довели здатність стати вагомим ресурсом у відбудові країни. Волонтерські ініціативи, що залучили тисячі громадян без попереднього досвіду, забезпечили підтримку ЗСУ, допомогу внутрішньо переміщеним особам, розв'язання гуманітарних проблем, а також документування воєнних злочинів. Громадянське суспільство активно діяло і у сферах судочинства, боротьби з корупцією, захисту прав людини та розвитку демократичних механізмів участі, посилюючи свій вплив після отримання Україною статусу кандидата на вступ до ЄС.

Прикладами успіху стали фонд «Повернись живим», що отримав ліцензію на закупівлю летального озброєння, та «Фонд Сергія При-

Таблиця 1

Порівняльна таблиця змін у діяльності громадських організацій/благодійних організацій в Україні (до 2014 – 2025)

Показник	До 2014 року	2014–2022 роки (після Майдану та початку війни на Донбасі)	2022–2025 роки (повномасштабна війна)
Основні сфери діяльності	Переважаю культура, освіта, екологія, права людини	Волонтерський рух, допомога армії, підтримка ВПО, правозахисна діяльність	Допомога ЗСУ, ветеранам, переселенцям; гуманітарні програми; інтеграція у відбудову
Фінансування	Локальні джерела: членські внески, благодійні пожертви	Зростання ролі міжнародних грантів; розвиток фандрейзингу	Домінування міжнародних грантів; краудфандинг; корпоративна благодійність; військові фонди
Масштаби участі громадян	Низькі (обмежене залучення, переважно активісти у великих містах)	Різке зростання після Майдану; формування мереж волонтерів	Масове залучення; понад 70% громадян мають досвід участі у волонтерських/благодійних ініціативах
Форми діяльності	Локальні проекти, культурні заходи, правозахисні акції	Волонтерство, збір коштів, адвокація, мобілізація через соцмережі	Інституціоналізація волонтерства, розвиток цифрових платформ, міжнародна співпраця
Співпраця з державою	Обмежена, часто конфліктна	Часткова інституціоналізація (громадські ради, діалог з владою)	Поглиблена співпраця: партнерство з урядом і місцевою владою у сфері безпеки, гуманітарної допомоги, відбудови
Виклики	Низька довіра, слабке фінансування, залежність від донорів	Війна на Донбасі, корупція, нерівномірність розвитку регіонів	Повномасштабна війна, фінансова нестабільність, антибезпека команд, виснаження ресурсів
Адаптаційні механізми	Пошук підтримки в місцевих громадах	Розвиток горизонтальних мереж, онлайн-інструментів	Масова цифровізація, інтернаціоналізація, диверсифікація ресурсів
Суспільна роль	Другорядна, периферійна у політичному процесі	Зростання значення як «подушки безпеки» для суспільства	Ключовий елемент національної стійкості та відновлення після війни

Джерело: розроблено автором.

тули», який за три доби зібрав 600 млн. грн. на БПЛА «Байрактар». Ці практики підкреслюють високий рівень професіоналізації та довіри до громадського сектору. Феномен української самоорганізації, відзначений журналістом Т. Джудом як безпрецедентний серед воєнних конфліктів останніх десятиліть [18], отримав міжнародне визнання. Згідно з оцінками Freedom House, у 2023 році рейтинг громадянського суспільства України становив 5–5,5 балів, що відображає ефективність його консолідованих дій у гуманітарній та безпековій сферах, а також активну участь у реформах [3].

Міжнародні звіти також фіксують вагомі результати волонтерської діяльності: у 2022 році організації громадянського суспільства та місцеві волонтери надали гуманітарну допомогу майже шести мільйонам громадян України. Водночас на законодавчому рівні були здійснені кроки щодо спрощення умов для діяльності неурядових організацій та волонтерів. Зокрема, у 2022 році внесено зміни до Закону України «Про волонтерську діяльність», які розширили сферу волонтерської активності, гарантували державну підтримку та визначили механізми відшкодування витрат. Також було вдосконалено процедуру реєстрації в Реєстрі волонтерів, що спростило доступ до податкових пільг [13].

Попри значні досягнення, громадські організації в умовах війни ститкаються з низкою викликів. Серед них – необхідність зміни профілю діяльності (перехід від культурно-освітніх чи екологічних проєктів до підтримки армії, допомоги ВПО та соціально-вразливим групам), обмежені можливості для стратегічного планування й кадрового розвитку через воєнні об'єкти, а також складні умови роботи, зумовлені постійними атаками на критичну інфраструктуру.

Таким чином, українське громадянське суспільство продемонструвало надзвичайну адаптивність і стійкість, поєднуючи волонтерські практики з інституційними механізмами. Це не лише забезпечує виживання в умовах війни, але й формує підґрунтя для майбутнього відновлення держави.

Попри зростання активності та реалізації важливих соціальних функцій інститути громадянського суспільства (ІГС) в Україні стикаються з низкою викликів, пов'язаних із ресурсним забезпеченням та необхідністю швидкої адаптації до умов війни. Водночас у 2022 – на початку 2023 року організації громадянського суспільства (ОГС) продемонстрували здатність розширювати напрями діяльності, налагоджувати співпрацю з вете-

ранськими ініціативами, бізнесом та міжнародними партнерами, посилювати народну дипломатію й адвокацію інтересів України за кордоном. Важливим здобутком стала активізація інформування зарубіжної аудиторії про воєнні злочини Росії, а також забезпечення широкої соціальної та гуманітарної підтримки всередині країни.

Особливого значення в умовах повномасштабного вторгнення набув волонтерський рух, який став руйнівною силою суспільної мобілізації. Волонтери забезпечували потреби армії, допомагали внутрішньо переміщеним особам, вразливим групам населення, брали на себе частину завдань, які держава не завжди могла виконати належним чином. За даними міжнародних досліджень кількість українців, які регулярно займаються волонтерством або здійснюють пожертви, у період війни зростає вдвічі [20]. Зростання чисельності волонтерів забезпечує не лише підвищення рівня солідарності, а й поглиблення суспільної довіри до цього сектору.

Високий рівень довіри до волонтерських організацій та ОГС підтверджується соціологічними опитуваннями: у 2022 р. їхній публічний імідж помітно покращився завдяки швидкій реакції на потреби населення та співпраці з державними інституціями. За даними урядових звітів, попри безпекові виклики, тривала практика консультацій між владою та ОГС, що засвідчує збереження діалогу й спільної роботи над суспільно-важливими питаннями.

Важливим є потенціал залучення громадських організацій у процеси післявоєнного відновлення. Дослідження засвідчують їхнє залучення щонайменше у двадцять два напрями, серед яких – оцінювання масштабів руйнувань, розроблення цифрових продуктів для координації відбудови, відновлення житлового фонду та інфраструктури, просування принципів «зеленого відновлення», а також експертна підтримка державних і місцевих органів влади [17].

Таким чином, волонтерський рух та організації громадянського суспільства стали не лише чинником соціальної стійкості України під час війни, але й важливим ресурсом для майбутньої відбудови та демократичного розвитку.

Сприяння розвитку громадської ініціативи, самоорганізації та діяльності інститутів громадянського суспільства, а також налагодження ефективної взаємодії між громадянами, органами державної влади та місцевого самоврядування визначено ключовою метою Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні

на 2021–2026 роки (2021). У цьому контексті розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 лютого 2023 р. затверджено План заходів до 2026 року, який передбачає понад п'ять десятків конкретних заходів для забезпечення процедур участі громадян у формуванні та реалізації державної політики, створення умов для інституційного розвитку організацій громадянського суспільства та впровадження новачій [10].

План визначає заходи, спрямовані на підтримку діяльності ОГС попри виклики воєнного часу, включно з гуманітарними наслідками російської агресії, зокрема: забезпечення ефективних процедур громадської участі на національному та регіональному рівнях; створення сприятливих умов для подальшого інституційного розвитку громадянського суспільства; стимулювання участі ІГС у соціально-економічному розвитку країни.

Аналітичні матеріали, підготовлені на виконання зазначеного розпорядження, фіксують ключові тенденції розвитку українського громадянського суспільства у 2024 – на початку 2025 рр., висвітлюючи: активність ОГС у реагуванні на кризу, спричинену повномасштабним вторгненням РФ; розвиток волонтерського руху; діяльність неурядових інститутів у соціально-гуманітарній, інформаційній та культурній сферах; заходи щодо підтримки українського громадянського потенціалу для забезпечення спроможності повоєнного відновлення.

Застосування елементів цифрової етнографії дозволяє досліджувати практики громадянського суспільства в цифровому середовищі, зокрема через платформу Telegram, яка в умовах війни сприймається як важливий канал протидії російській пропаганді та джерело незалежної інформації для громадян, журналістів і військових [21]. Моніторинг публікацій у Telegram із тегами #together та #sustainability дозволив зіставити офіційні дані та аналітичні звіти з реальними ініціативами громадян щодо відбудови країни, що сприяє висновкам щодо ролі громадянського суспільства в трансформації України у бік сталого розвитку та соціальної згуртованості. Цифрова етнографія демонструє, як громадянське суспільство відтворює і розвиває традиції колективної дії в нових умовах.

Сучасну українську самоорганізацію дослідники пов'язують не лише з цифровими інструментами, а й з історичними моделями взаємодопомоги, зокрема козацьким рухом та толоками [22]. Вона формується залежно від конкретного соціального запиту, що засвідчує її гнучкість та здатність відповідати актуаль-

ним викликам. Фраза «Кожен воює на своєму фронті», поширена серед волонтерів, ілюструє масштабну мобілізацію суспільства, яку А. Аппельбаум визначає як піднесення «іншої української армії» [16]. Це явище можна трактувати як відновлення соціального капіталу через участь у волонтерських та громадських ініціативах. Важливими критеріями ефективності активісти вважають участь громадян у діях, спільні цінності, відповідальність за результати та відчуття належності до громади [23].

Опитування представників громадянського суспільства (січень-лютий 2025 р., 425 респондентів із різних регіонів) засвідчило, що половина з них належать до волонтерських ініціатив, 40% – до зареєстрованих організацій, ще 10% – до благодійних фондів чи інших форм активності. Високий рівень реєстрації (85%) підтверджує тенденцію до інституціоналізації навіть у кризових умовах. За масштабами діяльності 30% організацій працюють на місцевому рівні, 35% – на обласному, 25% – на національному та 10% – на міжнародному. Ці дані відображають зростання спроможності громадянського суспільства діяти одночасно на різних рівнях, інтегруючи локальні ініціативи у ширший національний та міжнародний контекст [6].

Результати свідчать, що волонтерські та громадські структури відіграють ключову роль у задоволенні соціальних потреб, підтримці місцевих громад та організації процесів відновлення, підтверджуючи висновки про зростання соціального капіталу та самоорганізації українського суспільства. Більш детально ці напрями можна подивитись у (табл. 2).

У таблиці представлено ключові напрями діяльності громадських організацій та волонтерських ініціатив та перспективи їх розвитку, а також основні виклики, з якими вони стикаються, перспективи розвитку та практичні рекомендації щодо підвищення ефективності їхньої роботи. Рекомендації, запропоновані в таблиці, орієнтовані на зміцнення інституційної спроможності організацій, ефективне використання ресурсів та підвищення соціальної залученості громади. Вони враховують потребу в партнерстві з державними та приватними структурами, застосуванні інноваційних технологій та підвищену кваліфікацію персоналу та волонтерів. Особлива увага приділяється розвитку стратегічного планування та мережевих зв'язків, що дозволяє уникнути дублювання зусиль і ефективність діяльності громадянського суспільства.

Підсумовуючи, можна зазначити, що громадські організації та волонтерські ініціативи

Таблиця 2

Напрями діяльності та рекомендації для громадських ініціатив

Напрямок діяльності	Основні виклики	Перспективи розвитку	Рекомендації щодо підвищення ефективності
Гуманітарна допомога (розподіл їжі, медикаментів, одягу)	Недостатнє фінансування, логістичні труднощі, обмежені ресурси	Зростання локальної самоорганізації, формування мереж волонтерів, підвищення швидкості реагування на кризові ситуації	Розвиток партнерств із державними та приватними структурами, створення спільних логістичних центрів, залучення корпоративного сектору
Підтримка військових та ветеранів	Брак координованих програм, емоційне вигорання волонтерів	Інтеграція ветеранів у громадські ініціативи, розвиток психологічної та соціальної підтримки	Розробка програми комплексної підтримки ветеранів, створення платформи обміну досвідом між організаціями
Допомога внутрішньо переміщеним особам (ВПО)	Розпорошеність потреб, обмежені ресурси, конфлікти у громадах	Підвищення адаптаційної спроможності ВПО, інтеграція в локальні громади	Координація дій на місцевому рівні, створення інтерактивних платформ для збору потреб та ресурсів, розвиток соціального супроводу
Психосоціальна підтримка (консультування, психологічна допомога)	Нестача спеціалістів, низька обізнаність населення про доступні послуги	Позширення програми психосоціальної підтримки, підвищення рівня психоемоційної стійкості	Підготовка та навчання волонтерів-психологів, впровадження онлайн-консультування, інтеграція в локальні центри громадської активності
Відновлення інфраструктури (ремонт житла, соціальних об'єктів)	Фінансові обмеження, складна координація, відновлення у масштабі регіону	Використання інноваційних технологій, локальні проекти відбудови, залучення місцевих ресурсів	Планування проектів у партнерстві з місцевою владою, застосування «розумних» технологій управління ресурсами, навчання місцевих ініціатив технологіям відновлення
Координація та мережеві зв'язки між організаціями	Недостатній обмін інформацією, дублювання ресурсів	Створення горизонтальної мережі, формування спільних стратегій	Розробка платформ обміну даними, регулярні міжорганізаційні зустрічі, впровадження єдиних стандартів співпраці
Стратегічне планування та розвиток організацій	Обмежена ресурсна база, недостатній досвід управління	Інституціоналізація громадянського суспільства, розвиток потенціалу лідерів	Проведення навчальних програм для керівників, залучення міжнародних експертів, систематичне оцінювання ефективності діяльності

Джерело: Розроблено автором

формують основу післявоєнного відновлення країни, забезпечуючи не лише допомогу та підтримку, а й сприяючи розвитку соціального капіталу та зміцненню громадської солідарності.

Отже, ефективне функціонування громадських ініціатив у повоєнний період залежить від комплексного підходу, що включає підтримку на державному рівні, налагодження координації між організаціями, розвиток локальних мереж та підвищення компетентності учасників. Це дозволяє створити стійкі громади, здатні протистояти майбутнім викликам і сприяти стабільності та процвітанням України.

Висновки. Узагальнюючи проведений аналіз, можна стверджувати, що громадянська участь в Україні за останнє десятиліття пройшла шлях від локальних ініціатив і спорадичних проявів активізму до масштабного та структурованого суспільного руху. Особливої динаміки вона набула після 2014 року, коли волонтерство й громадські організації перебрали на себе значну частину функцій

підтримки армії та постраждалих від війни громадян, а також стали важливими акторами у сфері інформаційної безпеки. Ці процеси заклали основу для формування довіри й горизонтальної самоорганізації, що стала запорукою стійкості держави.

Повномасштабне вторгнення 2022 року стало каталізатором подальшої мобілізації суспільства та професіоналізації волонтерського сектору. Громадянське суспільство не тільки розширило масштаби діяльності, але й поглибило співпрацю з державними структурами, бізнесом та міжнародними партнерами. Зросла роль цифрових інструментів, інституційної підтримки та міжнародного визнання, що дозволило волонтерам і громадським організаціям діяти більш системно та ефективно.

У післявоєнній перспективі волонтерські та громадські ініціативи постають як одні з ключових агентів відновлення країни. Вони охоплюють широкий спектр завдань – від відбудови інфраструктури й соціальної інтеграції постраждалих груп до просування освітніх і культурних проектів та зміцнення демокра-

тичних механізмів участі. Саме активність громадянського суспільства є тим ресурсом, який здатний забезпечити стійкість України в довгостроковій перспективі та сприяти її європейській інтеграції.

Отже, громадянська участь і волонтерський рух стали не лише чинником виживання суспільства під час війни, а й основою

для інституційної стійкості громадянського суспільства та його подальшого розвитку. У повоєнний період саме інститути громадянського суспільства – волонтерські ініціативи, благодійні організації, місцеві об'єднання – здатні забезпечити стійкість соціуму й виступити рушієм демократичної модернізації України.

Література:

1. Андрейшина Н. Цінності волонтерів: результати якісного дослідження перспектив розвитку волонтерського руху в Україні. Active Group. Маркетингові та соціологічні дослідження. 2023. URL: <https://activegroup.com.ua/2023/07/31/cinnosti-volonteriv-rezultati-yakisnogo-doslidzhennya-perspektiv-rozvitku-volonterskogo-ruhu-v-ukraini/>
2. Баковецька О. Волонтерський рух в Україні на сучасному етапі розвитку. *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий журнал*. 2021. Вип. 23. С. 36–41. DOI: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2020.23.06>
3. Бойко Н. Ukraine: Nations in Transit 2023 Country Report. N. Boyko. Freedom House, 2023. URL: <https://freedomhouse.org/country/ukraine/nations-transit/2023>
4. Гапон В. Принципи адміністративно-правового регулювання волонтерської діяльності в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 4. С. 250–256. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.04.41>
5. Горбачевський Т. Мережа волонтерських організацій допомоги АТО (2014–2017 роки). *Вісник торговельно-економічного університету. Гуманітарні науки*. 2019. Вип. 16. С. 124–131. DOI: <https://doi.org/10.36477/2616-8510-2019-16-14>
6. ICAP «Єднання»; Центр демократії та верховенства права. Громадянське суспільство в Україні в умовах війни 2023: звіт. 2023. URL: <https://surl.li/benogf>
7. Легкодух В. Взаємодія Збройних Сил України та громадянського суспільства у питаннях протидії російській пропаганді. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія*. 2023. Вип. 2 (49). С. 57–65. DOI: [https://doi.org/10.24144/2523-4498.2\(49\).2023.290425](https://doi.org/10.24144/2523-4498.2(49).2023.290425)
8. Лозовий В. Діяльність організацій громадянського суспільства України у протидії російській дезінформації та пропаганді у період повномасштабної війни 2022–2023 рр. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. Т. 11, № 17. С. 366–376. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-11\(17\)-366-376](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-11(17)-366-376)
9. Мацієвський Ю., Лук'янчук Я. Волонтерство та псевдоволонтерство в Україні: новий погляд крізь призму неформальних інститутів. *Політичні дослідження*. 2024. Т. 1, № 7. С. 19–41. DOI: <https://doi.org/10.53317/2786-4774-2024-1-2>
10. Україна. Президент. Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки: Указ Президента України від 27 серпня 2021 р. № 487/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text>
11. Панькова О., Касперович О., Іщенко О. Розвиток волонтерської діяльності в Україні як прояв активізації соціальних ресурсів громадянського суспільства: специфіка, проблеми та перспективи. *Український соціум*. 2016. № 2. С. 25–40. URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2016/04/25-40_no-2_vol-57_2016_UKR.pdf
12. Петровська К., Тургенєва А., Мельничук А. Роль волонтерських ініціатив та громадських організацій у післявоєнному відновленні України. *Post-war reconstruction of Ukraine: legal, political and economic challenges in historical perspective*. 2025. С. 652–676. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-559-4-32>
13. Україна. Закон. Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України № 5073-VI від 05.07.2012 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text>
14. Національний інститут стратегічних досліджень. Про стан розвитку громадянського суспільства України у 2021 році. 2022. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-11/stan_rozvytku_igs_na_site_22_11_22.pdf
15. Україна. Закон. Про волонтерську діяльність: Закон України № 3236-IV від 19.04.2011 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text>
16. Applebaum A. The Other Ukrainian Army. The Atlantic. 2022. August 10. URL: <https://www.theatlantic.com/ideas/archive/2022/08/ukraine-volunteerarmy-russia-odesa/671088/>
17. Cs.detector.media. Громадянське суспільство залучене у 22 сфери відновлення України, — дослідження ICAP «Єднання». Детектор медіа. 2023. URL: <https://cs.detector.media/community/texts/185539/2023-07-24-gromadyanske-suspilstvo-zaluchene-u-22-sfery-vidnovlennya-ukrainy-doslidzhennya-isar-iednannya/>

18. Judah T. Ukraine's Volunteers. The New York Review of Books. 2023. January 19. URL: <https://www.nybooks.com/articles/2023/01/19/ukraines-volunteers-tim-judah/>
19. Kitsoft. Національна соціальна сервісна служба – шаблон зразок сертифікату волонтер. Nssu.gov.ua, 2022. URL: <https://nssu.gov.ua/volonterstvo/zrazky-dohovoriv-pro-volontersku-diialnist>
20. reSCORE. Україна 2023. Індекс SCORE для стійкості, відновлення та відбудови. Основні висновки 2023. URL: https://api.scoreforpeace.org/storage/pdfs/PRE_reSCORE2023_Launch_UKR.pdf
21. Telegram: the app at the heart of Ukraine's propaganda battle. The Guardian. 2022. March 5. URL: <https://www.theguardian.com/business/2022/mar/05/telegram-app-ukraine-rides-high-thirst-trustworthy-news>
22. Volodymyr Zelensky's Ukraine is defined by self-organisation. The Economist. 2022. April 16. URL: <https://www.economist.com/briefing/2022/04/16/volodymyr-zelenskys-ukraine-is-defined-by-self-organisation>
23. Zarembo K., Martin E. Civil society and sense of community in Ukraine: from dormancy to action. 2023. P. 1–27. DOI: <https://doi.org/10.1080/14616696.2023.2185652>

Дата надходження статті: 09.09.2025

Дата прийняття статті: 22.09.2025

Опубліковано: 04.12.2025

УДК 321.6:327.2

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2025-3\(79\)-3](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2025-3(79)-3)

Руслан ДЕМЧИШАК

кандидат політичних наук, доцент кафедри політології та міжнародних відносин,
Національний університет «Львівська політехніка»,
ruslan.dem74@gmail.com

ORCID: 0000-0002-9499-7889

РАШИЗМ І ЄВРОПЕЙСЬКА ІДЕЯ: АНТАГОНІЗМ ЦІННОСТЕЙ ТА АСИМЕТРІЯ НАРАТИВІВ

Здійснено порівняльний аналіз ідеології рашизму та європейської ідеї у контексті ціннісних орієнтацій. Проаналізовано базові документи, на основі яких формуються ідеологеми рашизму та основні принципи європейської ідеї. Досліджено динаміку конфронтації ідеології рашизму та європейської ідеї.

З'ясовано принципову асиметрію у формуванні наративів щодо діалогу між європейською і євроатлантичною спільнотою з одного боку та росією з іншого. Російська федерація, спираючись на ідеологеми євразійства та антизахідництва, які з часом щораз більше проектувалися на державну ідеологію, починаючи з кінця 1990-х років формувала образ Заходу як структурного супротивника. У свою чергу, Європейський Союз і НАТО протягом майже двох десятиліть послідовно розбудовували інституційні механізми партнерства. Лише відкрита збройна агресія Росії стала чинником, що спричинив докорінну зміну політичних оцінок Заходу. Це доводить односторонність протиставлення: ініціатором конфронтаційного наративу була росія, тоді як Європа тривалий час дотримувалася інтегративного та конструктивного підходу.

Констатовано, що рашизм як ідеологія становить собою не лише локальний феномен російської політики, а й глобальний виклик для сучасної системи міжнародних відносин. Його сутність полягає у навмисному конструюванні дихотомії «росія/Захід», що перетворює цивілізаційне різноманіття на арену конфронтації та виправдовує насильницьку експансію. Така модель мислення не передбачає можливості діалогу, оскільки заснована на принциповому запереченні рівності та універсальності правових і моральних норм. Вона прагне не до співіснування, а до витіснення альтернативних ціннісних систем, надаючи агресії статусу самопроголошеної «історичної місії». У цьому полягає ключова відмінність від європейського проекту, що інституціалізує свободу вибору, плюралізм і верховенство права як основу співжиття. Отже, протистояння між рашизмом та європейською ідеєю не можна розглядати лише як політичну суперечку чи конкуренцію моделей розвитку; воно є проявом глибокого цивілізаційного розриву між агресивною ідеологією винятковості та нормативним порядком універсальних цінностей

Ключові слова: рашизм, європейська ідея, російсько-українська війна, рф, ЄС, неоевразійство, державна ідеологія.

Ruslan Demchyshak. RACISM AND EUROPEAN IDEA: ANTAGONISM OF VALUES AND ASYMMETRY OF NARRATIVES

A comparative analysis of the ideology of racism and the European idea in the context of value orientations has been carried out. The basic documents on the basis of which the ideologemes of racism and the main principles of the European idea are formed have been analyzed. The dynamics of the confrontation of the ideology of racism and the European idea have been studied.

The fundamental asymmetry in the formation of narratives regarding the dialogue between the European and Euro-Atlantic community on the one hand and Russia on the other has been clarified. The Russian Federation, relying on the ideologemes of Eurasianism and anti-Westernism, which over time were increasingly projected onto the state ideology, has been forming the image of the West as a structural adversary since the late 1990s. In turn, the European Union and NATO have been consistently building institutional mechanisms of partnership for almost two decades. Only Russia's open armed aggression has become a factor that has caused a fundamental change in the political assessments of the West. This proves the one-sidedness of the opposition: Russia was the initiator of the confrontational narrative, while Europe has long adhered to an integrative and constructive approach.

It is stated that racism as an ideology is not only a local phenomenon of Russian politics, but also a global challenge to the modern system of international relations. Its essence lies in the deliberate construction of the dichotomy "Russia/West", which turns civilizational diversity into an arena of confrontation and justifies violent expansion. Such a model of thinking does not provide for the possibility of dialogue, since it is based on the fundamental denial of equality and universality of legal and moral norms. It strives not for coexistence, but for the displacement of alternative value systems, giving aggression the status of a self-proclaimed "historical mission". This is the key difference from the European project, which institutionalizes freedom of choice, pluralism and the rule of law as the basis of coexistence. Therefore, the confrontation between racism and the European idea cannot be viewed only as a political dispute or competition of development models; it is a manifestation of a deep civilizational gap between the aggressive ideology of exceptionalism and the normative order of universal values.

Key words: racism, European idea, Russian-Ukrainian war, Russian Federation, EU, neo-Eurasianism, state ideology.

Постановка проблеми. Контекст сучасної російсько-української війни виразно продемонстрував різкий контраст цінностей – євразійських та європейських. Російський ідеологічний дискурс, що формує основу зовнішньої політики та легітимізує агресивні дії РФ, базується на ідеології рашизму, центральним інтелектуальним підґрунтям якої виступають ідеї О. Дугіна, а саме – неоевразійство [1]. Ця ідеологія створює бінарну опозицію між «Євразією» (з Росією як її центром) та «Атлантизмом» (Захід, уособлений ЄС, США та НАТО), що слугує виправданням експансіонізму, війни та антизахідної риторики [2]. Основні принципи неоевразійства відображено по суті в офіційних документах РФ [3; 4; 5; 6]. У пропагандистському вимірі ці ідеологеми трансформуються в наративи про занепад заходу і моральну висоту Росії, що виправдовують агресію проти України та інших держав.

На противагу цьому ЄС не спирається на ідеологію в класичному сенсі, а керується універсальними принципами та цінностями, закріпленими в його ключових документах, таких як Договір про Європейський Союз 2012 року [7], Хартія основних прав 2000/2012 [8] та Копенгагенські критерії 1993 року [9]. Ці цінності – повага до людської гідності, свобода, демократія, рівність, верховенство права та захист прав людини – не спрямовані на протиставлення іншим державам чи цінностям, а декларують мету їх дотримання та просування через правовий і інституційний порядок. ЄС не формує конфронтаційних наративів, а пропонує відкритий простір для співіснування різних ідентичностей, що робить його підхід принципово відмінним від рашизму.

Ця асиметрія створює розрив у розумінні сучасного конфлікту: російська ідеологія рашизму, спираючись на неоевразійство, ініціює конфронтацію, тоді як європейська ідея реагує на неї, захищаючи універсальні норми. Дослідження цієї проблеми є актуальним, оскільки воно дозволяє розкрити механізми ідеологічної легітимації агресії, роль ціннісних позицій у геополітиці та перспективи європейської інтеграції як альтернативи авторитарним доктринам.

Метою статті є аналіз неоевразійства як основи рашизму, порівняння з європейською ідеєю та оцінка історичного розвитку протистояння для розуміння шляхів подолання цивілізаційного конфлікту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження російської ідеології рашизму та неоевразійства О. Дугіна акцентують увагу на їхній ролі в формуванні зовніш-

ньої політики РФ, легітимації війни проти України та протистоянні з європейськими цінностями. Зокрема, у праці А. Шеховцова аналізується концепція неоевразійства О. Дугіна як ідеологічне підґрунтя російсько-української війни з акцентом на цивілізаційному конфлікті між «Євразією» та «Атлантизмом» [10]. Ця ж ідея розвивається в книзі М. Бассіна та І. Позо, де неоевразійство розглядається як інструмент ідентичності та зовнішньої політики РФ [11].

Сучасні публікації про рашизм як ідеологію підкреслюють його подібність до фашизму. У статті С. Квятковського проводиться порівняльний аналіз дефініцій, де рашизм визначається як нова форма фашизму, що поєднує імперіалізм, антизахідництво та культ традиційних цінностей [12]. Аналогічно, у статті Н. Рудого рашизм аналізується як різновид фашистського режиму, що легітимізує порушення міжнародного права та агресію [13]. Дослідження М. Ларуель розкриває формування рашизму як гібридної ідеології, що включає елементи путінізму, антиглобалізму та антизахідництва для виправдання війни [14].

Порівняльні студії європейської ідеї та російського неоевразійства підкреслюють асиметрію. У дослідженні В. Торосян порівнюється класичне євразійство та неоевразійство, акцентуючи на впливі ідей О. Дугіна на інтеграційні процеси в пострадянському просторі, протиставляючи їх європейським цінностям плюралізму [15]. Праця А. Нуграга демонструє, як теорія Дугіна впливає на зовнішню політику РФ, створюючи опозицію до ЄС як «атлантистської» структури [16].

Загалом, література 2020–2025 рр. свідчить про еволюцію рашизму як гібридної ідеології, що інтегрує неоевразійство для легітимації агресії, тоді як європейська ідея позиціонується як антипод, заснований на універсальних цінностях. Ці дослідження підкреслюють необхідність глибшого аналізу асиметричного протистояння для розуміння сучасних геополітичних конфліктів.

Основна частина. Базовою підвалиною та інтелектуальною основою ідеології рашизму виступає концепція неоевразійства, сформована, зокрема, у працях О. Дугіна. Її основний тезис – цивілізаційний поділ світу на два антагоністичні блоки: «Атлантизм» (Захід, уособлений США, НАТО та Європейським Союзом) та «Євразію» (Росію як ядро окремої цивілізації, що має претензію на власний глобальний простір) [1; 2].

У програмній праці «Основи геополітики» О. Дугін окреслює Атлантизм як «морську цивілізацію», засновану на ліберальних цін-

ностях індивідуалізму, демократії та ринкової економіки. Ця цивілізація, за О. Дугіном, нібито має експансіоністський характер і прагне глобальної уніфікації, що веде до втрати культурної та політичної самобутності інших народів. Натомість Євразія визначається ним як «цивілізація суші», що ґрунтується на традиції, ієрархії та духовності, й покликана протистояти деградації, яке нібито несе Захід [1, с. 29–45]. У цьому дихотомічному баченні Заходу як антипода формується цілісна система протиставлень: індивідуалізм/колективізм, демократія/авторитарна ієрархія, плюралізм/єдина традиційна істина.

Подальша розробка ідей неоевразійства відбулася у праці «Четверта політична теорія» (2012), де О. Дугін намагається синтезувати елементи традиціоналізму, антиглобалізму та критики лібералізму у цілісну доктрину. Якщо ХХ століття, на його думку, належало трьом політичним теоріям – лібералізму, комунізму та фашизму, то ХХІ століття має принести «четверту», яка подолає домінування ліберального проекту й стане ідеологічним виправданням для створення багатополярного світу [2]. У цьому проекті росія відіграє роль центру, що має об'єднати довкола себе простори Євразії проти Заходу. У такий спосіб ідеологія неоевразійства намагається виправдати геополітичну експансію Москви.

Цей дуалізм «Євразія/Атлантизм» має не лише метафоричний характер, але й безпосередньо проектується на державну ідеологію та практику російської зовнішньої політики. Ідеологеми О. Дугіна перегукуються з офіційними документами РФ: «Концепцією зовнішньої політики Російської Федерації» від 31 березня 2023 р., де підкреслюється протиставлення «багатополярного світу» та «західної гегемонії» [3]; «Стратегією національної безпеки» 2021 р., у якій західний лібералізм описується як загроза традиційним цінностям [4]; а також Указом Президента РФ № 809 від 9 жовтня 2022 р. «Про затвердження Основ державної політики у сфері збереження і зміцнення традиційних російських духовно-моральних цінностей», де безпосередньо закріплено ціннісну опозицію росії і Заходу [5]. Таким чином, неоевразійство не лишилося на рівні інтелектуального експерименту, а стало базовим каркасом для ідеологічної легітимації рашизму.

У пропагандистському вимірі ця ідеологія трансформується у стереотипи про «загниваючий Захід», «сатанізм» і «деградацію ліберальної цивілізації». Найяскравішим прикладом стала промова В. Путіна від 30 вересня 2022 р. з нагоди оголошення анексії українських тери-

торій, у якій протиставлення «традиційних цінностей» і «західного розкладання» набуло характеру маніфесту [6]. Таким чином, ідеологема «Євразія проти Атлантизму» працює як ключова матриця легітимації війни та експансіонізму рф.

На цьому тлі європейська ідея постає принципово іншою. Вона не є ідеологією у класичному сенсі, а являє собою нормативний конструкт, інституціоналізований у праві ЄС та міжнародному правопорядку. Йдеться про правову й політичну культуру, що унеможливає домінацію насильницьких ієрархій, протиставлених їй у неоевразійській доктрині. Вона не постає як доктрина, що нав'язує єдину систему світогляду, а швидше функціонує як нормативний проект, у межах якого співіснують різні політичні традиції, світогляди та ідентичності. Це відображає фундаментальну відмінність європейської політичної культури: замість створення централізованої ідеології, вона розбудовує правовий та інституційний порядок, що гарантує можливість вільного вибору ідей.

Разом із тим, попри відсутність європейської ідеології у класичному розумінні цього терміна, можна виокремити певне ціннісне ядро європейського проекту, що сформувалося внаслідок історичного досвіду ХХ століття, передусім – як реакція на катастрофи тоталітаризму та світових воєн. Його оформлення стало результатом не лише політичних домовленостей між державами, але й глибокої інституціоналізації, яка розпочалася після Другої світової війни та поступово набирала сили у процесі європейської інтеграції. На відміну від догматичних ідеологічних систем, що претендують на всеохопне пояснення суспільного розвитку (такими є, зокрема, радянський комунізм чи сучасний рашизм), європейська ідея репрезентує нормативний проект, який ґрунтується на універсальних цінностях і правових засадах, водночас залишаючись відкритим до плюралізму політичних практик та культурних традицій.

Ціннісні орієнтири європейської інтеграції отримали чітке відображення у низці документів, що мають ключове значення для самовизначення Європейського Союзу та ширшої європейської політичної спільноти.

Передусім слід звернути увагу на статтю 2 Договору про Європейський Союз, де визначено фундаментальні принципи: «Союз ґрунтується на цінностях поваги до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та поваги до прав людини, включно з правами осіб, які належать до меншин» [7]. У цій нормі закріплено кон-

цептуальну основу європейського політичного порядку, яка водночас є критерієм легітимності всіх інституційних рішень і політичних практик у межах ЄС.

Також базовим елементом є Хартія основних прав Європейського Союзу [8], що кодифікує широкий спектр прав і свобод – від права на життя і заборони катувань до соціальних прав та права на культурну самобутність. Важливою рисою цього документа є його подвійний характер: з одного боку, він має безпосередню юридичну силу, а з іншого – виконує символічну функцію, демонструючи неподільність правових та демократичних засад європейського політичного простору.

Не менш важливим компонентом є Копенгагенські критерії членства в ЄС [9], що визначають умови вступу нових держав до Союзу. Вони включають вимоги до демократичного врядування, дотримання верховенства права, забезпечення прав людини та захисту прав меншин. Завдяки цим критеріям європейська ідея набуває операціонального виміру: набір ціннісних вимог перетворюється на практичний механізм, відповідність якому визначає можливість інтеграції держави до європейського проекту.

Не менш значущим для розуміння ширшого контексту європейської ідентичності є Гельсінський заключний акт, ухвалений у рамках Наради з безпеки і співробітництва в Європі [17]. У цьому документі зафіксовані принципи суверенної рівності держав, непопорушності кордонів, невтручання у внутрішні справи та поваги до прав людини. Хоча він не належить безпосередньо до правової системи ЄС, Гельсінський акт можна вважати фундаментом ширшої європейської ідеї як архітектури безпеки, правопорядку та взаємної довіри на континенті.

Операціоналізація європейської ідеї відбувається не через побудову єдиної ідеології, а через закріплення універсальних цінностей у правових, політичних та інституційних формах. На відміну від ідеологічних доктрин авторитарного типу, що намагаються монополізувати істину, європейський проект ґрунтується на відкритості до різних форм політичної ідентичності, обмежених лише рамками прав людини та верховенства права.

Ця особливість – відсутність ідеології та наявність нормативно-ціннісного каркасу – робить європейську ідею унікальною. Вона стає антиподом до рашизму, що намагається оформити агресивну експансію під виглядом месіанської ідеології. Якщо рашизм прагне побудувати монополію на істину через ієрархію й культ традиційних цінностей, то європейська ідея захищає плюралізм як основу

стабільності та розвитку. Саме у цій дихотомії криється сутність сучасного конфлікту ідеологій на континенті.

Взаємини між рф та європейськими і євроатлантичними інституціями тривалий час не носили конфронтаційного характеру. До початку 2010-х років вони переважно вибудовувалися у форматі стратегічного партнерства, орієнтованого на взаємну інтеграцію у політичній, економічній та безпековій сферах. Це суттєво контрастує з російським ідеологічним дискурсом, де з кінця 1990-х років Захід системно репрезентувався як цивілізаційний конкурент і джерело загроз [1]. Така асиметрія засвідчує, що саме російська політична ідеологія стала ініціатором протиставлення, тоді як європейські та євроатлантичні документи тривалий час фіксували партнерські наміри.

Європейський Союз після набуття чинності Угодою про партнерство і співробітництво 1997 року створив широку інституційну основу для кооперації з Росією. Документ передбачав регулярний політичний діалог, розвиток економічної взаємодії та зближення у правовій сфері [18]. Подальший розвиток цієї взаємодії відбувся в 2003–2005 роках із запровадженням концепції «чотирьох спільних просторів» (економічного, свободи, безпеки і правосуддя, зовнішньої безпеки, науки, освіти та культури). У затверджених дорожніх картах ішлося про поступове регуляторне зближення, координацію в енергетичній сфері та посилення міжлюдських контактів [19]. Отже, стратегічні документи ЄС виходили з логіки співпраці та інтеграції, а не протистояння.

Подібним чином Північноатлантичний альянс після завершення холодної війни розглядав Росію як потенційного партнера у сфері колективної безпеки. Від 1997 року діяла Рада НАТО – Росія, яка створила платформу для політичного діалогу та координації дій у сфері безпеки. Стратегічна концепція НАТО 2010 року прямо задекларувала мету розбудови «справжнього стратегічного партнерства з Росією» та підтвердила готовність до спільної діяльності у сфері протиракетної оборони, боротьби з тероризмом і врегулювання регіональних конфліктів [20]. Це свідчить про те, що західна безпекова спільнота не розглядала Росію як основного опонента, натомість пропонуючи інтегративні механізми.

Зміна цієї парадигми настала лише після 2014 року. Анексія Криму та розв'язання війни на Донбасі зруйнували архітектуру партнерства, вибудовану у попередні десятиліття. Європейський Союз був змушений перейти до режиму секторальних санкцій і перегляду стратегічних документів, проте навіть тоді

акцент робився насамперед на відновленні міжнародного права та гарантій безпеки в Європі [21]. У Стратегічній концепції НАТО 2022 року Російська Федерація вперше була визначена як найбільш значуща та безпосередня загроза для безпеки союзників [20]. Таким чином, концептуальна трансформація західної політики відбулася як відповідь на порушення Росією норм міжнародного права, а не як ініціація конфронтаційної моделі.

Аналіз європейської та євроатлантичної рамки співпраці з росією дозволяє констатувати принципову асиметрію у формуванні наративів. Російська федерація, спираючись на ідеологеми євразійства та антизахідництва, які з часом щораз більше проектувалися на державну ідеологію, починаючи з кінця 1990-х років формувала образ Заходу як структурного супротивника. У свою чергу, Європейський Союз і НАТО протягом майже двох десятиліть послідовно розбудовували інституційні механізми партнерства. Лише відкрита збройна агресія Росії стала чинником, що спричинив докорінну зміну політичних оцінок Заходу. Це підтверджує односторонність протиставлення: ініціатором конфронтаційного наративу була росія, тоді як Європа тривалий час дотримувалася інтегративного та конструктивного підходу.

Висновки. Рашизм як ідеологія становить собою не лише локальний феномен російської

політики, а й глобальний виклик для сучасної системи міжнародних відносин. Його сутність полягає у навмисному конструюванні дихотомії «росія/Захід», що перетворює цивілізаційне різноманіття на арену конфронтації та виправдовує насильницьку експансію. Така модель мислення не передбачає можливості діалогу, оскільки заснована на принциповому запереченні рівності та універсальності правових і моральних норм. Вона прагне не до співіснування, а до витіснення альтернативних ціннісних систем, надаючи агресії статусу самопроголошеної «історичної місії». У цьому полягає ключова відмінність від європейського проекту, що інституціалізує свободу вибору, плюралізм і верховенство права як основу співжиття. Отже, протистояння між рашизмом та європейською ідеєю не можна розглядати лише як політичну суперечку чи конкуренцію моделей розвитку; воно є проявом глибинного цивілізаційного розриву між агресивною ідеологією винятковості та нормативним порядком універсальних цінностей. Саме тому аналіз рашизму відкриває не лише специфіку російської зовнішньої політики, але й ширшу проблему збереження міжнародного правопорядку, де вирішальною стає здатність демократичного світу зберігати стійкість перед спробами його підміни авторитарними доктринами.

Література:

1. Дугин А. Основы геополитики: геополитическое будущее России. 1997. URL: <https://staff.tiame.uz/storage/users/480/books/cYEgSOreAs8uzsIN1eYdVWxMPRIhFLPRZCj91Mca.pdf>
2. Дугин А. Четвёртая политическая теория. Москва: Евразийское движение, 2012. URL: <https://coollib.in/b/454627>
3. Нова редакція концепції зовнішньої політики Росії: аналіз змісту. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 04.04.2023. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/nova-redaktsiya-kontseptsiyi-zovnishnoyi-polityky-rosiyyi-analiz>
4. Нова Стратегія національної безпеки Російської Федерації – між пропагандою та ігноруванням проблем. *Недержавний аналітичний центр «Українські студії стратегічних досліджень»*. 21.07.2021. URL: <https://ussd.org.ua/2021/07/21/nova-strategiya-natsionalnoyi-bezpeky-rosijskoyi-federatsiyyi-mizh-propagandoyu-ta-ignoruvannyam-problem/>
5. Путін наказав захищати «традиційні російські цінності». *Українська правда*. 09.11.2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/11/9/7375649/>
6. Росія оголосила про анексію окупованих територій України. *BBC news Ukraine*. 30.09.2022. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-63086413>
7. Consolidated version of the Treaty on European Union. 2012. *An official site of European Union*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012M%2FTXT>
8. Charter of Fundamental Rights of the European Union. 2000 (з оновленням у 2012 р.). *An official site of European Union*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A12012P%2FTXT>
9. European Council in Copenhagen 21-22 June 1993. Conclusions of the Presidency. 1993. URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/21225/72921.pdf>
10. Shehovtsev A. Aleksandr Dugin's Neo-Eurasianism And The Russian-Ukrainian War. *Politics of Eurasianism*. 2017. P.181–200. URL: https://www.researchgate.net/publication/392040700_Aleksandr_Dugin's_Neo-Eurasianism_And_The_Russian-Ukrainian_War
11. Bassin M., Pozo G. The Politics of Eurasianism: Identity, Popular Culture and Russia's Foreign Policy. London: Rowman & Littlefield, 2017. URL: https://www.academia.edu/88090271/Mark_Bassin_and_Gon

- zalo Pozo eds *The Politics of Eurasianism Identity Popular Culture and Russia's Foreign Policy* London Rowman and Littlefield 2017
12. Kwiatkowski S. Is rashism a form of fascism? Comparison of definitions. *The Copernicus Journal of Political Studies*. 9.04.2025. № 1. P. 89–107. <http://dx.doi.org/10.12775/CJPS.2023/2024.005>
13. Rudyi N. Ruscism as a variant of the fascist form of state-legal regime *Social and Legal Studies*. 2023. Vol. 6, No. 2. P. 55–60. <https://doi.org/10.32518/sals2.2023.55>
14. Laruelle M. Russia's Ideological Construction in the Context of the War in Ukraine. *Institut français des relations internationales* 22.03.2024. URL: <https://www.ifri.org/en/studies/russias-ideological-construction-context-war-ukraine>
15. Torosyan V. Multi-faceted Eurasianism: a comparison in practice. *Review of Economics and Political Science*. 2023. 8 (5). P. 380–393. <http://dx.doi.org/10.1108/REPS-03-2023-0019>
16. Nugraha A. Neo-Eurasianism in Russian Foreign Policy: Echoes from the Past or Compromise with the Future? *Global Strategis*. 2015. Vol. 9 No. 1. URL: <https://e-journal.unair.ac.id/JGS/article/view/7728>
17. Helsinki Decalogue. 1 August 1975. URL: https://www.cvce.eu/content/publication/2005/7/12/1bccd494-0f57-4816-ad18-6aaba4d73d56/publishable_en.pdf
18. Agreement on partnership and cooperation establishing a partnership between the European Communities and their Member States, of one part, and the Russian Federation, of the other part. 1997. *An official site of European Union*. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/agree_internation/1997/800/oj/eng?utm_source=chatgpt.com
19. EU/Russia: The four “Common Spaces”. *An official site of European Union*. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/memo_05_103?utm_source=chatgpt.com
20. Strategic Concept for the Defence and Security of the Members of the North Atlantic Treaty Organization Adopted by Heads of State and Government at the NATO Summit in Lisbon 19-20 November 2010. URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_publications/20120214_strategic-concept-2010-eng.pdf?utm_source=chatgpt.com
21. NATO 2022 Strategic Concept. Adopted by Heads of State and Government at the NATO Summit in Madrid 29 June 2022. URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/290622-strategic-concept.pdf?utm_source=chatgpt.com
22. EU sanctions against Russia. *European Council. Council of the European Union*. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions-against-russia/?utm_source=chatgpt.com

Дата надходження статті: 30.09.2025

Дата прийняття статті: 20.10.2025

Опубліковано: 04.12.2025

УДК 321.7:324(498)»2024»:004.738.5:316.774
DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2025-3\(79\)-4](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2025-3(79)-4)

Михайло ДУБЕЛЬ

доктор філософії зі спеціальності «Міжнародні економічні відносини»,
старший викладач кафедри політології та державного управління,
Донецький національний університет імені Василя Стуса,
m.dubel@donnu.edu.ua
ORCID: 0000-0003-2229-0419

ПРОТИДІЯ ІНФОРМАЦІЙНИМ ЗАГРОЗАМ ЦИФРОВОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ДЕМОКРАТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ: КЕЙС ВИБОРІВ РУМУНІЇ 2024 РОКУ

Дослідження присвячена визначенню специфіки інформаційних загроз сегменту цифрового середовища для демократичних цінностей на основі дослідження виборів Румунії 2024 року. У статті акцентується увага на передумовах, що склалися у Румунії перед виборами 2024 року. Дослідження надає характеристику Джорджеску та деяким іншим праворадикальним популістам, що робили наголос на розпалюванні ненависті у суспільстві. Мішенями для спрямування агресії аудиторії були обрані Україна, через витрати держави на підтримку; НАТО, яке критикувалося теж на користь проросійських наративів; фонд Сороса через поширення американських цінностей. Основним каналом, через який здійснювався вплив на потенційних виборців Джорджеску з командою обрала TikTok. Обраний канал, на відміну від традиційних засобів масової інформації, не вимагав від Джорджеску дотримання правил, наприклад, подання достовірної інформації. Цифрова платформа надавала Джорджеску можливість об'єднувати виборців в спільноту, де рівень раціоналізму падав під впливом тиску пропаганди. Під час вступної кампанії Джорджеску використовував цифрові технології для впливу на електорат, а саме, мікротаргетовані політичні повідомлення, астротурфінг та формування мовлення за допомогою вірусних членджив. На основі звіту, що був підготовлений Румунською розвідувальною службою, можна зробити висновок, що облікові записи у TikTok, які були пов'язані з передвиборчою кампанією Джорджеску, були, скоріш за все, ботами. Визначено, що у TikTok антисистемні повідомлення у передвиборчій кампанії були спрямовані на діаспору, а релігійні теми були спрямовані на людей похилого віку. Все це може свідчити про те, що у виборчій кампанії Джорджеску у TikTok відбувалося широке маніпулювання громадською думкою та ставить під сумнів прозорість та чесність виборів. Ще одним ключовим висновком є роль алгоритмів соціальних мереж у просуванні виборчого контенту. Отже, TikTok для Джорджеску став це майданчик для формування політичної ідентичності.

Ключові слова: вибори, цифрові технології, інформаційні загрози, національна безпека, демократія, TikTok, дезінформація, соціальні медіа, політичні маніпуляції.

Mykhailo Dubel. COUNTERING INFORMATION THREATS OF THE DIGITAL ENVIRONMENT TO DEMOCRATIC VALUES: THE CASE OF THE 2024 ROMANIA ELECTIONS

The study is devoted to determining the specifics of information threats of the digital environment segment to democratic values based on the study of the 2024 Romanian elections. The article focuses on the prerequisites that developed in Romania before the 2024 elections. The study characterizes Georgescu and some other right-wing populists who emphasized inciting hatred in society. The targets for directing the audience's aggression were Ukraine, due to the state's support costs; NATO, which was also criticized in favor of pro-Russian narratives; the Soros Foundation due to the spread of American values. The main channel through which Georgescu and his team influenced potential voters was TikTok. The chosen channel, unlike traditional media, did not require Georgescu to follow the rules, for example, to provide reliable information. The digital platform provided Georgescu with the opportunity to unite voters in a community where the level of rationality was falling under the influence of propaganda pressure. During the inaugural campaign, Georgescu used digital technologies to influence the electorate, namely, micro-targeted political messages, astroturfing and shaping speech through viral challenges. Based on a report prepared by the Romanian Intelligence Service, it can be concluded that the TikTok accounts associated with Georgescu's election campaign were most likely bots. It was determined that on TikTok, anti-system messages in the election campaign were directed at the diaspora, and religious themes were aimed at the elderly. All this may indicate that Georgescu's election campaign on TikTok was widely manipulated by public opinion and calls into question the transparency and fairness of the elections. Another key finding is the role of social media algorithms in promoting electoral content. Thus, TikTok has become a platform for Georgescu to form a political identity.

Key words: elections, digital technologies, information threats, national security, democracy, TikTok, disinformation, social media, political manipulation.

Постановка проблеми. Сучасні політичні процеси, що характерні для демократичних суспільств, а саме вибори, знаходяться у центрі інформаційного дискурсу. Ця увага може

призводити до застосування деякими сторонами заборонених методів, у тому числі за допомогою інноваційних інформаційно-комунікаційних технологій.

У грудні 2024 року Конституційний суд Румунії анулював президентські вибори через значні порушення. Це було безпрецедентне рішення, викликане доказами фальсифікацій голосування через соціальні мережі, незаконного фінансування кампаній у TikTok та кібератак, що були організовані зовнішніми силами, включаючи підозру у втручанні Росії. У суспільстві, яке характеризується медіа-екосистемою, що постійно змінюється, та експоненціальним зростанням споживання цифрової інформації, соціальні мережі стали як основним каналом інформації, так і простором, де виборчі стратегії зазнали глибокого впливу алгоритмів, вірусних взаємодій та складних цифрових кампаній. Рішення вказувало на порушення у фінансуванні виборчої кампанії, підозру у маніпуляції алгоритмами в соціальних мережах, можливий іноземний вплив. Підставою для такого рішення були розвідувальні документи, розсекречені на попередньому засіданні Ради національної безпеки Румунії.

Аналіз останніх досліджень. Тематика інформаційних загроз досить популярна серед вітчизняних науковців, особливо, після подій 2014 року. Наприклад, Г. Почепцов досліджував протистояння України і Росії шляхом інформаційної і смислової війн [2]. К. Родигін та І. Єрмакова розглядали роль маніпуляцій шляхом використання фотоконтенту медіа у контексті інформаційно-смислової війни [3]. Д. Михайліченко визначав специфіку технологій фейкових новин в соціальних медіа під час війни [1]. Проте, не дивлячись на значну кількість публікацій, проте, саме дослідження нещодавніх кейсів, наприклад, Румунії, є актуальним.

Метою статті є визначення специфіки інформаційних загроз сегменту цифрового середовища для демократичних цінностей на основі дослідження виборів Румунії 2024 року.

Виклад основного матеріалу. До кінця 2024 року Румунія, здавалося, була значною мірою несприйнятливою до різних демократичних недуг, що вразили багатьох її сусідів, включаючи перемоги націоналістичних популістів на виборах в Угорщині, Польщі та Словаччині, а також тривалу виборчу нестабільність у Болгарії. Цей статус відносної поміркованості та демократичної стабільності був дивним не лише враховуючи складний демократичний перехід Румунії на початку 1990-х років, але й тому, що, принаймні порівняно з іншими членами ЄС, країна має кілька структурних спадщин, які можуть підживлювати народне невдоволення, політичні конфлікти та забезпечувати підтримку праворадикальним популістам та потенційним

автократам. Окрім значної спадщини комунізму, Румунія також страждає від більш конкретних потенційних загроз демократичній стабільності, включаючи значну частку бідного сільського населення, історію внутрішніх етнічних конфліктів та територіальних суперечок із сусідніми країнами, а також проблеми з високим рівнем корупції та низьким державним потенціалом.

Однак, схоже, що цей статус винятку зник в останні кілька місяців 2024 року. 24 листопада, у першому турі президентських виборів, Келін Джорджеску, екстремістський, проросійський кандидат, посів перше місце з майже 23% голосів, а на парламентських виборах 1 грудня до парламенту пройшли три різні популістські праворадикальні партії із сукупною часткою голосів понад 30%: Альянс за Союз румунів (AUR) подвоїв свою частку голосів з 9% у 2020 році до 18,3% у 2024 році, тоді як дві ще більш радикальні нові партії, засновані колишніми депутатами AUR – S.O.S. Румунія (на чолі з Діаною Шошоаке) та Партія молоді (POT – на чолі з Анамарією Гавриле) – також зуміли подолати 5% бар'єр. Електоральний шок від цих голосів посилювався втручанням Конституційного суду (КС), який анулював результати першого туру президентських виборів за два дні до запланованого другого туру на тій підставі, що втручання Росії спотворило голосування. Анулювання виборів викликало серйозні питання щодо чесності виборчого процесу та ще більше підіграло невдоволення прихильників ультраправих, десятки тисяч яких брали участь у протестах у Бухаресті на початку січня 2025 року [13].

Праворадикальні популісти в Румунії та інших країнах також виділяються серед більшості інших політичних партій своєю сумнівною відданістю ліберальній демократії, ці погляди часто поділяють і їхні прихильники. У своїй прихильності або небажанні дистанціюватися від авторитарного минулого – кілька політиків популістських праворадикальних партій (включаючи Джорджеску) схвально відгукувалися про фашистський легіон Залізного Хреста з міжвоєнної Румунії – праворадикальні популісти часто ставлять під сумнів саму легітимність демократичного порядку. Це стало основою не лише для санітарного кордону, встановленого іншими партіями проти виборчих та правлячих альянсів, але й для судових рішень проти деяких із цих партій та кандидатів у Німеччині, а нещодавно – і в Румунії, де президентські кандидатури Діани Шошоаке в жовтні 2024 року та Келіна Джорджеску в березні 2025 року були відхилені Конституційним судом.

Вибори в Румунії 2024 року містили важливий елемент несподіванки. Цей фактор несподіванки був найбільш вражаючим стосовно сплеску Келіна Джорджеску в останні десять днів перед першим туром президентських виборів, але він також відобразився в появі Партії молоді (POT), нової – і практично невідомої – партії правих популістів, яка підтримала Джорджеску та пройшла до парламенту з 6,5% голосів. Враховуючи, що ні політичні вподобання, пов'язані з перспективним голосуванням, ні оцінки, що сприяють ретроспективному голосуванню, не могли так різко змінитися протягом кількох днів, питання полягає в тому, що (або хто) сприяло його стрімкому злету в останню хвилину. Відповідь, яка отримала найбільшу увагу, – це роль TikTok у просуванні Джорджеску, яка широко обговорювалася в засобах масової інформації та була ключовим обґрунтуванням рішення Конституційного Суду про анулювання результатів першого туру президентських виборів [5]. Твердження Джорджеску про те, що він досяг цих результатів, не витрачаючи жодних грошей на кампанію, здаються вкрай неправдоподібними, а деякі частини кампанії мали різочу схожість зі зусиллями Росії маніпулювати президентськими виборами в Молдові кількома тижнями раніше. Крім того, румунські ЗМІ повідомляли, що кампанія TikTok була спрямована не лише на підтримку Джорджеску, а й табору правих популістів (включаючи партію AUR) у ширшому сенсі. З цієї точки зору, румунські вибори 2024 року є корисним тестовим прикладом для розуміння зусиль щодо маніпуляцій виборами через соціальні мережі. Іноземні зусилля щодо втручання в демократичні вибори, багато з яких походять з Росії, піддаються дедалі більшій увазі через їхній потенціал для маніпулювання політичними настроями через оманливі кампанії в соціальних мережах [12]. Але хоча розширення проникнення інтернету, здається, пішло на користь популістським партіям у Європі, менш зрозуміло, чи є зусилля онлайн-маніпуляцій з іноземними країнами ефективними у зміні політичних та виборчих уподобань.

У 2024 році Румунією керувала коаліція, натхненна німецькою моделлю GroKo (Християнські демократи та Соціал-демократи). Соціал-демократична партія (PSD) та Націонал-ліберальна партія (PNL) відклали свої очевидні ідеологічні розбіжності із заявленою метою забезпечення стабільності та економічного та соціального розвитку. Вважаючись стовпами політичного істеблішменту, ці партії представляли себе захисниками ліберальної демократії, здатної стримувати піднесення

екстремістських сил [8]. Спочатку результати цих зусиль здавалися більш ніж багатообіцяючими. У безпрецедентному кроку як на національному, так і на європейському рівні PSD (член Партії європейських соціалістів – PES) та PNL (член Європейської народної партії – EPP) вирішили балотуватися спільним списком на виборах до Європейського парламенту, що відбулися у червні 2024 року. Їхній альянс отримав 48,55% голосів та 19 з 33 місць, що належать Румунії [8].

Хоча результат був більш ніж обнадійливим, Соціал-демократи та Націонал-ліберальна партія (PNL) вирішили висунути окремих кандидатів на президентських виборах, запланованих на 24 листопада та 8 грудня 2024 року. Чинному президенту Клаусу Йоганнісу, колишньому президенту PNL, було заборонено балотуватися через конституційне обмеження у два терміни. Серед численних 14 кандидатів 4 були незалежними. Один з них, Келін Джорджеску (62 роки), залишався відносно маловідомим у традиційних засобах масової інформації та не брав участі у широкі масові кампанії, які раніше допомагали правопопулістським рухам набирати обертів. Тим не менш, він створив онлайн-кампанію, яка виявилася справді ефективною, поширюючи свої меседжі в громадах по всій країні та діаспорі.

Ідеологічний профіль Келіна Джорджеску сприяв тому, що його називали маргінальним кандидатом. Багато опитувань громадської думки, проведених у вересні та жовтні, не вимірювали його підтримку, відносячи його до категорії «Інші кандидати» [7]. Хоча його кілька разів згадували в публічному просторі як потенційного прем'єр-міністра, популістська права партія недовго заявляла про свою підтримку йому, рівень його популярності не був надзвичайно високим. Частина основних ЗМІ уникала його з кількох причин. По-перше, він висловлював своє захоплення румунськими ультраправими рухами, такими як міжвоєнна Залізна гвардія. По-друге, він заявив, що в інтересах Румунії необхідно вийти з Північноатлантичного альянсу (НАТО). Однак пізніше він заявив, що його заяви були неправильно витлумачені, що він не проти НАТО та що він відкидає політичний екстремізм.

5 жовтня Центральна радикальна рада відхилила кандидатуру на пост президента Діани Шошоаке, члена Європейського парламенту та лідера праворадикальної партії, яка мала кілька політичних ідей, схожих на ідеї Джорджеску. Хоча, наскільки нам відомо, наукові дослідження ще не підтвердили, що це рішення сприяло підтримці Джорджеску,

можна стверджувати, що таке рішення, навіть якщо воно було прийнято на основі Конституції, знизило довіру до політичного істеблішменту та сприяло зміцненню клімату, який сприяв таким аутсайдерам, як Джорджеску. Перші опитування громадської думки, які виміряли стабільну підтримку Джорджеску, з'явилися лише за кілька тижнів до дати першого туру [14]. Однак ніхто з них не передбачав, що кандидат зможе пройти до другого туру, його найвищий показник був трохи вище 10%. Результати першого туру президентських виборів показали зовсім іншу картину: Келін Джорджеску посів перше місце, отримавши 22,94% (2 120 404) голосів, і тому кваліфікувався до другого туру разом із президентом правоцентристського Союзу порятунку Румунії (СПР) Оленою Ласконі. Примітно, що він також отримав найбільшу кількість голосів у діаспорі (43,16% – 346 103 голоси) [10].

Головним претендентом на другий тур виборів був Келін Джорджеску, ультра націоналістичний незалежний кандидат, чия кампанія, що базується переважно на TikTok, здебільшого пройшла поза увагою основної преси. Примітно, що він заявив про нульові внески на кампанію, стверджуючи, що вся його кампанія була волонтерською. Джорджеску робив і продовжує робити нескінченний потік різких заяв, починаючи від дивних, образливих і навіть, можливо, незаконних. В останніх категоріях він нещодавно натякнув, що у разі розпаду цієї країни Румунія має особисті інтереси в колишніх румунських частинах України. Він наполегливо називав Україну «вигаданою державою». Джорджеску та його оточення називали опонентів «поплічниками Сороса»; він пообіцяв закрити «мережу Сороса» в перший же день («ми знаємо, хто вони»). Угорсько-американський мільярдер-філантроп та Фонд «Відкрите суспільство» значною мірою фігурують як головні фігури ненависті в ультра націоналістичному дискурсі, який посилює Джорджеску. Цей троп використовується переважно для сигналізації про навісисну синхронність з Угорщиною та Сполученими Штатами: із сотень румунських відомих осіб (депутатів парламенту, міністрів, суддів, співробітників розвідки тощо) протягом багатьох років мали певні зв'язки з програмами Фонду «Відкрите суспільство». Румунське відділення фонду було поступово ліквідовано на початку 2000-х років і повністю закрито у 2017 році.

Ще один набір потенційних «впливових осіб», який отримав менше уваги громадськості, ніж TikTok, – це роль православних священиків. Зв'язок між AUR та частиною православного духовенства вже був задо-

кументований на виборах 2020 року [9]. У 2024 році румунські ЗМІ повідомляли про випадки, коли православні священики, пов'язані з Росією, закликали свою паству голосувати за Джорджеску, тактика, яка знову нагадує російський маніпуляційний план на виборах у Молдові, але неясно, наскільки систематичними та послідовними були ці зусилля для голосування на парламентських виборах. Тим не менш, з цієї точки зору, ми повинні очікувати, що респонденти, на яких впливають православні священики, будуть більш схильні підтримувати партії правих популістів. Враховуючи, що румунські вибори проводяться по неділях, коли румуни зазвичай ходять до церкви, ми можемо очікувати, що «ефект кафедри» буде особливо вираженим серед респондентів, які визначилися зі своїм вибором у день виборів [12].

Кампанія Джорджеску значною мірою спиралася на вірусність у соціальних мережах. За два тижні до виборів було активовано понад 25 000 акаунтів TikTok, багато з яких раніше були неактивними. Ці акаунти публікували відео, що відображали скоординовану наративну стратегію. Одне з найвірусніших гасел – «Підтримка України веде Румунію до війни» – зібрало понад 1,3 мільйона переглядів. Як повідомляє VIGINUM, ця динаміка не була органічною: вона була результатом складної операції з астротурфіngu, яка включала платежі інфлюенсерам, координаційні групи Discord та маніпуляції алгоритмами [19].

Румунські дезінформаційні наративи відображали ширший регіональний сценарій. Фейкові новини про українських біженців зображували їх як жорстоких, привілейованих або частину західних колонізаційних зусиль [6]. Ці меседжі вже були поширені в російських кампаніях в Україні, Молдові та навіть Польщі. Їхня мета була чіткою: розірвати солідарність, розпалити обурення та послабити підтримку України.

Такі платформи, як TikTok, відіграли центральну роль. Як показано у звіті «Аналіз виборів у Румунії», AUR – ультраправа партія з проросійськими тенденціями – становила 26% усіх взаємодій у TikTok, генеруючи при цьому менше 9% контенту [6]. Це показує, як архітектура вірусності сприяє емоційній, анти-системній риториці. Кампанія Джорджеску використовувала цей механізм, залучаючи інфлюенсерів, які ніколи не розкривали політичне спонсорство, створюючи ілюзію підтримки знизу.

Окрім наративів проти біженців, меседжі Джорджеску спиралися на ширшу ідеологічну рамку: націоналізм, керований платформами,

що корениться в суверенітеті, традиціях та опорі глобалізму. На відео в TikTok часто лунали такі гасла, як «Румунія має бути нейтральною», «Давайте зупинимо цю війну» або «Ми не маріонетки НАТО». Цей стиль алгоритмічного націоналізму точно відображає те, з чим зіткнулося українське громадянське суспільство до 2022 року: гібридні ідентичності, побудовані в Інтернеті, де «нейтралітет» маскував прокремлівські плани. Згідно з аналізом виборів у Румунії, цю тенденцію найкраще зрозуміти як поєднання національних образ та алгоритмічного посилення: «Цифрова логіка політики ідентичності поєднується з зайнятістю у сільському господарстві, створюючи нову форму гібридного націоналізму» [6]. Ці наративи розмили межу між опором і покорою, переосмисливши мир як капітуляцію перед сферою впливу Росії.

Найбільш вражаюча схожість між Румунією та Україною полягає у використанні внутрішніх посередників для просування іноземних наративів. Так само, як проросійські актори в Україні використовували духовенство, місцевих олігархів та медіа-канали, у Румунії такі платформи, як «DailyRomania», та особистості, як-от Джорджеску, служили для поширення прокремлівського контенту. AUR та пов'язані з нею інфлюенсери функціонували як «антизахідні за своєю суттю, хоча за формою націоналістичні» [6]. Ширша екосистема кампанії включала 18 взаємопов'язаних веб-сайтів, які просували узгоджені статті, рекламу у Facebook та конспірологічні відео. За даними Șierka&Stănoiu, понад 381000 доларів США було спрямовано на цифрове просування лише за кілька тижнів – гроші, які не були задекларовані в офіційних звітах кампанії Джорджеску [15]. Це викликає серйозні питання щодо прозорості фінансування виборів та регулювання політичної комунікації в Інтернеті.

На президентських виборах у Румунії 2024 року гнів населення був всеспрямованим, але стратегічно переосмисленим. Він був спрямований на політичні еліти, але проєктувався на «Брюссель», «НАТО», «Захід», «українських біженців» та «Сороса» [18]. Келін Джорджеску не прагнув заспокоїти це почуття. Він спрямував його та використав як зброю, перетворивши розсіяне емоційне розчарування на цілісну ідентичність: розгніваний румунський патріот, зраджений глобалізмом, який пробуджується проти системи.

Коротше кажучи, злет Джорджеску слід розуміти не як раціональне електоральне явище, а як емоційне узгодження: колективний акт катарсису, замаскований під політичну

кампанію. Гнів не був побічним продуктом дезінформації – він був паливом, архітектурою та сполучною тканиною альтернативної політичної спільноти, що викувалася в петлях TikTok та Telegram-каналах.

Зрештою, ця партисипативна модель створила петлю зворотного зв'язку між ідентичністю та ідеологією. Користувачі TikTok не просто дізналися, у що вірити – вони дізналися, ким вони є, через те, чим ділилися. Підтримка Джорджеску стала способом самовиступу, а кампанія перетворилася на спільноту емоційного резонансу, а не просто на політичний рух.

Кампанію Келіна Джорджеску не можна розуміти лише крізь призму індивідуального переконання. Її сила полягала в здатності активувати та організовувати колективні емоції, перетворюючи ізольовані розчарування на цілісну групову ідентичність. Ця трансформація відбулася не на міських площах чи телевізійних дебатах, а всередині цифрових екосистем – персоналізованих, емоційних та самопідсилювальних. Ще більш підступно починає діяти тиск конформізму. Люди в цих цифрових мікроспільнотах починають придушувати сумніви, щоб уникнути соціальної ізоляції. Чим тісніше зв'язана група, тим сильніший стимул приєднатися до домінантного наративу. У цих просторах навіть раціональні, скептично налаштовані особи можуть зрештою прийняти та захистити хибні переконання, просто щоб зберегти свою приналежність. Цей механізм був основою цифрової стратегії Джорджеску. Його кампанія не спиралася на аргументацію чи дебати. Вона створила середовище, де віра ставала ідентичністю, а правда була менш важливою, ніж солідарність.

У контексті президентської виборчої кампанії в Румунії можна виявили використання передових цифрових стратегій для впливу на сприйняття та поведінку електорату. Ці методи включають мікротаргетовані політичні повідомлення, кампанії астротурфіngu та формування мовлення за допомогою вірусних челенджів [11]. Ці практики, що вже використовуються на міжнародному рівні, також були задокументовані в Румунії, що підкреслює перетворення цифрового простору на важливий інструмент виборчої конкуренції. На основі аналізу фахівців з комунікацій було виявлено, що одним із методів, що використовуються у виборчій кампанії, було використання мікротаргетованих повідомлень. Цей метод зазвичай використовується в комерційних кампаніях для створення повідомлень, адаптованих до певних демографічних груп, щоб стимулювати купівлю певних товарів. Він також застосову-

вався в політичній сфері, і у випадку виборів 2024 року в Румунії були доставлені персоналізовані політичні повідомлення, які враховували індивідуальні вподобання користувачів. Наприклад, антисистемні повідомлення, адаптовані для різних груп у діаспорі, або персоналізовані повідомлення з релігійною тематикою. Це підтверджується розсекреченим звітом Міністерства внутрішніх справ, у якому йдеться про прихильників кампанії. Таким чином, деякі прихильники кампанії, які брали участь у просуванні меседжів, «є представниками правоекстремістських, кримінальних та релігійних культових середовищ» [4]. Таку стратегію, засновану на мікротаргетованих політичних меседжах, використовувала CambridgeAnalytica під час референдуму щодо Brexit у червні 2016 року [16].

Астротурфінг – це стратегія маніпулювання громадською думкою шляхом штучного створення враження масової народної підтримки певної ідеї, справи чи особи [20]. Це досягається за допомогою скоординованих публікацій у соціальних мережах, ботів, фейкових акаунтів або платних інфлюенсерів для посилення повідомлення та створення органічного враження. Астротурфінг зазвичай використовується в політичних кампаніях, маркетингу та пропаганді, впливаючи на сприйняття громадськістю обґрунтованості думок чи тенденцій. Користувачі, які часто стикаються з такими повідомленнями, сприймають підтримку як органічну, що підвищує довіру до кандидата чи політичної позиції та може впливати на рішення щодо голосування. Аналіз фахівців з комунікацій підтверджується звітом Міністерства внутрішніх справ, розсекреченим Адміністрацією Президента [11]. Згідно з цим звітом, близько 100 інфлюенсерів, загалом понад 8 мільйонів підписників, «заснажи маніпуляцій щодо особи кандидата, якого просували» [4]. Більше того, дані звіту вказують на те, що близько 130 облікових записів TikTok поширювали відео з використанням хештегів «#equilibriumandverticality, #presidential2024, #therightleaderforme». Крім того, звіт, підготовлений Румунською розвідувальною службою, показує, що 25 000 облікових записів у TikTok були пов'язані з кампанією Келіна Джорджеску, яка стала дуже активною перед першим туром президентських виборів. Також у звіті Румунської розвідувальної служби зазначається, що ці облікові записи мали унікальні IP-адреси, і це свідчить про те, що цей режим «функціонування розроблений для того, щоб ускладнити ідентифікацію масштабів мережі, на основі використання спільної інфраструктури, що є характерним для ботнетів» [17].

Формування проблем через вірусні челенджи має на меті створити тренди, пов'язані з ключовими темами кампанії. Алгоритм TikTok посилює цей тип партисипативного контенту, такий як хештеги, перетворюючи їх на ефективний метод впливу на публічний дискурс. Включаючи політичні повідомлення у вірусні тренди, кампанії можуть формувати громадське сприйняття важливих тем, не виглядаючи відверто політичними. Ця віртуалізація проявилася в накопиченні значної кількості нових підписників, збільшенні переглядів старішого контенту та частих появах у подкастах та онлайн-шоу в альтернативних медіа. Ключовим фактором цієї цифрової експансії є велика кількість тегів «CălinGeorgescu», вставлених у коментарі до постів про президентські вибори 24 листопада, включаючи пости інших кандидатів. Алгоритм TikTok відреагував на цю тенденцію, автоматично пропонуючи ім'я Джорджеску в рядку пошуку розділу коментарів до вірусного посту Олени Ласконі, що свідчить про процес алгоритмічного посилення видимості кандидата.

Висновки. Електоральний схід Келіна Джорджеску не можна зрозуміти крізь традиційну призму індивідуального переконання чи ідеологічної приналежності. Його піднесення слід розглядати як випадок цифрової колективної психології, в якій гнів, емоційне зараження та алгоритмічна структура об'єдналися, щоб сформувати потужну опозиційну ідентичність. Це був не електорат, сформований політичними дебатами чи раціональними обговореннями, а громадськість, що бере участь у житті, натхненна спільним обуренням та моральною впевненістю. Джорджеску пропонував не просто платформу, а роль, яку потрібно було виконати, наратив, у якому потрібно було жити, та спільноту, до якої потрібно було приєднатися. У цьому цифровому ландшафті правда була менш важливою, ніж резонанс, а залученість полягала не в тому, щоб бути поінформованим, а в тому, щоб бути поміченим та бути приналежним. Онлайн-натовп не обмірковував – він реагував, переробляв та підтверджував. Він поводився як колективний розум не тому, що його члени були ірраціональними, а тому, що їхні емоційні потреби задовольнялися повніше через участь, ніж через переконання. У 2024 році Джорджеску не просто створював ілюзії – він запрошував людей стати їх співавторами. Згідно з цією логікою, TikTok був не просто платформою для поширення інформації – це був майданчик для формування політичної ідентичності. Джорджеску виник як функція натовпу, який не обов'язково пого-

джувався з програмою, але впізнавав себе у спільному ображенні.

Результати цього дослідження підкреслюють значний вплив дезінформації та маніпуляцій через соціальні мережі на президентські вибори в Румунії 2024 року. Проаналізоване явище підкреслює вразливість демократичної системи до скоординованих кампаній впливу, що має серйозні наслідки для цілісності виборчого процесу. Одним з найважливіших аспектів цієї виборчої кампанії було використання методів мікротаргетингу політичних повідомлень, астротурфінгу та формування мовлення за допомогою вірусних челенджів. Ці стратегії дозволили впливати на сприйняття громадськості шляхом адаптації контенту до цільових демографічних сегментів. Наприклад, антисистемні повідомлення були спрямовані на діаспору, а релігійні теми – на людей похилого віку. Це свідчить про широке маніпулювання громадською думкою та ставить під сумнів прозорість та чесність виборів. Ще одним ключовим висновком є роль алгоритмів соціальних мереж у просуванні виборчого контенту. Автоматизовані рекомендації таких платформ, як TikTok, сприяли надмірній видимості деяких політичних повідомлень, заохо-

чуючи їх віралізацію без належної перевірки правдивості інформації. Це підкреслює системну проблему із соціальними платформами, які, до речі, за своєю суттю, можуть сприяти масштабним маніпуляціям виборами. Щодо контрзаходів, вжитих румунською владою, дослідження висвітлює як досягнутий прогрес, так і недоліки. Хоча скасування першого туру виборів Конституційним Судом було безпрецедентним рішенням, воно підкреслило необхідність суворішого регулювання фінансування кампаній та використання соціальних мереж для виборчих цілей. Це дослідження підкреслює важливість медіаосвіти та розвитку критичного мислення серед користувачів соціальних мереж. Усвідомлення того, як поширюється інформація, та розпізнавання маніпулятивних технік можуть допомогти пом'якшити вплив дезінформації на демократичні процеси. Отже, президентські вибори 2024 року в Румунії стали яскравим прикладом того, як соціальні мережі можуть бути використані як інструменти впливу на вибори. У майбутньому важливо, щоб влада, соціальні платформи та громадянське суспільство працювали разом, щоб забезпечити демократичну систему, захищену від шкідливого впливу цифрової дезінформації.

Література:

1. Михайліченко Д. Г. Технології фейкових новин в соціальних медіа під час війни. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. № 4 35 (74) 2024. С. 184–187.
2. Почепцов Г. Слова і смисли. Україна і Росія в інформаційній і смисловій війнах. Київ, 2016.
3. Родигін К., Єрмакова І. Різновиди маніпуляцій фотоконтентом медіа у контексті інформаційно-смислової війни. *Вісник Львівського університету. Серія Журналістика*. 2020. № 47. С. 200–214.
4. Administrația Prezidențială. Document CSAT MAI. Președinția României. 2024. URL: <https://www.presidency.ro/files/userfiles/Documente%20CSAT/Document%20CSAT%20MAI.pdf>
5. Anghel Veronica. Why Romania Just Canceled Its Presidential Election. *Journal of Democracy* – Online Exclusive. 2024. URL: <https://www.journalofdemocracy.org/online-exclusive/why-romania-just-canceled-its-presidential-election/>
6. Cyfluence Research Center (CRC). (2025, March 17). The Romanian Presidential Elections 2024: Analysis of Information Operations and Long-term Influence Efforts. CRC URL: <https://www.cyfluenceresearch.org/post/the-romanian-presidentialelections-2024-analysis-of-informationoperations-and-long-term-inf>
7. Euronews (2024). Sondaj INSCOP pentru alegerile prezidențiale 2024: Mircea Geoană și Marcel Ciolacu, umăr la umăr în primul tur. Euronews România, September 19, 2025. URL: <https://www.euronews.ro/articole/sondaj-inscop-alegeri-prezidentiale-2024-septembrie-mircea-geoana-si-marcel-ciolacu>
8. Gabor E., Oancea M., Pripp V. Hybrid Warfare through Interference in Electoral Processes Using Advanced Technology and Its Impact on Global Security. Case Study: The 2024 Romanian Presidential Election. *In Proceedings of the International Conference on Business Excellence 2025*. Vol. 19, No. 1, pp. 1777–1797. Sciendo.
9. Gherghina S., Mișcoiu S. Faith in a new party: The involvement of the Romanian Orthodox Church in the 2020 election campaign. *Politics, Religion & Ideology*, 2022. 23(2), 226–242.
10. Gherghită A. Rezultate finale BEC alegeri prezidențiale, turul 1. Călin Georgescu ocupă primul loc, Elena Lasconi rămâne pe doi. *Libertatea*, November 26, 2024. URL: <https://www.libertatea.ro/stiri/rezultate-finale-alegeri-prezidentiale-turul-i-bec-romaniadiaspora-5097221>
11. Grădinaru M. Trei tehnici care l-au impus pe Călin Georgescu pe TikTok, plus rețelele de rețele din rural: O încercare clandestină de a prelua puterea într-un stat NATO. *SpotMedia*. 2024. URL: <https://spotmedia.ro/stiri/politica/trei-tehnici-care-l-au-impus-pe-calin-georgescu-pe-tiktok-plus-retelele-de-retele-din-rural-o-incercare-clandestina-de-a-prelua-puterea-intr-un-stat-nato-interviu>

12. Grigore Pop-Eleches. The perfect storm: political alienation, ideological resonance, and the role of influencers in the 2024 Romanian parliamentary elections, *East European Politics*, 2025. 41:3, 370–400.
13. Reuters. Romanian Protesters Demand Cancelled Presidential Election Should Go Ahead. 2025. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/romanian-protesters-demand-cancelled-presidential-election-should-go-ahead-2025-01-12/>
14. Roman M. Sondaj la comanda USR: Marcel Ciolacu conduce cu 24,5%, urmat de George Simion și Elena Lasconi cu 19%. Călin Georgescu, surpriza de pe locul patru, peste Mircea Geoană și Nicolae Ciucă. G4Media, November 22, 2024. URL: <https://www.g4media.ro/sondaj-la-comanda-usr-marcel-ciolacu-conduce-cu-245-urmatde-george-simion-si-elena-lasconi-cu-19-calin-georgescu-surpriza-de-pe-locul-patrupeste-mircea-geoana-si-nicolae-ciuca.html>
15. Šierka J. Stănoiu I. TikTok and the Rise of Călin Georgescu. VSquare. 2024. URL: <https://vsquare.org>
16. Simchon A., Edwards M., Lewandowsky S. The persuasive effects of political microtargeting in the age of generative artificial intelligence. *PNAS Nexus*, 2024. 3(2).
17. Stanescu G. C. Fake news, bots, and influencers: The impact of social media on Romania's 2024 elections. *Social Sciences and Education Research Review*, 2024. 11(2), 361–366.
18. Vacariu M. Manipulation and Disinformation in the 2024 Romanian Presidential Elections. *Redefining Community in Intercultural Context*, 2025. 12(1), 81–88.
19. VIGINUM. Probleme sistемice: Manipularea algoritmilor și instrumentalizarea influencerilor. 2025. Paris: SGDSN.
20. Zerback T., Töpfel F., Knöpfle M. The disconcerting potential of online disinformation: Persuasive effects of astroturfing comments and three strategies for inoculation against them. *New Media & Society*, 2020. 23(5), 1080–1098.

Дата надходження статті: 30.09.2025

Дата прийняття статті: 20.10.2025

Опубліковано: 04.12.2025

УДК 32.019.5:316.647.8:004.738.5

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2025-3\(79\)-5](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2025-3(79)-5)

Юрій КИРИЧЕНКО

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри політології та загальноправових дисциплін,
Національний університет «Запорізька політехніка»

ORCID: 0000-0002-1212-1622

Тетяна СЕРГІЄНКО

кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри бізнесу та управління,
Національний університет «Запорізька політехніка»

ORCID: 0000-0002-4654-9248

Олександр КУРТА

аспірант спеціальності 052 «Політологія» кафедри політології та загальноправових дисциплін,
Національний університет «Запорізька політехніка»

ORCID: 0009-0003-4747-3323

СУЧАСНІ МЕХАНІЗМИ ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ ТА РОЛЬ МЕДІА У ФОРМУВАННІ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СУСПІЛЬСТВА

У статті проведено аналіз сучасних підходів до дослідження політичної комунікації та ролі медіа у формуванні ціннісних орієнтацій суспільства. Розглянуто зміст основних категорій, зокрема «ціннісні орієнтації», «політична культура», «політична соціалізація», «медіа-маніпуляція», «інформаційна політика», «цифрові платформи», «громадська думка», «політична ідеологія», «медіа-вплив». Обґрунтовано, що політична комунікація в умовах російсько-української війни набуває стратегічного значення, оскільки медіа та цифрові платформи стають ключовими інструментами формування політичної свідомості та поведінкових моделей громадян. Окреслено соціокультурні чинники, які впливають на сприйняття політичної інформації, ідеологій та меседжів. Також підкреслено необхідність подальшого вивчення впливу алгоритмічних рекомендацій та соціальних мереж на політичні уподобання та ідеологічні орієнтації суспільства.

Актуальність теми зумовлена необхідністю наукового осмислення впливу медіа-комунікації на політичну свідомість громадян в умовах гібридної війни та інформаційної конкуренції. У цьому контексті особливої уваги потребує вивчення взаємодії між традиційними й цифровими медіа, а також дослідження алгоритмічних рекомендацій і ролі соціальних мереж у трансляції політичних цінностей. Метою статті є оцінка впливу медіа та цифрових платформ на формування політичної свідомості громадян та визначення ціннісних, соціокультурних і комунікативних чинників сприйняття політичного контенту. Завданнями дослідження виступають аналіз категоріального апарату політичної комунікації, виявлення особливостей медіа-впливу в умовах війни та окреслення напрямів подальших наукових розвідок у цій сфері. Об'єктом дослідження є процес політичної комунікації у сучасному суспільстві, предметом – механізми впливу медіа та цифрових платформ на формування політичних цінностей і свідомості громадян. Методологічну основу становить поєднання соціологічних, політологічних та комунікативних методів, а також інструментів цифрової аналітики, медіамоніторингу та контент-аналізу, що забезпечує комплексне дослідження феномену медіа-впливу у політичній сфері.

Ключові слова: політична комунікація, ціннісні орієнтації, політична культура, політична соціалізація, медіа-маніпуляція, цифрові платформи, політична ідеологія, інформаційна політика, цифрове суспільство, соціокультурні чинники.

Yuriy Kyrychenko, Tetiana Sergiienko, Olexandr Kurta. CONTEMPORARY MECHANISMS OF POLITICAL COMMUNICATION IN THE CONTEXT OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR AND THE ROLE OF MEDIA IN SHAPING SOCIETAL VALUE ORIENTATIONS

The article presents an analysis of modern approaches to the study of political communication and the role of the media in shaping society's value orientations. The content of key categories is examined, including «value orientations», «political culture», «political socialization», «media manipulation», «information policy», «digital platforms», «public opinion», «political ideology» and «media influence». It is substantiated that political communication in the context of the Russian-Ukrainian war acquires strategic significance, as media and digital platforms become key instruments in shaping citizens' political consciousness and behavioural models. Socio-cultural factors influencing the perception of political information, ideologies, and messages are outlined. The need for further study of the impact of algorithmic recommendations and social networks on political preferences and ideological orientations of society is also emphasized.

The relevance of the topic is determined by the necessity of scientific understanding of media communication's influence on citizens' political consciousness in the context of hybrid warfare and information competition. In this

© Кириченко Ю., Сергієнко Т., Курта О., 2025

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

regard, particular attention should be paid to exploring the interaction between traditional and digital media, as well as the role of algorithmic recommendations and social networks in the transmission of political values. The aim of the article is to assess the influence of media and digital platforms on the formation of political consciousness and to identify the value-based, sociocultural, and communicative factors that determine the perception of political content. The objectives of the study include analysing the conceptual framework of political communication, identifying the specific features of media influence in wartime conditions, and outlining directions for further scholarly research in this field. The object of the study is the process of political communication in modern society, while the subject is the mechanisms of media and digital platforms' influence on the formation of citizens' political values and consciousness. The methodological basis combines sociological, political, and communicative methods, as well as digital analytics, media monitoring, and content analysis tools, which together ensure a comprehensive examination of the phenomenon of media influence in the political sphere.

Key words: political communication, value orientations, political culture, political socialization, media manipulation, digital platforms, political ideology, information policy, digital society, sociocultural factors.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Політична комунікація є однією з ключових складових сучасного політичного життя, оскільки через неї громадяни отримують інформацію про політичні процеси, реалізують свої ціннісні орієнтації та формують громадську думку. У сучасному світі ефективність політичної комунікації все більше залежить не лише від офіційних каналів інформації та політичних інститутів, але й від соціокультурних чинників, рівня політичної культури та впливу медіа, зокрема цифрових платформ. Зростання ролі мас-медіа та соціальних мереж, поширення алгоритмічних рекомендацій, глобалізація інформаційного простору та зміни у способах споживання політичної інформації суттєво впливають на формування ціннісних орієнтацій і політичних уподобань громадян. Особливо актуально це в умовах цифровізації суспільства, поляризації політичних поглядів, медіа-маніпуляцій та кризи довіри до традиційних політичних інститутів. Актуальність дослідження також зумовлена необхідністю аналізу взаємодії соціокультурних, комунікативних і технологічних чинників, що визначають сприйняття політичних меседжів та трансляцію цінностей. Врахування цих взаємозв'язків дозволяє глибше зрозуміти сучасні виклики політичної комунікації та розробити ефективні підходи до формування критичної медіа-грамотності і відповідальної громадянської позиції. Це має важливе значення для зміцнення демократичних процесів, підвищення політичної обізнаності громадян та розвитку громадянського суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, з яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Проблема сучасних інформаційних процесів та ролі медіа у формуванні політичної свідомості і ціннісних орієнтацій суспільства привертає увагу численних українських та зарубіжних науковців. Понятійно-категоріальний апарат, що охоплює терміни «інформація», «інформаційне суспільство» та «політична комунікація»,

розглядають І. Акименко [1], А. Русиняк [17], Л. Лукіна [11] та інші. Вони підкреслюють, що інформаційне суспільство є новою цивілізаційною парадигмою, де інформація виступає ключовим ресурсом, а медіа та цифрові платформи – головними інструментами впливу на громадську думку та політичну свідомість громадян [15]. Дослідження О. Батрименка та Д. Неліпи [2], а також Д. Швеця [18] висвітлюють трансформацію способів поширення політичної інформації в умовах цифровізації, підкреслюють роль соціальних мереж та фейкових новин як інструментів інформаційного впливу та медіа-маніпуляцій. Особливу увагу сучасні дослідники приділяють психологічним аспектам сприйняття політичної інформації [7; 3; 5] та соціокультурним чинникам, що визначають політичні уподобання громадян [4].

Важливим аспектом є аналіз державної інформаційної політики та її впливу на формування громадянської позиції. Ю. Ніколаєць [13] досліджує суспільно-мобілізаційний потенціал державної інформаційної політики в умовах воєнного вторгнення, а О. Ніцевич [14] акцентує на проблемах комунікації між органами державної влади та інститутами громадянського суспільства під час воєнного стану. Крім того, Т. Лушахіна [12] висвітлює комунікативну політику органів публічної влади в умовах війни, підкреслюючи роль медіа у формуванні політичної культури та громадянської активності. Ряд досліджень [4; 5; 6] демонструє, що медіа та цифрові платформи стають не лише каналами комунікації, а й засобами модернізації суспільства, формування ціннісних орієнтацій та громадянської позиції, а також інструментами протидії інформаційним загрозам у контексті гібридної війни [10; 2; 19]. Проте, незважаючи на широкий спектр досліджень, питання впливу сучасних медіа та цифрових платформ на політичну свідомість і ціннісні орієнтації громадян залишається актуальним. В умовах цифровізації, глобалізації та інформаційної трансформації суспільства особливого значення набуває дослідження взаємозв'язку між політичними інститутами,

медіа та громадянами для розробки ефективних механізмів політичної комунікації та підвищення медіа-грамотності.

Метою статті є оцінка впливу медіа та цифрових платформ на формування політичної свідомості громадян та визначення ціннісних, соціокультурних і комунікативних чинників сприйняття політичного контенту. **Завданнями дослідження** виступають аналіз категоріального апарату політичної комунікації, виявлення особливостей медіа-впливу в умовах війни та окреслення напрямів подальших наукових розвідок у цій сфері.

Об'єктом дослідження є процес політичної комунікації у сучасному суспільстві, **предметом** – механізми впливу медіа та цифрових платформ на формування політичних цінностей і свідомості громадян. **Методологічну основу** становить поєднання соціологічних, політологічних та комунікативних методів, а також інструментів цифрової аналітики, медіамоніторингу та контент-аналізу, що забезпе-

чує комплексне дослідження феномену медіа-впливу у політичній сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У дослідженні сучасних механізмів реалізації політичної комунікації важливим є визначення ключових категорій та понять, які впливають на формування ціннісних орієнтацій суспільства. До них належать такі терміни, як «ціннісні орієнтації», «політична культура», «політична соціалізація», «громадська думка», «політична ідеологія», «інформаційна політика», «цифрові платформи», «медіа-вплив» та «медіа-маніпуляція». Кожне з цих понять відіграє окрему роль у процесі взаємодії між суспільством та політичними інститутами, визначаючи характер сприйняття інформації, рівень політичної активності та здатність громадян до критичного мислення. З метою систематизації зазначених категорій та уточнення їхнього змісту в контексті політичної комунікації, у (табл. 1)

Таблиця 1
Основні категорії та поняття, що визначають механізми політичної комунікації та формування ціннісних орієнтацій суспільства

Термін	Визначення	Роль у формуванні ціннісних орієнтацій
Ціннісні орієнтації [3]	Система стійких переконань і норм, що визначають ставлення особи до політичних процесів.	Визначають політичну мотивацію та підтримку певних ідеологій.
Політична культура [19]	Рівень обізнаності, довіри та участі громадян у політичному житті.	Визначає готовність до громадянської активності та сприйняття політичної інформації.
Політична соціалізація [1]	Процес засвоєння політичних норм через медіа, освіту, сім'ю та соціум.	Формує політичну ідентичність та світогляд.
Медіа-маніпуляція [18]	Використання інформації для спотворення сприйняття реальності.	Може штучно змінювати ціннісні установки громадян.
Інформаційна політика [13]	Діяльність держави або інституцій щодо регулювання інформаційних потоків.	Визначає доступність і якість політичної інформації.
Цифрові платформи [15]	Соціальні мережі, месенджери, відеохостинги та інші онлайн-середовища для комунікації.	Дозволяють персоналізувати політичне повідомлення та посилюють вірусне поширення контенту.
Громадська думка [4]	Суспільні оцінки та судження щодо політичних явищ.	Є індикатором легітимності політичної влади.
Політична ідеологія [16]	Система ідей про розвиток суспільства.	Направляє вибір громадян і сприяє консолідації груп за інтересами.
Медіа-вплив [7]	Здатність медіа формувати поведінку та ставлення аудиторії.	Визначає суспільний порядок денний.
Дезінформація [9]	Навмисне поширення неправдивих відомостей для введення в оману.	Руйнує довіру до інституцій і створює хибні уявлення про реальність.
Фейк-ньюз [2]	Підроблені новини, що імітують журналістику.	Швидко впливають на масову свідомість, викликаючи емоційні реакції.
Фреймінг [5]	Спосіб подачі інформації, що визначає її інтерпретацію.	Спрямовує увагу на певний аспект події, формуючи ціннісну рамку.
Політичний дискурс [11]	Сукупність висловлювань, що використовуються в політичній взаємодії.	Формує політичну картину світу та нормалізує певні цінності.
Інфотейнмент [6]	Поєднання інформації та розваги у медіаконтенті.	Робить політичні теми більш доступними, але може спрощувати їх суть.
Ехо-камера [10]	Інформаційне середовище, у якому люди отримують лише підтвердження власних поглядів.	Закріплює поляризацію та радикалізує ціннісні орієнтації.

подано їхні визначення та пояснено їх значення для формування ціннісних орієнтацій громадян.

Ця таблиця дозволяє систематизувати основні категорії, які взаємодіють між собою та визначають механізми політичної комунікації, а також окреслює вплив кожної категорії на формування ціннісних орієнтацій громадян. Розгляд цих аспектів дає змогу краще зрозуміти, через які канали та інструменти здійснюється політичний вплив та як саме медіа перетворюються на ключовий чинник у конструюванні суспільних переконань.

Зокрема, політична культура визначає готовність громадян сприймати політичні меседжі та взаємодіяти з інституціями влади, а політична соціалізація забезпечує передачу політичних знань і норм через сім'ю, освіту та інформаційне середовище. Медіа-вплив і фреймінг визначають порядок денний суспільства, задаючи рамку інтерпретації політичних подій, тоді як медіа-маніпуляція та дезінформація можуть змінювати ціннісні орієнтири шляхом навмисного спотворення фактів. Цифрові платформи посилюють швидкість поширення політичних меседжів, створюючи нові моделі взаємодії між владою та громадянами, але водночас формують ехо-камери, що підсилюють інформаційну поляризацію.

Таким чином, розгляд цих категорій допомагає глибше зрозуміти, як різні форми інформаційного впливу визначають структуру суспільних цінностей та уявлень про політичну реальність [8, с. 5]. Особливу увагу в цьому контексті заслуговує інформаційна політика держави, яка встановлює правила поширення інформації та може як гарантувати свободу слова, так і створювати умови для цензури та контролю над медіапростором [17, с. 75].

Громадська думка при цьому виступає індикатором ефективності політичної комунікації, відображаючи рівень довіри до державних інституцій та готовність громадян підтримувати ті чи інші політичні рішення.

У контексті російсько-української війни механізми політичної комунікації зазнали кардинальних змін, а медіа перетворилися на ключовий інструмент формування не лише інформаційної поведінки громадян, а й їхніх ціннісних орієнтацій та ідентичності. Якщо до початку повномасштабного вторгнення медіа переважно виконували функції інформування та аналітичного супроводу суспільних процесів, то після 24 лютого 2022 року вони стали елементом національної безпеки, виконуючи роль мобілізаційного, консолідаційного та психологічно-стабілізуючого ресурсу. Саме через телевізійні марафони, офіційні телеграм-канали, цифрові платформи та соціальні мережі відбувався і відбувається процес швидкої політичної соціалізації в умовах війни, коли мільйони громадян переосмислюють своє ставлення до держави, армії, міжнародних партнерів і навіть до власної громадянської відповідальності. Зокрема, медіа стали ключовим інструментом формування інформаційної поведінки та ціннісних орієнтацій громадян (див. табл. 2).

Тож, зазначимо, що медіа стали тим середовищем, де сформувалися нові ієрархії цінностей: на перший план вийшли патріотизм, солідарність, взаємодопомога, суб'єктність та віра в перемогу, що суттєво змінило суспільну свідомість. Водночас паралельно точиться інтенсивна інформаційна війна з боку росії, яка використовує маніпуляцію, фейкові наративи, перекручування історії та підміну понять з метою деморалізації українського суспіль-

Таблиця 2

Порівняння ролі медіа до та після початку повномасштабної війни

Функція медіа	До 24.02.2022	Після 24.02.2022	Вплив на громадську думку та ціннісні орієнтації
Інформаційна	Інформування про політичні та соціальні процеси	Швидке поширення важливих новин війни	Формування термінової обізнаності громадян про безпеку та оборону
Аналітична	Аналіз політичних подій та економічних процесів	Пояснення дій влади та міжнародних партнерів	Підвищення довіри до державних рішень, консолідація суспільства
Мобілізаційна	Обмежена, в основному виборчі кампанії	Активна мобілізація населення, підтримка армії та волонтерських ініціатив	Формування патріотизму та готовності до активних дій
Контрпропаганда	Рідкісні спроби спростувати дезінформацію	Систематична протидія російській пропаганді	Підвищення стійкості населення до фейків, підтримка національної ідентичності
Цифрові платформи	Поширення контенту без масштабної координації	Основний канал комунікації, включно з Telegram, соцмережами та онлайн-ініціативами	Прискорене формування громадської думки та цифровий патріотизм

ства і впливу на громадську думку міжнародної спільноти. У відповідь Україна розвинула систему стратегічних комунікацій, спрямовану на нейтралізацію ворожих меседжів, посилення стійкості населення та підтримку інформаційного фронту.

Особливого значення набули цифрові платформи, які стали не лише каналами обміну інформацією, а й простором горизонтальної взаємодії громадян, де народжуються ініціативи волонтерської підтримки, психологічної допомоги, контрпропаганди та міжнародної адвокації. Соціальні мережі виконують роль швидкого «референдуму» громадської думки, де політичні меседжі отримують миттєвий зворотний зв'язок, а емоційні реакції часто стають визначальним чинником прийняття політичних рішень владою. Отже, соціальні мережі та цифрові платформи стали простором активної взаємодії громадян, формуючи громадську думку (див. табл. 3).

Таким чином, російсько-українська війна радикально трансформувала роль медіа в політичній комунікації, перетворивши їх із пасивного ретранслятора інформації на активного агента з формування нової політичної культури та національної ідентичності [12, с. 473]. У цьому контексті надзвичайно важливим стає підвищення рівня медіа-грамотності, адже лише критично налаштований і добре поінформований громадянин здатен протистояти інформаційним атакам і зберігати ціннісну стабільність навіть у стані затяжної війни.

З аналітичної точки зору, сучасна система політичної комунікації в Україні функціонує у стані постійної напруги між відкритістю та безпекою. З одного боку, демократичний устрій передбачає плюралізм думок, свободу

слова та доступ до альтернативних джерел інформації. З іншого – війна вимагає контролю над стратегічно важливими потоками інформації, недопущення витоків військових даних та блокування ворожої пропаганди. Це створює парадокс медіареальності, в якому межа між «інформуванням» і «мобілізацією» поступово розмивається (див. рис. 1).

Запропонована модель демонструє взаємодію основних акторів політичної комунікації під час російсько-української війни. Державні інституції виступають ініціаторами інформаційних потоків, формуючи офіційні меседжі, координуючи медіаполітику та мобілізаційні кампанії. Медіа та цифрові платформи відіграють роль посередника – вони не лише транслюють контент, але й адаптують його під різні цільові аудиторії, одночасно виконуючи контрпропагандистську функцію. Громадяни виступають як кінцеві реципієнти, але водночас стають активними виробниками та ретрансляторами інформації, що сприяє формуванню горизонтальної комунікації та феномену «цифрового патріотизму».

Однак ефективність цього трикутника взаємодії не є гарантованою. Інтенсивність інформаційних потоків, особливо в умовах війни, створює ризик інформаційного перенасичення, коли громадяни втрачають здатність розрізняти стратегічно важливі повідомлення серед великої кількості вторинного контенту [14, с. 11]. У таких умовах зростає ймовірність емоційного вигорання та цифрового цинізму, коли навіть критично важливі політичні меседжі сприймаються байдуже або з недовірою. Отже, представлену модель слід розглядати не лише як механізм поширення інформації, а як динамічну систему, чутливу до психологічного

Таблиця 3

Канали політичної комунікації та їх вплив на громадську свідомість під час війни

Канал комунікації	Функція	Приклад впливу на суспільство	Ризики
Телемарафони та державні канали	Інформаційно-мобілізаційна	Швидке інформування населення, консолідація	Можливість цензури або однобічного висвітлення подій
Telegram-канали	Оперативне інформування	Поширення важливих оновлень, волонтерські ініціативи	Потенційна дезінформація та маніпуляції
Соціальні мережі (Facebook, Instagram, TikTok)	Взаємодія та мобілізація	Формування громадської думки, збір підтримки для армії та волонтерства	Ехо-камери, поляризація, таргетовані маніпуляції
Волонтерські та громадські платформи	Горизонтальна комунікація	Підтримка психологічна, логістична та інформаційна	Обмежений охопленням, ризик поширення неперевіреної інформації
Міжнародні медіа та партнерські ресурси	Зовнішній імідж та дипломатія	Формування позитивного іміджу України у світі, залучення допомоги	Можлива конкуренція за увагу, різна інтерпретація подій

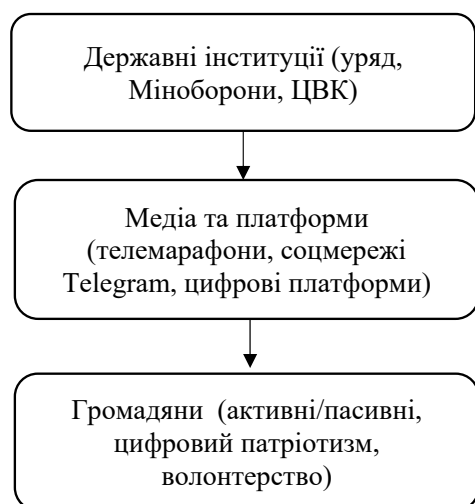

Рис. 1. Модель політичної комунікації в Україні під час російсько-української війни

стану суспільства та якості медіапосередництва.

З огляду на це, можна виокремити три ключові тенденції подальшого розвитку політичної комунікації в Україні:

- гібридизація медіапростору – поєднання офіційних джерел інформації з мережею волонтерських, громадських та незалежних каналів;

- перехід від вертикальної до горизонтальної комунікації, коли громадяни не лише споживають інформацію, але й стають її активними виробниками;

- формування «цифрового патріотизму», коли політична позиція проявляється через онлайн-дії – від донатів до участі в інформаційних кампаніях.

Отже, російсько-українська війна не просто змінила медіасистему – вона сформувала нову модель політичної комунікації, де інформація стала частиною обороноздатності, а громадська думка – компонентом національної безпеки. Надалі ефективність цієї моделі залежатиме від балансу між свободою та захищеністю інформаційного простору, а також від

рівня відповідальності як державних інституцій, так і самих громадян.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Аналіз сучасних механізмів реалізації політичної комунікації в Україні показав, що медіа та цифрові платформи відіграють ключову роль у формуванні ціннісних орієнтацій громадян. Політична культура та політична соціалізація визначають готовність населення сприймати політичні меседжі, тоді як медіа-вплив, медіа-маніпуляція та стратегічна інформаційна політика стають інструментами конструювання суспільної свідомості та формування громадської думки. У контексті російсько-української війни роль медіа радикально посилилася: вони виконують функції мобілізації, консолідації та психологічної стабілізації населення, протидіють ворожій пропаганді та сприяють формуванню «цифрового патріотизму». Цифрові платформи та соціальні мережі забезпечують горизонтальну комунікацію громадян, активізують волонтерські та громадські ініціативи і стають середовищем оперативного обміну інформацією та поширення ціннісних орієнтацій, таких як патріотизм, солідарність та національна ідентичність. Водночас надмірна інформаційна насиченість та емоційна втома громадян створюють ризики цифрового цинізму та сприйнятливості до маніпуляцій. Ефективність сучасної політичної комунікації залежить від поєднання достовірності контенту, його психологічного тону та адаптації до потреб і стану аудиторії.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні впливу медіа та цифрових платформ на формування ціннісних орієнтацій у кризових умовах, розробці методик підвищення медіаграмотності населення, а також у аналізі механізмів протидії інформаційній війні та дезінформації. Такий комплексний підхід сприятиме глибшому розумінню політичної комунікації та розвитку стабільної, свідомої громадянської спільноти в умовах сучасних соціально-політичних викликів.

Література:

1. Акименко І. М. Політична соціалізація людини в сучасному середовищі. *Актуальні проблеми психології*, 2019. Том 7. Випуск 47. С. 9–18. URL: <http://appspsychology.org.ua/data/jrn/v7/i47/3.pdf>.
2. Батрименко О., Неліпа Д. Фейк-нюз у соціальних мережах як маніпулятивний засіб інформаційної війни. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*, 2022. Випуск 44. С. 86–91. URL: http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/45_2022/10.pdf.
3. Бійчук Г. Л. Формування ціннісних орієнтацій особистості (психолого-педагогічний аспект). URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/719773/1/.pdf>.
4. Боброва Л. Г. Громадська думка як суспільний феномен. *Вісник післядипломної освіти. Серія «Соціальні та поведінкові науки»*, 2022. Вип. 21(50). С. 43–56. URL: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/visnyk_PO/21_50_2022/social/Bulletin_21_50_Social_and_behavioral_sciences_Bobrova.pdf.

5. Бойко І. І. Фреймінг у процесі проблематизації складних соціальних обставин (на прикладі проблеми бідності в Україні). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи»*, 2019. № 1045. С. 158–163. URL: <https://periodicals.karazin.ua/ssms/article/view/13887>.
6. Бурдіна Е. О. Інфотейнмент і шоуїзація: порівняння функцій, ознак і прийомів. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціальні комунікації»*, 2019. № 15. С. 4–8. URL: <https://periodicals.karazin.ua/sc/article/view/15101>.
7. Вплив медіа на суспільство – психологічний аналіз і наслідки. URL: <https://fact-news.com.ua/vpliv-media-na-suspilstvo-psihologichnij-analiz-i-naslidki>.
8. Гончарук-Чолач Т. В. Засоби масової інформації у політичному житті суспільства: навч. посіб. Київ: Видавництво Ліра-К, 2020. 252 с.
9. Дезінформація та штучний інтелект: (не)видима загроза сучасності. URL: <https://cedem.org.ua/analytics/dezinformatsiya-shtuchnyi-intelekt/>.
10. Комар О. Ефект ехокамери в персональній комунікації у російсько-українській війні. URL: https://www.researchgate.net/publication/375121214_EFEKT_EHOKAMERI_U_PERSONALNIJ_KOMUNIKACII_U_ROSIJSKO-UKRAINSKIJ_VIJNI
11. Лукіна Л. В. Політичний дискурс: сутність та особливості застосування. *Політичний дискурс: сутність та особливості застосування*, 2021. № 2. С. 75–80. URL: <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2021-2.13>.
12. Лушахіна Т. Комунікативна політика органів публічної влади під час війни. *Публічне адміністрування і регіональний розвиток*, 2023. № 20. С. 471–491.
13. Ніколаєць Ю. Державна інформаційна політика України в умовах повномасштабного воєнного вторгнення Російської Федерації: суспільно-мобілізаційний потенціал і ефективність. *Political Studies*, 2024. № 1 (7). С. 42–67. URL: <https://doi.org/10.53317/2786-4774-2024-1-3>.
14. Ніцевич О. В. Проблеми комунікації між органами державної влади та інститутами громадянського суспільства в умовах воєнного стану. *Південноукраїнський правничий часопис*, 2024. № 2. С. 10–14. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2024/2/4.pdf>
15. Новікова Н., Дьяченко О., Гончаренко О. Цифрові платформи як драйвер розвитку економіки. *Scientia fructuosa*, 2023. № 4. С. 47–66. [https://doi.org/10.31617/1.2023\(150\)04](https://doi.org/10.31617/1.2023(150)04).
16. Пехник А. В. Політична ідеологія: навч.-метод. посібник для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти [Електронне видання] / уклад. А. В. Пехник, А. М. Прохоренко. Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса: Фенікс, 2023. 64 с. URL: <https://doi.org/10.32837/11300.25690>.
17. Русиняк А. Традиційні ЗМІ як актори процесу політичного конструювання суспільства. *Вісник Прикарпатського університету. Політологія*, 2020. Випуск 14. С. 74–84.
18. Швець Д. Суспільна важливість дослідження маніпулятивних технік медіа. Харків: ХНЕУ імені С. Кузнеця. URL: <https://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/27547/1/.pdf>.
19. Sergiienko T., Babarykina N. Features and trends of the development of the political culture of the Ukrainian society in the conditions of the hybrid warfare. *Humanities studies: збірник наукових праць* / Гол. ред. В. Г. Воронкова. Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2021. Випуск 7 (84). С. 58–64. URL: <http://humstudies.com.ua/issue/view/14152>.

Дата надходження статті: 30.09.2025

Дата прийняття статті: 20.10.2025

Опубліковано: 04.12.2025

УДК 342.9:352.07:316.334.5

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2025-3\(79\)-6](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2025-3(79)-6)

Сергій КОВТУН

аспірант кафедри політичних наук,

Український державний університет імені Михайла Драгоманова,

s.o.kovtun@udu.edu.ua

ORCID: 0009-0008-7398-2988

РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА І ДЕМОКРАТИЧНА УЧАСТЬ ГРОМАДЯН: ВИКЛИКИ ПОВОЄННОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

У статті досліджено актуальні виклики та суперечливості сучасної регіональної політики України в умовах повномасштабної війни, а також особливості державного підходу до відновлення територіальних громад. Зазначено, що ефективна державна регіональна політика неможлива без якісних регіональних стратегій, синхронізованих з Державною стратегією регіонального розвитку на 2021–2027 роки, де пріоритетом є стимулювання економічного зростання та зменшення диспропорцій між регіонами. Висвітлено проблеми нормативного та організаційного характеру, що забезпечуються в процесі реалізації політики відновлення, зокрема наявності позитивних положень у чинному законодавстві про необхідність програми комплексного відновлення та критеріїв визначення території відновлення. Розкрито виклики, з якими стикаються органи місцевого самоврядування під час підготовки стратегічних документів: дефіцит фахівців, відсутність єдиної національної політики з окремих питань, а також складність збору та аналіз первинних соціально-демографічних даних. Акцентовано увагу у необхідності вдосконалення координаційних механізмів, у тому числі на рівнях центральної виконавчої влади, та забезпеченні постійного зв'язку між місцевими громадами та міністерствами. У статті також систематизовано основні інструменти регіональної політики, серед яких – стратегічне планування, програмне фінансування та інституційна підтримка. Підкреслюється важливість створення спеціалізованого органу, відповідального за моніторинг, аналіз та реалізацію регіональної політики, а також необхідність адаптації цієї політики до стандартів Європейського Союзу з урахуванням національної ідентичності та економічних інтересів. Обґрунтовано доцільність переходу до адресного підходу у плануванні регіонального розвитку, з фокусом на малі територіальні одиниці.

Ключові слова: регіональна політика, стратегія відновлення, територіальні громади, повоєнне відновлення, міжрегіональна диференціація, стратегічне планування, децентралізація, державне управління, регіональний розвиток.

Serhiy Kovtun. REGIONAL POLICY AND DEMOCRATIC PARTICIPATION OF CITIZENS: CHALLENGES OF POST-WAR DEVELOPMENT OF UKRAINE

The article examines the current challenges and contradictions of modern regional policy in Ukraine in the conditions of a full-scale war, as well as the features of the state approach to the restoration of territorial communities. It is noted that effective state regional policy is impossible without high-quality regional strategies synchronized with the State Strategy for Regional Development for 2021–2027, where the priority is to stimulate economic growth and reduce disparities between regions. The problems of a normative and organizational nature that are provided in the process of implementing the restoration policy are highlighted, in particular, the presence of contradictory provisions in the current legislation on the need for a comprehensive restoration program and criteria for determining restoration territories. The challenges faced by local governments during the preparation of strategic documents are revealed: a shortage of specialists, the absence of a unified national policy on certain issues, as well as the complexity of collecting and analyzing primary socio-demographic data. The article emphasizes the need to improve coordination mechanisms, including at the levels of central executive power, and to ensure constant communication between local communities and ministries. The article also systematizes the main instruments of regional policy, including strategic planning, program financing and institutional support. The author emphasizes the importance of creating a specialized body responsible for monitoring, analyzing and implementing regional policy, as well as the need to adapt this policy to European Union standards, taking into account national identity and economic interests. The feasibility of switching to a targeted approach in regional development planning, with a focus on small territorial units, is substantiated.

Key words: regional policy, recovery strategy, territorial communities, post-war recovery, interregional differentiation, strategic planning, decentralization, public administration, regional development.

Постановка проблеми. Станом на серпень 2025 року Україна перебуває на шляху до глибокої трансформації, спрямованої на відновлення після війни, інтеграції до Європейського Союзу та зміцнення внутрішньої стійкості. Війна залишила глибокі рани на інфраструктурі, економіці та соціальній тканині України, однак водночас

стала каталізатором для реформ і модернізації управлінських структур. Ключовим елементом цього процесу є оновлена Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 роки, ухвалена урядом у серпні 2024 року, яка орієнтується на територіальну специфіку, євроінтеграційні стандарти та потреби громад [3].

У рамках цієї стратегії кожен регіон отримав розроблену дорожню карту розвитку, яка визначає пріоритети та напрямки відновлення, включаючи інфраструктурні проєкти, підтримку місцевого бізнесу та залучення інвестицій. Загалом, на відновлення та розвиток регіонів у 2025 році передбачено понад 7,3 мільярда доларів США, зокрема на відновлення житла, освіти, охорони здоров'я, енергетики та транспорту [7]. Однак для реалізації цих планів необхідно подолати низку викликів, серед яких юридична невизначеність у питаннях відновлення, кадрові проблеми на місцях та відсутність чіткої координації між центральними та місцевими органами влади.

У цьому контексті важливу роль відіграє участь громадян у процесах відновлення та розвитку. Згідно з новою Дорожньою картою розвитку громадянського суспільства на 2025–2026 роки, уряд планує створення більш доступних та інклюзивних механізмів громадської участі, що сприятиме глибшій інтеграції громадян у процесі прийняття рішень на місцевому та національному рівнях. Це дозволяє не лише підвищити ефективність відновлення, але й зміцнити демократичні інститути та забезпечити сталий розвиток територіальних громад.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному українському науковому дискурсі питання регіонального розвитку та поєднаного відновлення територіальних громад розглядаються крізь призму децентралізації, стратегічного планування та інституційного забезпечення державної регіональної політики. Так, у праці Діденко О. та Мірошніченко А. аналізуються концептуальні підходи до формування збалансованої регіональної політики в умовах децентралізації влади [1, с. 21–25]. Автори акцентують увагу на необхідності створення самодостатніх регіонів із потужним економічним і соціальним потенціалом.

Проблема координації між центральною владою та місцевими органами висвітлюється у працях Жаліло А., Бахур Н., Головка А. та ін., де доводиться доцільність створення спеціалізованого державного органу для реалізації та моніторингу регіональної політики, а також для надання експертної й методичної підтримки громадам [2, с. 36–66].

Окремий напрям досліджень стосується механізмів співпраці громад з міжнародними партнерами та інструментів зовнішньої підтримки відновлення. У працях Ткачука А. та Третяк Ю. обґрунтовується необхідність адаптації регіональної політики України до принципів і практики Європейського Союзу при одночасному збереженні національної специфіки [12].

Узагальнюючи, наукові дослідження наголошують на важливості системного підходу до регіонального розвитку, що базується на принципах субсидіарності, стратегічного планування, партисипативності та науково обґрунтованого прогнозування. Водночас окреслюються проблеми координації між різними рівнями управління, брак кваліфікованих кадрів на місцях та невизначеність загальнонаціональної стратегії відновлення.

Метою статті є комплексний аналіз особливостей реалізації регіональної політики України в умовах війни та повоєнного відновлення, з акцентом на її потенціалі як інструменту посилення демократичної участі громадян, розширення можливостей територіальних громад та формування нових моделей взаємодії між владою і суспільством.

Методологічну основу статті становлять системний та інституційний підходи, що дозволяють розглядати регіональну політику як багаторівневу систему державного управління та аналізувати роль державних і недержавних інститутів у її реалізації; компаративний підхід, який забезпечує зіставлення українського досвіду з європейськими практиками; структурно-функціональний аналіз, спрямований на виявлення основних цілей і завдань регіональної політики; а також елементи кейс-стаді, що дали змогу дослідити особливості відновлення територіальних громад та залучення громадян до процесів прийняття рішень.

Результати та дискусії. Регіональна політика є важливим інструментом державного управління, що забезпечує збалансований розвиток території та політичну стабільність. У багатьох країнах вона інституціоналізована й інтегрована в стратегічні документи національного та міжнародного рівнів. Її поява зумовлюється не лише територіальними відмінностями, а й політичними та соціальними ініціативами – як з боку зовнішніх акторів, так і місцевих еліт. Основними завданнями регіональної політики є подолання соціально-економічних диспропорцій, посилення політичної інтеграції та легітимності влади. Вона стимулює громадянську участь через інститути представництва та механізми прямої демократії, сприяє розвитку соціального капіталу й довіри до органів влади.

Для України регіональна політика набуває особливого значення в умовах демократичного транзиту та викликів безпеки. Вона має об'єднувати централізовані механізми управління з місцевими ініціативами, підтримуючи демократичну участь громадян. Успішна регіональна політика виступає платформою

для реалізації громадянської активності та утвердження демократичних цінностей на всіх рівнях управління. У найзагальнішому сенсі регіональна політика охоплює комплекс державних заходів, спрямованих на перерозподіл ресурсів, стимулювання розвитку території та досягнення довгострокових соціально-економічних і політичних цілей. Вона активізує громадянську участь через представницькі інститути та інструменти прямої демократії, а також сприяє формуванню соціального капіталу й підвищенню довіри до органів влади. Водночас навіть такі непрямі дії суттєво впливають на структуру громадянської участі та політичну активність на місцевому рівні.

У процесі демократизації особливого значення буває інтеграція регіональної політики в ширшу систему публічного управління, таку як: узгодження цілей регіонального розвитку з транспортною, інфраструктурною, інвестиційною, освітньою, інноваційною політиками та політикою зайнятості. Ця координація створює умови для ширшого охоплення участі громадян у процесах управління, підвищуючи рівень довіри до інституцій та ефективність державної політики.

Державна стратегія регіонального розвитку України на 2021–2027 роки зазнала суттєвих оновлень, спрямованих на адаптацію до нових реалій після повномасштабного вторгнення та наближення до європейських стандартів. 13 серпня 2024 року Кабінет Міністрів України затвердив зміни до стратегії, які враховують безпекові виклики, інтеграцію внутрішньо переміщених осіб, відновлення інфраструктури та соціальну згуртованість. Ці зміни також орієнтовані на реалізацію політики згуртованості Європейського Союзу, зокрема через підтримку вразливих груп населення та забезпечення доступності державних послуг [11].

Стратегія визначає три основні пріоритети: підвищення конкурентоспроможності регіонів, інтеграцію території в соціально-економічному вимірі та вдосконалення управління у сфері регіонального розвитку. Особливу увагу приділено розвитку інфраструктури, зокрема енергетичної, з урахуванням потреб відновлення та адаптації до змін клімату. Також акцентується на інклюзивному розвитку, який передбачає активну участь громадян у процесах планування та реалізації регіональних стратегій [11].

У серпні 2025 року Міністерство розвитку громад, території та інфраструктури України презентувало План заходів на 2025–2027 роки з реалізації оновленої стратегії. Цей план передбачає приведення регіональних стратегій у відповідність до нових вимог, зокрема через

смайт-спеціалізацію та інтеграцію секторних стратегій з цілями державної політики. Також планується активне залучення місцевих громад до процесів відновлення та розвитку, що є важливим кроком до демократизації регіонального управління та забезпечення сталого розвитку територій [9].

Регіональна політика не лише забезпечує збалансований розвиток територій, а й створює умови для активної громадянської участі, зміцнюючи демократію та формуючи нову якість управління. Її стратегічне значення полягає у поєднанні соціальних, економічних і політичних цілей, що взаємодіють у складній системі та формують демократичний поступ держави.

Соціальні цілі регіональної політики – спрямовані на зменшення міжрегіональних диспропорцій у якості життя, доступності до інфраструктури, зайнятості та комунікацій, забезпечуючи рівні можливості для всіх громадян незалежно від місця проживання.

Економічні цілі регіональної політики – орієнтовані на підвищення продуктивності та ефективного використання ресурсів регіонів, з одночасним запобіганням поглибленню відставання депресивних територій.

Політичні цілі регіональної політики – забезпечують стратегічну стабільність, національну безпеку та легітимність влади на місцях, враховуючи мультикультурний характер держави та ризики маргіналізації окремих груп.

В Україні тривалий час перевага надавалася економічним цілям, орієнтованим на стимулювання зростання в більш перспективних регіонах, тоді як периферійні території залишалися поза увагою. Це посилювало соціально-економічну нерівність і обмежувало громадян у реалізації політичних прав, що ускладнювало демократичну участь. Тому гармонізація соціальних, економічних і політичних цілей є необхідною умовою для згуртованості суспільства, підвищення ефективності публічного управління та розвитку інклюзивної моделі регіонального розвитку.

Успішна регіональна політика передбачає не лише формальні права на участь, а й дієві механізми, які роблять її реальною та впливовою. Активне залучення громадян сприяє стійкому та інклюзивному розвитку, заснованому на принципах демократії. Водночас визначення концептуальних засад регіональної політики в Україні залишається предметом дискусій. У проєкті Концепції державної регіональної політики вона трактується переважно як система соціально-економічних заходів, що реалізуються органами влади. Такий підхід

посилює роль центру і зводить місцеве самоврядування до рівня виконавця, що суперечить принципам субсидіарності й партисипативності [11]. Розуміння регіональної політики лише як «набору заходів» надає їй статичного характеру, тоді як на практиці вона є динамічним, багаторівневим процесом взаємодії різних акторів.

У цьому контексті більш влучною виглядає позиція Чайкіної А. та Кудінова О., які пропонують розглядати регіональну політику не лише як систему адміністративно-управлінських дій, а й як особливу форму суспільних відносин між суб'єктами влади різних рівнів у процесі розроблення та реалізації масштабних програм соціально-економічного й культурного розвитку регіонів [13, с. 45-49].

В українських умовах регіональна політика функціонує як комплекс заходів, що реалізуються органами державної влади та місцевого самоврядування з метою забезпечення ефективного управління політичним, економічним і соціальним розвитком держави, регіонів та територіальних громад. Важливим кроком у цьому напрямі стало ухвалення Кабінетом Міністрів України Державної стратегії регіонального розвитку на період 2021–2027 років [11]. Ця стратегія визначає основні принципи регіональної політики яку можна побачити у (табл. 1).

Важливим компонентом ефективної регіональної політики є взаємодія органів державної влади та громадянського суспільства. Вона забезпечує прозорість, підзвітність рішень, легітимність влади та формує умови для мобілізації громадських ініціатив, особливо в умовах воєнного стану та гібридних загроз. Взає-

модія передбачає наявність щонайменше двох самостійних суб'єктів, які впливають один на одного в межах єдиної системи, що відкриває можливості для розробки ефективних управлінських моделей та нових форм партнерства між державою і громадянами.

В Україні традиційна вертикальна модель управління поступово змінюється на більш горизонтальну, орієнтовану на партнерство та спільне прийняття рішень. Ефективний механізм зворотного зв'язку дозволяє громадянському суспільству не лише оцінювати діяльність влади, а й активно формулювати проблеми, що потребують політичного рішення. Такий підхід сприяє консолідації суспільства, підвищує довіру до влади та ефективність державного управління.

Взаємодія між владою та громадянським суспільством є системоутворюючою для стабільності політичного ладу: громадянське суспільство формує запити та очікування, а держава впливає на розвиток інституцій громадянського сектору. Конституція України закріплює основи цієї взаємозалежності, проте на практиці механізми співпраці залишаються слабкими та декларативними.

Формування ефективної взаємодії між громадянським суспільством і державою є багаторівневим процесом, який потребує дотримання спільних норм, принципів і очікувань обох сторін. Узгоджені правила створюють передумови для стабільних комунікативних практик, довіри та подальшої співпраці. Порушення цих очікувань призводить до недовіри та гальмує політичні трансформації. Більш детально зв'язок між громадянським суспільством і державою показано на (рис. 1).

Таблиця 1

Таблиця принципів регіональної політики

Принцип	Характеристика	Політичне значення
Конституційність і законність	Відповідність Конституції, законам і міжнародним договорам	Забезпечує легітимність і правову основу регіональної політики
Співробітництво	Узгодження цілей і завдань між центральними і місцевими органами	Підвищує ефективність реалізації політики та взаємодію між владою
Паритетність	Рівні можливості доступу до державних фінансових ресурсів	Гарантує справедливий розподіл ресурсів між регіонами
Відкритість	Прозорість, передбачуваність і послідовність дій органів влади	Формує довіру громадян і підзвітність влади
Субсидіарність	Передача повноважень на найнижчий рівень для ефективного виконання	Сприяє децентралізації та підвищує ефективність управління
Координація	Узгодженість стратегій, планів і програм на різних рівнях	Забезпечує логічну послідовність розвитку і взаємодію між рівнями
Єдність	Зменшення регіональних диспропорцій, забезпечення цілісності держави	Сприяє територіальній стабільності та соціально-економічній рівновазі
Історична спадкоємність	Використання позитивного досвіду розвитку регіонів	Забезпечує послідовність розвитку та врахування локальних особливостей

Рис. 1. Модель взаємодії між громадянським суспільством і державою

Ключовим інструментом наближення влади до потреб громадян є децентралізація. Передача повноважень та ресурсів від центральних органів до місцевих дозволяє оперативно реагувати на локальні виклики, посилює автономію громад та сприяє ефективній реалізації регіональної політики. Децентралізація створює умови для прямої взаємодії громадян з місцевою владою, підвищує прозорість управління, громадський контроль та довіру до інституцій.

Приклади таких механізмів включають громадський бюджет, електронні петиції, онлайн-консультації та цифрові платформи для обговорення місцевих ініціатив. Вони дозволяють громадянам впливати на розподіл ресурсів та прийняття рішень, формуючи відчуття залученості та відповідальності.

Ефективне надання базових послуг – охорони здоров'я, освіти, комунальних та адміністративних – можливо лише за умов делегування повноважень органам місцевого самоврядування з належним ресурсним забезпеченням. Таким чином, децентралізація виступає логічним кроком модернізації державного управління та побудови ефективного публічного управління на місцевому рівні.

Основні завдання децентралізації включають передачу повноважень і фінансів громадам, чітке розмежування функцій між рівнями влади та зміцнення відповідальності місцевих органів перед виборцями і державою.

В Україні децентралізація охоплює політичний, адміністративний та фінансовий аспекти.

Політична децентралізація передбачає передачу політичних повноважень на нижчі рівні влади через делегування функцій місцевим органам та залучення громадян до процесів прийняття рішень, відповідно до принципів деволюції. Адміністративна децентралізація передбачає передачу управлінських повноважень разом із ресурсами для надання публічних послуг від центрального рівня до нижчих рівнів влади чи окремих територіальних одиниць, що сприяє підвищенню ефективності функціонування системи публічного управління та врахуванню регіональної специфіки. Фінансова децентралізація передбачає перерозподіл фінансових ресурсів і податкових повноважень на місцеві органи влади, що дає змогу самостійно формувати доходи бюджету, визначати обсяг і напрям видатків та забезпечувати виконання делегованих функцій у межах власної компетенції [8; 18, с. 99–112].

Децентралізація в Україні виступає комплексною управлінською стратегією, що охоплює інституційну, фінансову та політичну складові та сприяє демократизації системи управління на місцевому та регіональному рівнях.

Регіональна політика України – це комплекс державних заходів, спрямованих на перерозподіл ресурсів між регіонами з метою забезпечення сталого соціально-економічного розвитку та вирівнювання міжрегіональних диспропорцій. Залежно від ступеня спрямованості, вона може бути свідомою, коли цілі чітко визначені як регіональні; частково сві-

домою, коли регіональні наслідки виникають непрямо від загальнодержавних програм; несвідомою, коли регіональні ефекти є побічними наслідками інших державних заходів. Основними цілями державної регіональної політики України є економічні – підвищення конкурентоспроможності регіонів, ефективне використання ресурсів та стимулювання економічної активності з одночасним запобіганням поглибленню відставання депресивних територій; соціальні – забезпечення рівних можливостей громадян незалежно від місця проживання, зменшення міжрегіональних диспропорцій у рівні життя, доступності до інфраструктури, освіти та зайнятості; політичні – зміцнення державності, національної безпеки та легітимності місцевої влади, врахування мультикультурного характеру держави та ризиків маргіналізації окремих груп населення.

В Україні стратегічним орієнтиром регіональної політики є Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 роки, яка визначає три ключові пріоритети: підвищення конкурентоспроможності регіонів, соціально-економічну інтеграцію території та просторовий розвиток, а також вдосконалення управління у сфері регіонального розвитку. Стратегія поєднує економічні, соціальні та екологічні аспекти, орієнтуючись на створення єдиного економічного простору, пріоритетний розвиток регіонів зі стратегічним значенням, максимальне використання природних та ресурсних особливостей регіонів, комплексний екологічний захист територій та забезпечення умов для демократичного та інклюзивного розвитку місцевих громад [11].

Складна економічна, політична та соціальна ситуація в Україні пов'язана, зокрема, з низьким рівнем участі громадян у політичних процесах. Відсутність традиції активної політичної поведінки обмежує розвиток громадянського суспільства. Сучасне громадянське суспільство визначається як сукупність громадян та їхніх вільних об'єднань, які діють поза прямим державним контролем, але гарантовані законом.

Пасивність населення пояснюється недостатньою обізнаністю щодо прав і відповідальності, слабким інтересом до громадських справ і відстороненим ставленням до політичних рішень. Ключовим фактором демократичної трансформації є політична освіта, яка підвищує рівень свідомості та сприяє активній участі громадян у політичному житті [17].

Основні завдання політичної освіти включають:

- подолання політичної неграмотності – надання знань про історію, принципи держав-

ного управління, політичну владу, виборчі та партійні системи, права та свободи громадян;

- формування демократичних цінностей – виховання поваги, справедливості, свободи, рівності та здатності до мирного вирішення конфліктів;

- розуміння політичних процесів – ознайомлення з механізмами прийняття рішень, аналіз причинно-наслідкових зв'язків і мотивацій учасників;

- розвиток критичного мислення – здатність оцінювати альтернативні рішення та пропонувати ефективні підходи до вирішення проблеми [16, с. 35–56].

Важливість політичної освіти підкреслюється дослідженнями, які зазначають, що успішність демократичних інституцій значною мірою залежить від рівня громадянської активності та соціального капіталу. Чим вищий рівень обізнаності громадян про політичні процеси та механізми участі, тим активніше вони долучаються до прийняття рішень на місцевому рівні, що покращує ефективність демократичного управління.

Сучасні реалії підкреслюють потребу у створенні політичних матеріалів, які не лише інформують людей, а й допомагають розвивати критичне мислення та активну участь у громадському житті. Для забезпечення їхньої ефективності необхідно чітко регламентувати доступність і поширення, аби запобігти можливим маніпуляціям з боку політичних сил.

Такі кроки допомагають громадянам брати активну участь у політичних процесах і формувати стійке громадянське суспільство, здатне впливати на розвиток держави.

Для цього доцільно створити спеціальний орган або підрозділ у складі центрального органу влади, який здійснюватиме комплексну діяльність у сфері політичної освіти: проводитиме дослідження для виявлення потреб та актуальних проблем, розроблятиме цілі та методики політичної освіти, створюватиме сучасні навчальні матеріали, координуватиме програму їх реалізації та оцінюватиме ефективність, готуватиме пропозиції щодо вдосконалення правових і організаційних аспектів політичної освіти, а також поширюватиме результати своєї діяльності через друковані та електронні матеріали для забезпечення інформованості громадян про ініціативи та досягнення.

Регіональна політика України спрямована на забезпечення соціально-економічного розвитку окремих регіонів і посилення демократичної участі громадян [14]. Проте її ефективність обмежують значні економічні та соціальні нерівності між регіонами, а також

ризиків корупції на місцевому рівні [4]. Для подолання цих проблем потрібні прозорі механізми контролю за бюджетними коштами та вдосконалення місцевого управління.

Вітчизняні дослідники відзначають, що регіональна політика часто не має чіткого об'єкта управління, що знижує керованість розвитку. Основним об'єктом має бути регіональна громада з її системними характеристиками, які визначаються економічними, соціальними, технологічними та культурними факторами. Важливим завданням держави є балансування інтересів центру та регіонів через передачу частин повноваження на місцевий рівень та активізацію механізмів демократичної участі [6].

Регулювання взаємодії між державою, місцевими органами влади та громадами дозволяє коригувати диспропорції у розвитку регіонів, забезпечувати стабільне економічне зростання та підвищення рівня життя населення. Регіональна політика реалізується через спеціалізовані стратегії та програми, враховуючи унікальні потреби та ресурси кожного регіону. Більш детально перспективні напрямки регіонального розвитку після закінчення бойових дій представлено в (табл. 2).

Як видно з таблиці, повоєнний розвиток регіонів України залежить від збалансованого поєднання стратегічних підходів та практичних механізмів їхньої реалізації. Попри наявні проблеми – від інфраструктурних руйнувань до кадрових і фінансових обмежень – ключові

напрями відбудови передбачають модернізацію економіки, відновлення соціальних послуг, підвищення рівня безпеки та інтеграцію сучасних технологій управління. Варіанти вирішення, зокрема залучення міжнародної допомоги, розширення партнерств із громадянським суспільством та впровадження децентралізованих рішень, створюють передумови для формування стійкої моделі розвитку, здатної забезпечити не лише відбудову, а й довгострокове зростання регіонів [14].

Успішна реалізація повоєнного розвитку регіонів України потребує не лише стратегічного планування, а й ефективної координації між центральними органами влади, місцевими адміністраціями та громадами. Наступним етапом є оцінка сучасного стану державної політики відновлення та її ключових викликів у контексті інтеграції України до Європейського Союзу.

Інтеграція до ЄС ставить завдання адаптації внутрішніх процесів до європейських стандартів, де регіональна політика відіграє пріоритетну роль. Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України спільно з обласними адміністраціями оновлює регіональні стратегії, спрямовані на стимулювання економіки, розвиток інфраструктури та створення робочих місць. Водночас, процес відновлення ускладнюють юридична невизначеність Програми комплексного відновлення, складнощі з визначенням критеріїв для постраждалих територій та недо-

Таблиця 2

Аналіз повоєнного розвитку регіонів України

Регіон / Напрямок	Стратегії повоєнного розвитку	Проблеми реалізації	Варіанти вирішення
Східні області (Донецьчина, Луганщина)	Відновлення інфраструктури, залучення інвестицій, відновлення житла, розвиток промисловості	Руйнування інфраструктури, велика міграція населення, слабка економічна база	Державне фінансування, державно-приватне партнерство, стимулювання повернення населення, міжнародна підтримка
Південні області (Херсонщина, Запоріжжя, Миколаївщина)	Відновлення аграрного та транспортного потенціалу, безпека портів, відновлення енергетики	Втрата контролю над територіями, руйнування портової інфраструктури, залежність від зовнішніх ринків	Державна програма відновлення портів і залізничної інфраструктури, розвиток місцевого виробництва, диверсифікація експорту
Центральні області (Київщина, Черкащина, Полтавщина)	Підтримка малих та середніх підприємств, розвиток цифрової економіки, аграрний сектор	Недостатнє фінансування, відтік робочої сили у столицю та великі міста	Створення кластерів малого та середнього бізнесу, діджиталізація послуг, стимулювання локального виробництва
Західні області (Львівщина, Івано-Франківщина, Закарпаття)	Туризм, інноваційна економіка, транскордонне співробітництво	Недостатній транспортний та логістичний розвиток, слабка інтеграція з європейськими ринками	Розвиток транспортних коридорів, програми євроінтеграції, підтримка туристичного та інноваційного бізнесу
Усі регіони (загальна стратегія)	Децентралізація, зміцнення місцевого самоврядування, соціально-економічна стабілізація	Корупція на місцевому рівні, нерівномірний розподіл ресурсів, бюрократичні перепони	Прозорий механізм розподілу коштів, посилення контролю, активізація громадянської участі, запровадження електронного урядування

статню координацію між центральними та місцевими органами. Особливо гостро стоять питання кадрового забезпечення, планування та інтеграції внутрішньо переміщених осіб, що підкреслює потребу в чітких механізмах взаємодії та регламентованих процесах відновлення [15].

У цьому контексті ефективна регіональна політика стає ключовим механізмом реалізації стратегічних завдань держави, що забезпечують адаптацію регіонів до європейських стандартів та інтеграцію громадян у процеси прийняття рішень. Далі варто розглянути основні сучасні інструменти регіональної політики, які спрямовані на стимулювання економічного розвитку, відновлення інфраструктури та посилення участі громадян у житті своїх регіонів.

Ключовими напрямками є:

Інклюзивне стратегічне планування: Громади активно залучаються до розробки стратегій розвитку нового покоління, що відповідають європейським стандартам управління. Це сприяє сталому розвитку та відкриває нові можливості для міжнародного партнерства.

Громадянська участь у відновленні: Програма Ukraine Facility сприяє залученню громадянського суспільства до формування економічної політики, що підвищує ефективність відновлення та адаптації до європейських стандартів.

Цифровізація та моніторинг: використання цифрових технологій дозволяє здійснювати ефективний моніторинг регіонального розвитку, що є важливим для адаптації до європейських стандартів [11].

Міжнародна співпраця: Залучення міжнародних партнерів, зокрема Ради Європи, сприяє обміну досвідом та ресурсами для ефективного відновлення та розвитку регіонів.

Ці інструменти сприяють створенню самодостатніх та потужних регіонів, що відповідають європейським стандартам розвитку та управління.

Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що сучасна регіональна політика України формується як багаторівнева система, у якій поєднуються стратегічні орієнтири держави, потреби громад та вимоги євроінтеграційного курсу. Її ключовим завданням є забезпечення відновлення територій, зменшення міжрегіональних диспропорцій та створення умов для інклюзивного розвитку. Важливим чинником цього процесу є посилення громадянської

участі, що забезпечує прозорість управління та зміцнює демократичні інститути. Водночас ефективність політики залишається обмеженою через кадрові, фінансові та організаційні проблеми, які потребують комплексного рішення на рівні як держави, так і місцевого самоврядування.

Висновки. У статті проаналізовано основні проблеми реалізації державної регіональної політики України в умовах воєнного та повоєнного відновлення. Розглянуто проблеми нормативно-правового регулювання, координації між центральною та місцевою владою, а також обмежену спроможність громад у сфері стратегічного планування. Встановлено, що відсутність ефективної взаємодії між державними інституціями, кадровий дефіцит та нерівномірність розподілу ресурсів істотно уповнюють відновлювальні процеси.

Дослідження засвідчило, що сучасна регіональна політика України потребує не лише оновлення стратегічних орієнтирів, але й інституційної перебудови. Доцільним видається створення окремого органу, відповідного за координацію регіонального розвитку, моніторинг стану постраждалих територій та підтримку громад у питаннях планування. Важливими залишаються посилення горизонтальної взаємодії між регіонами, активніше залучення міжнародних партнерів та впровадження цифрових інструментів у сферу управління.

Окремий акцент зроблено на необхідності гармонізації української регіональної політики з практиками Європейського Союзу. Це передбачає не лише адаптацію правової бази, а й упровадження інструментів стратегічного прогнозування, оцінки результативності регіональних програм та зміцнення людського капіталу. Поглиблення децентралізації, розвиток партисипативних практик і підтримка місцевих ініціатив сприятимуть формуванню стійких громад, здатних самостійно визначати траєкторії свого розвитку.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з аналізом моделей відновлення різних типів територій, оцінкою ефективності адресної підтримки, а також вивченням досвіду взаємодії громад з державними структурами та міжнародними партнерами. Окремої уваги потребує питання інтеграції внутрішньо переміщених осіб та розробка довгострокових механізмів післякризового розвитку, що відповідають як національним інтересам, так і європейським стандартам.

Література:

1. Діденко О., Мірошніченко А. Формування ефективної регіональної політики в Україні. *Економіка і регіон: науковий вісник*. 2023. Т. 3, № 90. С. 21–25. DOI: [https://doi.org/10.26906/eir.2023.3\(90\).3023](https://doi.org/10.26906/eir.2023.3(90).3023)
2. Жаліло Я. А., Бахур Н. В., Головка А. А., Їжак О. І., Заблудська І. В., Касперович Ю. В., Ковалівська С. В., Шевченко О. В., Химинець В. В. Територіально-орієнтовані механізми стимулювання інвестицій у повоєнному відновленні України. 2023. С. 36–66. DOI: <https://doi.org/10.53679/niss-analytrep.2023.09>
3. Україна. Кабінет Міністрів. Зміни до Державної стратегії регіонального розвитку. 2024. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uriad-zatverdyl-zminy-do-derzhavnoi-stratehii-rehionalnoho-rozvytku>
4. Зміцнення системи боротьби з корупцією та доброчесності в Україні: огляд ОЕСР доброчесності та боротьби з корупцією в Україні. OECD, 2025. URL: https://www.oecd.org/uk/publications/5f7daca7-uk/full-report/strengthening-the-anti-corruption-and-public-integrity-framework-in-ukraine_8e7ced57.html
5. Крок до ЄС: українські громади створюють стратегії розвитку нового покоління. Prostir.ua. 2025. URL: <https://www.prostir.ua/?news=krok-do-es-ukrajinski-hromady-stvoryuyut-stratehiji-rozvytku-novoho-pokolinnya>
6. Мельничук В. І. Регіональні особливості реформування місцевого самоврядування в процесі децентралізації та європейської інтеграції України : дис. ... канд. наук. Івано-Франківськ, 2023. URL: https://vad.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/156/2023/04/dysertatsiia_melnichuk-vasyl-ivanovych-2023.pdf
7. Оновлена оцінка потреб України на відновлення та відбудову. World Bank Group, 2025. URL: <https://www.worldbank.org/uk/news/press-release/2025/02/25/updated-ukraine-recovery-and-reconstruction-needs-assessment-released>
8. Підтримання темпу процесу децентралізації в Україні. OECD eBooks. 2018. DOI: <https://doi.org/10.1787/9789264301481-uk>
9. Україна. Кабінет Міністрів. План заходів на 2025–2027 роки з реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки. URL: https://mtu.gov.ua/files/%D0%9F%D0%BB%D0%B0%D0%BD_%D0%B7%D0%B0%D1%85%D0%BE%D0%B4%D1%96%D0%B2_%D0%94%D0%A1%D0%A0%D0%A0_25_27_%D0%B3%D1%80.docx
10. Україна. Кабінет Міністрів. Про внесення змін до Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки : постанова № 940-2024-п від 05.09.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/940-2024-%D0%BF?utm>
11. Стратегія регіонального розвитку: нові виклики, плани та цифрові технології. Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України. 2023. URL: <https://mindev.gov.ua/news/34613-strategiia-regionalnogo-rozvytku-novi-vikliki-plani-ta-cifrovi-tehnologiyi>
12. Ткачук А., Третяк Ю. Про відновлення та регіональний розвиток після війни. Інститут громадянського суспільства. 2022. URL: <https://www.csi.org.ua/news/pro-vidnovlennya-ta-regionalnyj-rozvytok-pislya-vijny/>
13. Чайкіна А., Кудінов О. Теоретичні засади формування регіональної політики при реалізації стратегії сталого розвитку. *State and Regions. Series: Economics and Business*, 2024. 2(132), 45–49. <https://doi.org/10.32782/1814-1161/2024-2-7>
14. Чорний Р. С., Чорна Н. П. Регіональна політика як домінанта повоєнного відновлення України. Монографія. Тернопіль: Осадца Ю. В. 2025. URL: https://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/54491/1/Монографія_Чорний.pdf
15. Що зараз відбувається з державною політикою відновлення громад і які питання треба врахувати. Лабораторія законодавчих ініціатив. 2023. URL: <https://parlament.org.ua/analytics/shho-zaraz-vidbuvayet-sya-z-derzhavnoyu-politykoju-vidnovlennya-gromad-i-yaki-pytannya-treba-vrahuvaty/>
16. Kiryukhin D. The eluding dreams: Ukraine and the crisis of democratic participation. *Ideology and Politics Journal*, 2023. 1(23), 35–56. <https://doi.org/10.36169/2227-6068.2023.01.00002>
17. Lutsevych O., Forum U. Ukraine's wartime recovery and the role of civil society. Chatham House survey of Ukrainian CSOs – 2024 update. Pre-read for Berlin Ukraine Recovery Conference (URC). 2024. URL: <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/2024-06/2024-06-05-ukraine-wartime-recovery-role-civil-society-lutsevych.pdf.pdf>
18. Romanova, V., & Umland, A. (2019). Decentralising Ukraine: Geopolitical Implications. *Survival*, 61(5), 99–112. <https://doi.org/10.1080/00396338.2019.1662108>
19. Silaban A. L., Lubis L. A., Panjaitan G. Y., Hijryah Lativa Sihombing, Ingwer Ludwig Sianipar. The Role of Civic Education in Shaping Democratic Values: A Systematic Literature Review on Implementation and Current Challenges. *Systematic Literature Review and Meta-Analysis Journal*. 2024. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14500397>
20. Ukraine: Government approves 2025–2026 Roadmap for Civil Society Development (2025). CSOM-ETER. URL: <https://esometer.info/updates/ukraine-government-approves-2025-2026-roadmap-civil-society-development>

Дата надходження статті: 17.09.2025

Дата прийняття статті: 10.10.2025

Опубліковано: 04.12.2025

УДК 35:004.738.5(477)

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2025-3\(79\)-7](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2025-3(79)-7)

Валентин КОЛЕЧКІН

аспірант, ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»,

v.kolechkin@gmail.com

ORCID: 0000-0002-5679-6656

ЕЛЕКТРОННІ КОМУНІКАЦІЇ ТА ДОСТУПНІСТЬ ПОСЛУГ У ГРОМАДАХ: ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ПОДОЛАННЯ ЦИФРОВОЇ НЕРІВНОСТІ

У запропонованій роботі теоретично обґрунтовано та практично описано комплекс державних політик і інструментів, що скорочують цифрову нерівність у громадах України під час війни та відбудови. Мета – виробити узгоджену архітектуру регулювання, яка поєднує мережеву доступність, інституційну доступність е-послуг і розвиток цифрових компетентностей населення із гармонізацією до права ЄС. Методологія – міждисциплінарний підхід на перетині публічної політики, права та економіки мереж; аналіз законодавства України («Про електронні комунікації», «Про адміністративні послуги», «Про електронну ідентифікацію та довірчі послуги»), підзаконних актів щодо універсальної послуги, оглядів НРЕК/Мінцифри, кодексу електронних комунікацій ЄС і майбутнього Акта ЄС про гігабітову інфраструктуру; статистика та галузеві звіти; кейс-аналіз національного роумінгу, субвенцій на інтернет у селах, розвитку платформи «Дія» і впровадження стандартів вебдоступності. Наукова новизна – запропоновано гібридну модель «доступ–послуга–компетентність» для громад; доведено ключову роль інституту універсальної послуги з фіксованим широкосмуговим доступом не менше 30 Мбіт/с як бази для безбар'єрного доступу до державних е-послуг; сформуовано набір вимірюваних індикаторів місцевої політики електронної доступності. Висновки – політика має інтегрувати: (1) доступ до мереж (універсальна послуга, полегшення розгортання мереж «гігабітної готовності», резервні канали); (2) інституційну доступність е-послуг за ДСТУ ISO/IEC 40500 та ДСТУ EN 301 549 із багатоканальністю й офлайн-дублюванням для вразливих груп; (3) програми цифрових навичок і довіри; (4) поступову інтеграцію до простору роумінгу ЄС «як удома». Отримані результати підтверджують ефективність поєднання ринкових стимулів, стандартів доступності та інвестицій у компетентності для подолання цифрової нерівності на рівні громад.

Ключові слова: електронні комунікації, універсальна послуга, вебдоступність, «Дія», національний роумінг, цифрова грамотність, е-урядування.

Valentyn Kolietchkin. ELECTRONIC COMMUNICATIONS AND SERVICE ACCESSIBILITY IN COMMUNITIES: PUBLIC POLICY TO OVERCOME THE DIGITAL DIVIDE

The paper conceptualizes and operationalizes a policy mix to narrow the digital divide across Ukrainian communities during wartime and recovery. The objective is to design a coherent architecture aligning network access, institutional e-service accessibility, and community-scale digital skills with EU acquis. Methodology: an interdisciplinary approach combining policy and legal analysis (Law of Ukraine «On Electronic Communications», «On Administrative Services», «On e-Identification and Trust Services»), secondary regulations on universal service, NCEC/MinDigital reports, the European Electronic Communications Code and the forthcoming EU Gigabit Infrastructure Act; sector statistics and reports; case studies of national roaming, rural broadband subsidy, the «Diia» platform, and the implementation of accessibility standards. Scientific novelty: a hybrid «access–service–skills» model for municipalities; evidence on the pivotal role of universal fixed broadband (≥ 30 Mbps) as a foundation for barrier-free e-government; and a measurable indicator set for local e-accessibility. Conclusions: policy should integrate (1) network access (universal service, streamlined gigabit-ready deployment, resilient back-ups); (2) institutional accessibility per DSTU ISO/IEC 40500 and DSTU EN 301 549 with multichannel service and offline duplication for vulnerable groups; (3) digital skills and trust programmes; (4) gradual integration into the EU «roam-like-at-home» area. Findings support the effectiveness of coupling market incentives, accessibility standards, and capability investments to overcome the digital divide at community level.

Key words: electronic communications, universal service, web accessibility, «Diia», national roaming, digital literacy, e-government.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими завданнями. Цифрова нерівність в Україні проявляється у відмінностях підключення домогосподарств і спроможності користувачів отримувати користь від е-послуг. Війна висунула на перший план надійність зв'язку “будь-де і завжди” (національний роумінг, резервування каналів), а відбудова вима-

гає прискореного підключення соціальних об'єктів та стандартизації доступності сервісів [1; 3; 6; 9]. На рівні ЄС цілі “Цифрового десятиліття” націлюють на гігабітне підключення домівок і повне покриття 5G, що задає орієнтири для гармонізації українського регулювання [5; 7]. Вирішення проблеми потребує політики, яка одночасно усуває бар'єри

розгортання мереж, забезпечує інституційну доступність е-послуг і підсилює цифрові компетентності громадян [2; 12; 13; 16].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Базовий Закон України «Про електронні комунікації» закріплює принципи конкуренції, доступності й захисту споживачів у відповідності до Європейського кодексу електронних комунікацій [1; 6]. Підзаконні акти визначили показник універсальної послуги для фіксованого ШСД – не менше 30 Мбіт/с на кінцевій точці [2], а субвенції та зміни до них забезпечили прозоре співфінансування підключень у сільській місцевості [3; 4]. Європейський Акт про гігабітову інфраструктуру цифровізує дозвільні процедури та стимулює спільне використання інфраструктури [5], тоді як «Цифрове десятиліття» формує цільові орієнтири для держав-кандидатів [7]. Для стійкості зв'язку в умовах блекаутів важливими стали національний роумінг та постачання супутникових терміналів критичним ланкам [9; 24]. Стан доступу і попиту відслідковується за агрегованими індикаторами (частка користувачів Інтернету >80% у 2025 році) [11], а геоогляди НКЕК/Мінцифри дають підґрунтя для адресної політики підключень [19; 20]. Інституційна доступність е-послуг зростає завдяки впровадженню ДСТУ ISO/IEC 40500 і ДСТУ EN 301 549; низка моніторингів фіксує покращення четвертий рік поспіль [12; 13; 25; 26; 14; 15]. Правову силу електронних транзакцій забезпечують закони «Про адміністративні послуги» та «Про електронну ідентифікацію та довірчі послуги» [16; 17]. Міжнародна взаємодія – оновлені домовленості BEREC–НКЕК і рух до інтеграції в зону роумінгу ЄС – підвищують передбачуваність витрат користувачів [18; 8]. Платформа «Дія» стала центральним вузлом доступу до послуг і практикою цифрової держави [21; 23; 22].

Мета статті. Мета – запропонувати узгоджену архітектуру політики подолання цифрової нерівності на рівні громад за моделлю «доступ – послуга – компетентність», представити індикатори моніторингу виконання та інструменти впровадження, узгоджені з правом ЄС і національним законодавством.

Матеріали і методи дослідження. Застосовано нормативно-правовий і порівняльний аналіз (акти України, ЄС), вторинний аналіз офіційної статистики й звітів регулятора (НКЕК, Мінцифра), кейс-стаді (національний роумінг; субвенції; «Дія»; стандарти доступності), а також елементи політичного дизайну для розробки індикаторів і дорожніх карт [1–9; 11–21; 24–29]. *Етичні аспекти:* використано лише агреговані публічні дані без персональ-

ної інформації; оцінки здійснено прозоро з посиланнями на джерела.

Виклад основного матеріалу та обговорення результатів. 1. *Мережева доступність і стійкість.* Інститут універсальної послуги з мінімальною швидкістю ≥ 30 Мбіт/с встановлює базовий рівень підключення для домогосподарств і соціальної інфраструктури [2], а субвенційні механізми дозволяють підключати «білі плями» через співфінансування та прозорі критерії [3; 4]. Європейський вектор (Акт про гігабітову інфраструктуру) вимагає скорочення строків дозволів, цифровізації процедур і спільного використання опор/каналів/колодязів [5; 6]. На стійкість вплинули рішення щодо національного роумінгу та розгортання резервних супутникових каналів для ЦНАП/АМС і критичних служб [9; 24; 10].

2. *Інституційна доступність е-послуг.* Доступність за замовчуванням передбачає відповідність ДСТУ ISO/IEC 40500 та ДСТУ EN 301 549, багатоканальні сервіси (веб, мобільний застосунок, телефон, офлайн-ЦНАП, точки доступу в бібліотеках/школах) і дублювання процедур офлайн для вразливих груп [12; 13; 16; 26]. Моніторинги UNDP/ReliefWeb/OGP демонструють поступове зростання частки доступних порталів і корисність публічних аудитів доступності [12; 14; 15; 25].

3. *Цифрові компетентності та довіра.* Масові курси для людей старшого віку, ВПО, осіб з інвалідністю, інтегровані в місцеві програми зайнятості й соціальної підтримки (зокрема через «Дія.Освіта»), підвищують користь від е-послуг [22; 23]. Комунікації щодо безпеки даних, стандартів кібергігієни й резервування інформації в органах місцевого самоврядування підсилюють довіру до каналів е-взаємодії [17; 19; 20].

4. *Індикатори для муніципального моніторингу.* Пропонується щоквартально відстежувати: (а) частку домогосподарств із фіксованим доступом ≥ 30 Мбіт/с; (б) частку соціальних об'єктів, підключених за субвенцією/договорами співфінансування; (в) середній час підключення нового абонента; (г) частку муніципальних сайтів/сервісів, що відповідають ДСТУ EN 301 549 (рівень AA); (д) охоплення програмами цифрової грамотності; (е) середній час відновлення зв'язку після аварій; (є) частку мешканців, які користуються ключовими е-послугами через «Дію»; (ж) рівень задоволеності користувачів із груп доступності [2; 3; 5; 7; 12; 13; 20].

5. *Інструменти впровадження на місцевому рівні.* Плани підключення з переліком адрес і соціальних об'єктів та відкритими запитам до провайдерів; мікрогранти на

Таблиця 1

Модель «доступ – послуга – компетентність»: індикатори та джерела перевірки

Компонент	Цільовий показник	Порогове значення	Джерело перевірки	Посилання
Доступ	Частка домогосподарств із фіксованим ШСД ≥ 30 Мбіт/с	$\geq 85\%$ у громаді	Звіти НКЕК/гео-огляди, дані провайдерів	[2; 19; 20]
Доступ	Частка соціоб'єктів, підключених за субвенцією/співфінансуванням	100% пріоритетних	Реєстри проєктів, акти виконаних робіт	[3; 4]
Послуга	Частка сайтів/застосунків, сумісних із ДСТУ EN 301 549 (AA)	$\geq 90\%$	Акти аудиту доступності, звіти UNDP	[12; 13; 26]
Послуга	Багатоканальність сервісів (веб/мобільний/телефон/офлайн)	Так/ні (повнота)	Регламенти ОМС, «Дія»	[16; 21; 23]
Компетентність	Охоплення програмами цифрової грамотності	$\geq 20\%$ цільових груп/рік	Реєстри навчань, звіти Мінцифри	[22; 23]
Стійкість	Середній час відновлення (MTTR) після аварій	≤ 24 год	Журнали інцидентів, договори з КРІ	[9; 20]
Довіра	Рівень задоволеності груп доступності	$\geq 80\%$ позитивних	Опитування ОМС, фокус-групи	[12; 15]

«останні метри» для ОСББ/домогосподарств; обов'язкові аудити доступності нових сервісів із публічними звітами; резервні канали (роумінг, супутникові термінали, кешовані офлайн-версії критичних сервісів); партнерства з операторами із КРІ якості (затримка, доступність, MTTR) і соціальними тарифами [3; 4; 9; 24; 13; 25].

6. *Гармонізація з ЄС та міжнародна координація.* Інвентаризація інфраструктури, запровадження «єдиного вікна» дозволів і спрощення процедур відповідно до Акта про гігабітову інфраструктуру; оновлені договори з операторами з урахуванням стандартів BEREC; дорожня карта інтеграції до простору роумінгу ЄС [5; 18; 8].

Сукупність індикаторів дозволяє керувати політикою на основі даних, коригувати пріоритети підтримки та робити публічною відповідальність органів місцевого самоврядування й операторів. З огляду на обмеження ресурсів у воєнний період, доцільно застосовувати поетапність: спершу – критична інфраструктура та соціальні об'єкти; далі – малорентабельні вулиці за моделлю співфінансування; паралельно – обов'язкові аудити доступності

та програми цифрових навичок [3; 4; 12; 22]. Рекомендується закріпити на рівні колективних/міжмуніципальних договорів норми про пріоритет доступності та прозорість КРІ.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Запропонована гібридна модель «доступ–послуга–компетентність» поєднує ринкові стимули розгортання (універсальна послуга, співфінансування, гігабітна інфраструктура), інституційну доступність е-послуг (ДСТУ ISO/IEC 40500; ДСТУ EN 301 549; багатоканальність; офлайн-дублювання) та розвиток цифрових навичок і довіри. Її імплементація, підкріплена індикаторами й партнерствами з операторами, підвищує стійкість громад, розширює рівність можливостей і забезпечує своєчасний доступ до соціальних виплат, освіти, медицини та правосуддя [1–9; 11–26]. Перспективи – деталізація локальних регламентів доступності, стандартизація КРІ у договорах із провайдерами, масштабування навчальних програм і підготовка до інтеграції в простір роумінгу ЄС [5; 7; 8; 18]. Доцільним є створення муніципальних «індексів е-доступності» для рейтингування прогресу та планування підтримки.

Література:

1. Про електронні комунікації : Закон України від 16.12.2020 № 1089-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1089-20>
2. Наказ Адміністрації Держспецзв'язку від 23.06.2023 № 549 «Про визначення показника для визначення універсальної електронної комунікаційної послуги...». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z1150-23>
3. Постанова КМУ від 28.04.2021 № 453 «Питання надання субвенції... у сільській місцевості». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/453-2021-%D0%BF>
4. Постанова КМУ від 15.12.2021 № 1338 (зміни до Постанови № 453). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1338-2021-%D0%BF>

5. European Commission. EU Gigabit Infrastructure Act: overview and application from Nov 2025. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/gigabit-infrastructure-act>
6. European Electronic Communications Code (консолідований текст 18.10.2024). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX%3A02018L1972-20241018>
7. Europe's Digital Decade: digital targets for 2030. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age/europes-digital-decade-digital-targets-2030_en
8. European Commission. Proposal to integrate Ukraine into the EU roaming area (09.07.2025). URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/news/commission-welcomes-roaming-extension-affordable-calls-and-ukraine-till-end-2025>
9. КМУ/Мінцифра: запуск національного роумінгу. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/mincifri-zapustilo-nacionalnij-rouming>
10. Freedom House. Freedom on the Net 2022: Ukraine (національний роумінг). URL: <https://freedomhouse.org/country/ukraine/freedom-net/2022>
11. DataReportal. Digital 2025: Ukraine. URL: <https://datareportal.com/reports/digital-2025-ukraine>
12. UNDP Ukraine. Accessibility of Ukrainian government websites increases (06.03.2025). URL: <https://www.undp.org/ukraine/press-releases/accessibility-ukrainian-government-websites-increases-fourth-year-row>
13. UNDP. Web Accessibility of Government Authorities' Websites (2023). URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-08/undp-ua-monitoring_100_websites_2023_eng.pdf
14. ReliefWeb/UNDP. One in five Ukrainian state websites now sufficiently accessible (29.02.2024). URL: <https://reliefweb.int/report/ukraine/one-five-ukrainian-state-websites-now-sufficiently-accessible-people-disabilities-enuk>
15. Open Government Partnership. Digital accessibility for persons with disabilities (UA0096). URL: <https://www.opengovpartnership.org/members/ukraine/commitments/UA0096/>
16. Про адміністративні послуги : Закон України від 06.09.2012 № 5203-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/5203-17>
17. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги : Закон України від 05.10.2017 № 2155-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2155-19>
18. BEREC. Revised Working Arrangements with NCEC (26.03.2024). URL: <https://www.berec.europa.eu/en/news/latest-news/berec-signs-revised-working-arrangements-with-ukrainian-national-regulatory-authority>
19. Мінцифра: публічне обговорення проекту Стратегії розвитку електронних комунікацій (геоогляди НКЕК). URL: <https://storage.thedigital.gov.ua/files/6/a6/042ecedaf0f118407339934374a9aa6b.pdf>
20. Звіт про діяльність НКЕК за 2023 рік (витяги). URL: <https://skilky-skilky.info/wp-content/uploads/2024/04/Zvit-pro-diialnist-NKEK-za-2023-rik.pdf>
21. Apolitical. "Diia: From the Mobile App to the Digital State" (18.09.2025). URL: <https://apolitical.co/solution-articles/en/diia-from-the-mobile-app-to-the-digital-state-663>
22. КМУ/Мінцифра: 6 млн українців долучено до розвитку цифрових навичок (03.01.2024). URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/6-milioniv-ukraintsi-zalucheno-do-rozvytku-tsifrovikh-navychok-mintsy-fry-dosiahlo-tsili>
23. Портал "Дія.Освіта". URL: <https://osvita.diia.gov.ua/>
24. Мінцифра: Україна отримала 5 000 удосконалених терміналів Starlink від Польщі (03.04.2025). URL: <https://thedigital.gov.ua/news/technologies/ukraine-otrimala-5-000-udoskonalenikh-terminaliv-starlink-vid-polshchi>
25. UNDP blog: Promoting web accessibility (DSTU ISO/IEC 40500:2015). URL: <https://www.undp.org/ukraine/blog/promoting-web-accessibility-working-make-government-websites-ukraine-accessible-everyone>
26. W3C Web Content Accessibility Guidelines (WCAG) – огляд. URL: <https://www.w3.org/WAI/standards-guidelines/wcag/>
27. Розпорядження КМУ № 366-р від 14.04.2021 "Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/366-2021-%D1%80>
28. Розпорядження КМУ № 372-р від 25.04.2023 (План заходів на 2023–2024 рр.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/372-2023-%D1%80>
29. НКЕК: визначення територій забезпечення доступу до універсальної послуги (офіційне повідомлення). URL: <https://www.facebook.com/NCEC.gov.ua/posts/1124219146411753/>

Дата надходження статті: 29.09.2025

Дата прийняття статті: 20.10.2025

Опубліковано: 04.12.2025

УДК 351.74:342.9(477)

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2025-3\(79\)-8](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2025-3(79)-8)

Катерина КОСТОВСЬКА

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри поліцейської діяльності факультету № 2,
Львівський державний університет внутрішніх справ
ORCID: 0000-0001-5883-6474

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПІДТВЕРДЖЕННЯ ТИМЧАСОВОЇ НЕПРАЦЕЗДАТНОСТІ ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ОЦІНКИ ПРАВОМІРНОСТІ НАКЛАДЕННЯ ДИСЦИПЛІНАРНОГО СТЯГНЕННЯ

Актуальність дослідження зумовлена тим, що в умовах воєнного стану та посилення вимог до службової дисципліни в Національній поліції України особливого значення набуває правове регулювання тимчасової непрацездатності поліцейських та належне використання електронних медичних висновків у дисциплінарних провадженнях. Відсутність працівника на службі, навіть з об'єктивних причин, може бути розцінена як порушення службової дисципліни, що породжує складні правові колізії між обов'язком забезпечувати безперервне функціонування поліції та конституційними гарантіями права на працю, охорону здоров'я й захист від незаконного звільнення. У цьому контексті постає питання належності, допустимості та доказового значення електронних медичних документів, які фіксують факт тимчасової непрацездатності, з огляду на вимоги процесуальної форми, стандартів електронного документообігу та судової практики.

Метою статті є визначення правової природи електронного медичного висновку про тимчасову непрацездатність у дисциплінарних провадженнях щодо поліцейських, а також з'ясування його ролі як доказу в процесі службового розслідування та судового контролю. Методологічною основою дослідження стали системний і формально-юридичний підходи, що дозволили розкрити зміст нормативного регулювання дисциплінарної відповідальності та електронного документообігу; порівняльно-правовий метод, застосований для аналізу європейських стандартів у сфері прав людини й практики Конституційного Суду; а також герменевтичний метод, завдяки якому розкрито зміст і значення судових рішень Верховного Суду щодо допустимості електронних доказів у дисциплінарних спорах.

Основні висновки зводяться до того, що електронний медичний висновок є офіційним документом, який підтверджує факт тимчасової непрацездатності та підлягає врахуванню у дисциплінарних провадженнях. Визнання його недопустимим доказом або формальне ігнорування суперечить конституційним гарантіям права на працю та охорону здоров'я, а також принципам верховенства права. Судова практика свідчить, що службове розслідування має оцінювати не лише формальну відсутність працівника, а й об'єктивні підстави цієї відсутності, підтверджені належними документами, у тому числі електронними. Це забезпечує баланс між інтересами служби та правами поліцейського, що особливо важливо в умовах надзвичайних і воєнних правових режимів.

Ключові слова: воєнний стан, дисциплінарна відповідальність, поліцейська служба, адміністративні суди, службове розслідування, процесуальні гарантії, електронний медичний висновок.

Kateruna Kostovska. LEGAL REGULATION OF TEMPORARY INCAPACITY CERTIFICATION AND ITS ROLE IN ASSESSING THE LEGITIMACY OF DISCIPLINARY SANCTIONS

The relevance of this study is determined by the fact that under martial law and the increasing requirements for service discipline in the National Police of Ukraine, the legal regulation of temporary incapacity for work and the proper use of electronic medical certificates in disciplinary proceedings have gained particular importance. The absence of an officer from duty, even for objective reasons, may be interpreted as a disciplinary offence, which creates complex legal conflicts between the obligation to ensure the uninterrupted functioning of the police and the constitutional guarantees of the right to work, health protection, and protection against unlawful dismissal. In this context, the question arises as to the admissibility and evidentiary value of electronic medical documents certifying temporary incapacity, taking into account procedural requirements, standards of electronic document management, and judicial practice.

The purpose of the article is to determine the legal nature of the electronic medical certificate of temporary incapacity in disciplinary proceedings concerning police officers and to clarify its role as evidence in the process of internal investigation and judicial review. The methodological framework of the research is based on systemic and formal-legal approaches, which made it possible to reveal the content of the regulatory framework of disciplinary liability and electronic document management; the comparative-legal method applied to the analysis of European human rights standards and the practice of the Constitutional Court; and the hermeneutic method used to interpret the case law of the Supreme Court concerning the admissibility of electronic evidence in disciplinary disputes.

The main conclusions are that the electronic medical certificate is an official document confirming the fact of temporary incapacity and must be taken into account in disciplinary proceedings. Declaring it inadmissible or ignoring it contradicts constitutional guarantees of the right to work and health care, as well as the principles of the rule of law. Judicial practice demonstrates that an internal investigation should assess not only the formal absence of an officer but also the objective grounds of such absence, confirmed by proper documentation, including electronic

records. This ensures a balance between the interests of the service and the rights of the police officer; which is particularly important under extraordinary and martial law regimes.

Key words: *martial law, disciplinary liability, police service, administrative courts, internal investigation, procedural guarantees, electronic medical certificate.*

Постановка проблеми. Спроба комплексного осмислення ролі медичного висновку як доказу у справах щодо оскарження дисциплінарних стягнень потребує інтеграції формально-правового аналізу процедурних гарантій із критичним розглядом правової природи електронного медичного документа та оцінки його доказової сили в умовах надзвичайних або воєнних правових режимів. Типовою і водночас показовою ситуацією є оскарження наказів про притягнення поліцейських до дисциплінарної відповідальності у зв'язку з нібито безпідставною відсутністю на службі, зокрема під час дії правового режиму воєнного стану. У таких випадках медичний висновок про тимчасову непрацездатність набуває статусу ключового елементу судової оцінки, оскільки, з одного боку, може слугувати підтвердженням поважності невиходу на службу, а з іншого – його юридична значимість безпосередньо залежить від якості формування, дотримання строків внесення до електронної системи охорони здоров'я та відповідності процесуальним вимогам доказування. Таким чином, правова оцінка «електронного лікарняного» виходить за межі суто медичного чи формального підтвердження стану здоров'я та постає важливим критерієм, що здатен істотно впливати як на результати службового розслідування, так і на обґрунтованість наказів керівництва, а відтак, на позицію адміністративних судів при здійсненні судового контролю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Щодо служби в поліції актуальні дослідження О. Панова (2020), Д. Жеребцова (2019; 2020), К. Коваленка (2019), О. Шевченко (2023), К. Муха (2021), а також С. Прилипка і К. Мельника (2020). Вони розглядають види дисциплінарних стягнень, передбачених Дисциплінарним статутом Національної поліції, серед яких звільнення зі служби посідає виняткове місце, оскільки розриває правовий зв'язок поліцейського з органом публічної влади. У контексті підстав і процедур звільнення значущими є публікації М. Іншіна (2017), С. Санакоєва і М. Логінової (2020), Ю. Легкошерста (2021), К. Миколи (2022), А. Івоніної і М. Логінової (2023). Вони фокусуються на різних аспектах: від винятковості підстав застосування такого стягнення і його етапів до соціальних наслідків звільнення.

Наукових публікацій з питання значення медичного висновку (лікарняного листа) як

доказу у трудових спорах, особливо у контексті державної служби, є відносно небагато. У праці І. Яковець (2012) розглядається відмежування категорії зловживання правом від правопорушення у сфері трудових відносин; у цьому контексті лікарняний лист аналізується як доказ поважної причини відсутності працівника. Стаття О. Конопельцевої (2014) присвячена правовому регулюванню відсторонення працівників від роботи, де лікарняний лист або інші медичні документи можуть виступати належним доказом для обґрунтування правомірності тимчасової відсутності. У матеріалах О. Думи (2022) акцент зроблено на окремих аспектах індивідуальних трудових спорів, зокрема при розірванні трудового договору; у тексті простежується значення медичного висновку як доказового елементу у справах про поновлення на роботі.

Метою статті є з'ясування правової природи електронного медичного висновку про тимчасову непрацездатність у справах щодо оскарження дисциплінарних стягнень поліцейських, а також визначення його доказового значення з урахуванням формальних вимог до електронного документообігу, особливостей службового розслідування та судового контролю в умовах надзвичайних і воєнних правових режимів.

Виклад основного матеріалу. Правова природа проходження служби в поліції обумовлює підвищені вимоги до службової дисципліни, що проявляється у безумовному виконанні поліцейським покладених на нього обов'язків. Відповідно до частини першої статті 59 Закону України «Про Національну поліцію» № 580-VIII (надалі також – Закон № 580-VIII), служба в поліції є державною службою особливого характеру, яка передбачає здійснення професійної діяльності з виконання покладених на поліцію завдань. Поліцейський, згідно зі статтею 17 цього Закону, є особою, яка склала Присягу, проходить службу на визначених посадах та має спеціальне звання, а стаття 18 визначає його обов'язки, серед яких, зокрема, професійне та своєчасне виконання наказів і розпоряджень керівництва [8].

Законодавець визначає, що поліцейські несуть дисциплінарну відповідальність поряд із кримінальною, адміністративною та цивільно-правовою (частина перша статті 19 Закону № 580-VIII). Механізми її реаліза-

ції деталізовані в Дисциплінарному статуті Національної поліції України, затвердженому Законом України від 15.03.2018 № 2337-VIII [6]. Відповідно до статті 1 цього Статуту службова дисципліна означає дотримання поліцейським Конституції, законів України, міжнародних договорів, актів Президента і Кабінету Міністрів України, наказів Національної поліції, нормативних актів МВС, а також Присяги поліцейського та наказів керівників.

Дисциплінарний статут (частина третя статті 1, стаття 5) прямо встановлює обов'язок безумовного виконання наказів керівників у межах їхніх повноважень. Невиконання такого наказу, зокрема, відсутність на службі без поважних причин, кваліфікується як дисциплінарний проступок. Згідно зі статтею 12 Статуту, дисциплінарний проступок полягає у протиправній винній дії чи бездіяльності, що порушує службову дисципліну та підриває авторитет поліції.

У свою чергу, стаття 13 Статуту визначає дисциплінарне стягнення як інструмент забезпечення дисципліни, що має на меті виховання поліцейського та запобігання новим порушенням. Перелік можливих дисциплінарних стягнень, серед яких найсуворішим є звільнення із служби в поліції, надає керівництву широкий спектр правових механізмів реагування на дисциплінарні проступки.

Порядок проведення службових розслідувань, передбачений статтями 14–19 Статуту та деталізований у наказі МВС від 07.11.2018 № 893, передбачає обов'язкове з'ясування обставин відсутності поліцейського на службі, встановлення наявності чи відсутності поважних причин, ступеня вини та інших факторів, що впливають на кваліфікацію діяння [9]. Таким чином, відсутність поліцейського на робочому місці без належного підтвердження може бути правомірно розцінена як дисциплінарний проступок, що тягне за собою застосування відповідних санкцій.

Одним із ключових питань у сфері публічної служби та трудових відносин загалом є належне документальне підтвердження тимчасової непрацездатності працівника – доказу законності відсутності поліцейського на робочому місці. З огляду на реформу електронного документообігу в медичній сфері та впровадження електронних лікарняних як єдиної форми підтвердження факту тимчасової непрацездатності, постала низка практичних правових проблем, зокрема у площині дисциплінарної відповідальності працівників – державних службовців. Важливим стає питання, чи може службова особа підлягати дисциплінарному переслідуванню за невиконання нака-

зів керівництва у період, коли вона перебуває на лікарняному, і яким чином судова практика визначає правомірність поведінки працівника та роботодавця в подібних ситуаціях.

Законодавче регулювання підтвердження тимчасової непрацездатності ґрунтується на положеннях Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування», постанови Кабінету Міністрів України від 17.04.2019 № 328 «Деякі питання організації ведення електронного реєстру листків непрацездатності та надання інформації з нього» [1], наказу Міністерства охорони здоров'я України від 01.06.2021 № 1066 «Деякі питання формування медичних висновків про тимчасову непрацездатність та проведення їхньої перевірки» [2], а також наказу МОЗ України від 13.11.2001 № 455 «Про затвердження Інструкції про порядок видачі документів, що засвідчують тимчасову непрацездатність громадян» [7]. У сукупності ці акти формують правову основу для визначення електронного лікарняного як єдиного офіційного документа, що підтверджує факт тимчасової непрацездатності.

З аналізу цих актів можна зробити кілька висновків. По-перше, медичний висновок як категорія доказів має двояку природу: медичну (медичний огляд, діагноз, епізод обслуговування) та документально-юридичну (оформлення, реквізити, дату і час внесення у Реєстр). Право на використання такого документа в судах закріплене в практиці доказування: електронні медичні висновки є офіційними записами, які при додержанні правил формування і ведення Реєстру носять в собі презумпцію автентичності відомостей про факт медичного огляду та період тимчасової непрацездатності. Водночас ця презумпція є спростовною: сторона, яка ставить під сумнів достовірність або своєчасність висновку, може довести процесуальні або фактичні невідповідності, які зменшують доказову вагу документа. Саме така ситуація простежується в наступному випадку: суд встановив невідповідність дати початку періоду тимчасової непрацездатності даті формування медичного висновку в електронній системі, що прямо суперечить вимозі Порядку формування медичних висновків (Наказ МОЗ № 1066), згідно з яким не допускається формування висновку зі строком дії, що починається раніше за дату його формування, за винятковими ситуаціями, чітко переліченими в нормативі. Тому перший аналітичний висновок очевидний: юридична сила медичного висновку прямо залежить не лише від клінічних обставин, а й від дотримання формальних вимог реєстрації [11].

Електронний лікарняний, відповідно до зазначених актів, не потребує додаткового дублювання у паперовій формі, а роботодавець зобов'язаний отримувати необхідну інформацію безпосередньо з Електронного кабінету страхувальника на Порталі Пенсійного фонду України. Водночас працівник має обов'язок повідомити роботодавця про відкриття лікарняного у зручній формі, наприклад, телефоном. Цей баланс взаємних прав і обов'язків виключає можливість перекладання відповідальності на працівника у випадку, якщо він своєчасно повідомив про непрацездатність, а роботодавець не здійснив перевірки через надані державою механізми [10].

По-друге, ускладнювальні обставини – надзвичайний чи воєнний стан, технічні збої електронних систем [14], а також суб'єктивно допущені помилки [12] – створюють правовий простір, у якому формальна непропорційність між фактичною датою огляду та датою внесення у реєстр може мати об'єктивні підстави. Нормативна база допускає певні виключення: Порядком № 1066 передбачено можливість внесення висновку не пізніше наступного дня за датою встановлення факту тимчасової непрацездатності або у разі технічної недоступності системи – у строк до п'яти днів.

По-третє, з точки зору процедур дисциплінарної відповідальності в поліції, доказова оцінка медичного висновку відбувається в контексті комплексної перевірки, що включає акти про відсутність на службі, записи відеоспостереження, телефонні дзвінки, рапорти, довідки від структурних підрозділів. Дисциплінарний статут і Порядок № 893 вимагають, щоби службове розслідування встановило наявність або відсутність складу дисциплінарного проступку, урахувавши обставини, що пом'якшують або обтяжують відповідальність. Це підкреслює ще одну важливу тезу: для ефективного використання медичного документа в оскарженні дисциплінарного стягнення важливо забезпечити його узгодженість із іншими доказами та належну процесуальну поведінку – повідомлення керівництва, своєчасне подання рапортів, оформлення пояснень.

По-четверте, оцінка доказів у адміністративному суді має бути комплексною та співмірною стандарту доказування, що передбачає встановлення факту на підставі належних, допустимих і достатніх доказів. Суд правомірно зауважує, що лікарняні листи, відкриті в різних населених пунктах і різними лікарями з різних підстав, викликають сумнів щодо їх повноти як доказів поважності невиходу, особливо якщо немає підтвердження, що позивач повідомляла керівництво про оформлення

тимчасової непрацездатності в установленому порядку [11]. Таким чином, роль медичного висновку як самостійного «порятункового» доказу обмежена: лише за наявності належно оформленого, несуперечливого документу і за умови синхронності з іншими процесуальними діями він може стати визначальним аргументом на користь працівника.

Особливої уваги потребує питання хронології документів. Законодавство прямо виходить із презумпції достовірності даних в електронному лікарняному, що унеможливає визначення дати непрацездатності раніше моменту його відкриття. Це має принципове значення у справах про дисциплінарну відповідальність, адже будь-які накази чи розпорядження, видані у період перебування особи на лікарняному, не можуть розцінюватися як невиконані з її вини, оскільки працівник об'єктивно звільняється від обов'язку їх реалізовувати на час лікування.

Нарешті, з точки зору правової політики, ситуація демонструє протиріччя між формальними вимогами інформаційних реєстрів і реаліями екстраординарних обставин. Законодавець уже передбачив механізми для пом'якшення формальних вимог у випадку технічної неможливості, але приклад показує, що доказовий «розрив» все одно може виникати, якщо лікувальний заклад не надає суду достатніх пояснень або якщо працівник не забезпечує комунікацію з роботодавцем. Це ставить питання про необхідність вдосконалення порядків взаємодії правоохоронних органів і медичних установ у кризових ситуаціях: зокрема, введення процедурного обов'язку для медичних закладів оперативно надавати суду та зацікавленим сторонам деталізовані витяги з реєстру та пояснення технічних причин затримки формування документів, а також розробка внутрішніх інструкцій у поліції щодо фіксації повідомлень про оформлення лікарняних під час надзвичайних режимів.

З урахуванням цього підходу судова практика Верховного Суду та Конституційного Суду України є показовою. Зокрема, предметом розгляду КС України було положення, за яким перебування прокурора на лікарняному через тимчасову непрацездатність не вважалося перешкодою для його звільнення з посади у межах кадрової реформи прокуратури. Конституційний Суд визнав це положення неконституційним, виходячи з того, що воно суперечить принципам верховенства права та гарантіям соціального захисту, оскільки ставило осіб, які перебувають у стані тимчасової непрацездатності, у нерівне стано-

вище та позбавляло їх реальних гарантій трудових прав [5; 13]. У постановах Верховного Суду від 13 листопада 2019 року у справі № 545/1151/16-ц, від 11 грудня 2019 року у справі № 522/3410/15-ц та від 29 січня 2020 року у справі № 320/7991/16 суд дійшов висновків, що за наявності підстав для звільнення (відсутності підстав для поновлення), але здійсненого у день перебування на лікарняному, суд може усунути таке порушення прав позивача шляхом зміни дати звільнення на перший день після закінчення періоду непрацездатності. Аналогічного висновку дійшла Велика Палата Верховного Суду у постанові від 15 вересня 2020 року у справі № 205/4196/18 [3]. Окремо взятий факт звільнення особи у день її перебування на лікарняному не є достатньою підставою для визнання незаконними спірних наказів про накладення дисциплінарного стягнення [4].

Таким чином, правове регулювання та судова практика формують усталену позицію: документальне підтвердження непрацездатності, особливо у формі е-лікарняного, є абсолютною правовою підставою для визнання поважних причин невиконання наказів роботодавця. Узагальнюючи, медичний висновок є вагомим доказом у справах про оскарження дисциплінарних стягнень лише за умови його відповідності формальним вимогам реєстрації та узгодженості з іншими процесуальними кроками позивача. У ситуаціях, коли електронний реєстр демонструє невідповідність між датою початку непрацездатності та датою формування документа, суди закономірно знижують його доказову вагу, якщо відсутні належні пояснення щодо причин такого розриву. Практична рекомендація для працівника, який опинився в подібній ситуації, полягає у забезпеченні двох ліній захисту: по-перше,

ретельне документування медичного епізоду в лікувальному закладі та отримання від нього офіційних пояснень про строки формування документа; по-друге, своєчасне інформування роботодавця про наявність тимчасової непрацездатності з наданням відповідних копій та заяв у письмовій формі, щоб унеможливити висновок про умисну або безпідставну відсутність на службі. На рівні системи необхідне удосконалення процедур взаємодії між державними електронними реєстрами, медичними закладами й органами, що здійснюють кадрове забезпечення – особливо в умовах воєнного або надзвичайного стану, коли технічні збої можуть істотно впливати на правове становище працівника. Лише такий комплексний підхід дозволить відновити баланс між захистом прав працівника та належним виконанням службових обов'язків у секторі, де вимоги до дисципліни є посилені й соціально значущими.

Висновки. Отже, система правового регулювання тимчасової непрацездатності в Україні ґрунтується на єдиному механізмі її підтвердження, що забезпечує прозорість та спрощує взаємодію між працівником і роботодавцем. Норми Закону про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, підзаконних актів КМУ та МОЗ створюють чітку основу для визнання лікарняного листа, у тому числі в електронній формі, як офіційного доказу непрацездатності. У свою чергу, судова практика підтверджує, що наявність такого медичного висновку унеможливає притягнення працівника до дисциплінарної відповідальності за невиконання наказів у період лікування. Це формує усталену правову позицію щодо недопустимості зловживань із боку роботодавців і сприяє посиленню гарантій соціального захисту працівників.

Література:

1. Деякі питання організації ведення Електронного реєстру листків непрацездатності та надання інформації з нього: Постанова Кабінету Міністрів України; Порядок від 17.04.2019 № 328.
2. Деякі питання формування медичних висновків про тимчасову непрацездатність: Наказ МОЗ України від 01.06.2021 № 1066.
3. Постанова Великої Палати Верховного Суду у справі від 15 вересня 2020 року № 205/4196/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92270735>.
4. Постанова Великої Палати Верховного Суду у справі від 22 травня 2024 року № 366/3222/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119583718>.
5. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду у справі від 19 лютого 2020 року № 405/1526/17-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87826598>.
6. Про Дисциплінарний статут Національної поліції України: Закон України від 15.03.2018 № 2337-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2018. № 29. Ст. 233.
7. Про затвердження Інструкції про порядок видачі документів, що засвідчують тимчасову непрацездатність громадян: Наказ МОЗ України від 13.11.2001 № 455.
8. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379.

9. Про реалізацію окремих положень Дисциплінарного статуту Національної поліції України: Наказ МВС України від 07.11.2018 № 893.
10. Рішення Закарпатського окружного адміністративного суду у справі від 11 липня 2025 року № 260/4581/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/128825329>
11. Рішення Київського окружного адміністративного суду у справі від 22 серпня 2025 року № 140/3048/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/129697223>.
12. Рішення Тернопільського окружного адміністративного суду у справі від 28 травня 2024 року № 500/2209/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119462109>.
13. Рішення у справі за конституційними скаргами Тимошенкової Оксани Василівни, Тимошенко Володимира Івановича щодо конституційності абзацу шостого пункту 19 розділу II «Прикінцеві і перехідні положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури» від 19 вересня 2019 року № 113–IX (щодо звільнення в період тимчасової непрацездатності): Рішення Конституційного суду України від 02.10.2024 № 9-р(І)/2024.
14. Рішення Харківського окружного адміністративного суду у справі від 03 квітня 2025 року № 520/999/25. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126373551>.

Дата надходження статті: 29.09.2025

Дата прийняття статті: 20.10.2025

Опубліковано: 04.12.2025

УДК 327(470+571)

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2025-3\(79\)-9](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2025-3(79)-9)

Ігор РУДЬ

кандидат політичних наук, науковий співробітник,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
madhoney@ukr.net

ORCID: 0000-0001-7620-4390

МОРСЬКА СТРАТЕГІЯ УКРАЇНИ: ПРИНЦИПИ, ЗАГРОЗИ І МАЙБУТНІ ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ

У статті аналізується поточна ситуація в українському Чорноморському регіоні в контексті російської агресії, експертні прогнози щодо можливості співпраці з державами регіону усталеними мовами, аналізуються можливі вектори розвитку на основі «Морської стратегії України», прийнятої у 2024 році, та оцінюється важливість підтримки Чорноморської співпраці як фактора економічної стабільності та визначального фактора безпеки України в умовах воєнного стану.

Зі здобуттям незалежності у 1991 році Україні знадобилося створити чітку систему органів для формування нової морської політики, яка мала базуватися на міжнародних стандартах у цій сфері та потребах нової держави.

Головною метою України як морської держави є повна інтеграція морської практики та законодавства України з європейськими стандартами. Наразі українська держава прагне не лише повернути втрачені території, а й відновити контроль над Чорним та Азовським морями.

Морська стратегія України – важливий документ, який кодифікує комплекс заходів, необхідних для збереження статусу України в Чорному морі в умовах російської агресії, втрати значних прибережних територій (що включає економічний та транзитний потенціал портів, військових баз, морських шельфів тощо), та наразі вимагає створення нового плану дій у складних умовах спроб Російської Федерації створити умови для знищення або значного скорочення морського потенціалу нашої держави. Новітня морська стратегія дає змогу швидше та оперативніше захищати інтереси України, узгоджуючи їх з міжнародними договорами, протидіяти ворожим наративам, створювати чіткість щодо позиції України в майбутньому світі, а також відкриває значні можливості для створення нових зв'язків із іноземними організаціями безпеки та, перш за все, НАТО.

Ключові слова: морська стратегія України, російська агресія, Чорне море, воєнний стан.

Igor Rud. MARITIME STRATEGY OF UKRAINE: PRINCIPLES, THREATS AND FUTURE VECTORS OF DEVELOPMENT

The article analyzes the current situation in the Ukrainian Black Sea region in the context of Russian aggression, expert forecasts regarding the possibility of cooperation with the states of the region in established languages, analyzes possible development vectors based on the "Maritime Strategy of Ukraine" adopted in 2024, and assesses the importance of maintaining Black Sea cooperation as a factor of economic stability and a determining factor of Ukraine's security in the context of martial law.

With the acquisition of independence in 1991, Ukraine needed to create a clear system of bodies to form a new maritime policy, which was to be based on international standards in this area and the needs of the new state.

The main goal of Ukraine as a maritime state is the full integration of maritime practice and legislation of Ukraine with European standards. Currently, the Ukrainian state seeks not only to return the lost territories, but also to restore control over the Black and Azov Seas.

The Maritime Strategy of Ukraine is an important document that codifies a set of measures necessary to preserve Ukraine's status in the Black Sea in the context of Russian aggression, the loss of significant coastal territories (which includes the economic and transit potential of ports, military bases, sea shelves, etc.), and currently requires the creation of a new action plan in the difficult conditions of the Russian Federation's attempts to create conditions for the destruction or significant reduction of the maritime potential of our state. The latest maritime strategy makes it possible to operate more quickly and promptly defend Ukraine's interests by harmonizing them with international treaties, counteract hostile narratives, create clarity for Ukraine's position in the future world, and opens up significant opportunities to create new ties with foreign security organizations and, above all, NATO.

Key words: Maritime strategy of Ukraine, russian aggression, black Sea, martial law.

Постановка проблеми. У 2021 році була ініційована розробка Стратегії морської безпеки України та розпочата робота над першою редакцією документа. Україна довгий час не мала Стратегії морської безпеки, хоча й існувала Морська доктрина України,

яка була прийнята у 2009 році та оновлена у 2018 році. Однак ця доктрина не передбачала чітких механізмів її виконання, контролю за виконанням, не містила критеріїв оцінки, не враховувала всі актуальні загрози.

Об'єктом статті: є морська стратегія України як основа безпеки у Чорноморському регіоні

Предметом статті: є розгляд принципів Морської стратегії і визначення її майбутніх векторів в умовах агресії РФ.

Відповідно до предмету і об'єкту перед нами постають основні завдання:

1. Дізнатися як агресія РФ вплинула на зміни в морській стратегії України

2. Розглянути безпекову складову морської стратегії України

3. Визначити можливості і можливі вектори розвитку співробітництва України з державами регіону.

4. Описати новітні методи які використовує наша держава щоб протидіяти агресивним діям РФ на морі

5. Дослідити роль міжнародних юридичних договорів і документів як засобу захисту інтересів України на морі.

Виклад основного матеріалу. Оскільки Чорне море набуває нового значення на карті безпеки Європи, Україна активізує зусилля щодо зміцнення свого морського управління «Чорне море вже не є лише регіональною проблемою; воно стає майбутнім зовнішнім морським кордоном Європейського Союзу».

Війна змінила не лише потреби України в галузі безпеки, але й очікування щодо її морських інституцій.

Основна мета України як морської держави – це повна інтеграція морської практики та законодавства України до європейських стандартів. Наразі Українська держава прагне не лише повернути втрачені території, а й відновити контроль над Чорним та Азовським морями. Наразі ми віримо, що Україна матиме сучасний флот, сучасну систему берегової охорони, розгалужену портово-транзитну інфраструктуру яка представлятиме нашу державу в Чорноморському регіоні [8].

З набуттям незалежності в 1991 р., в Україні постала необхідність створення чіткої системи органів для формування нової морської політики, яка мала спиратися на міжнародні стандарти у цій сфері та потреби нової держави. Перші нормативні акти у зазначеній сфері стосувалися визначного аспекта морської справи – забезпечення безпеки мореплавства [9].

У 2021 році була ініційована розробка Стратегії морської безпеки України та розпочата робота над першою редакцією документа. Україна довгий час не мала Стратегії морської безпеки, хоча й існувала Морська доктрина України, яка була прийнята у 2009 році та оновлена у 2018 році. Однак ця доктрина

не передбачала чітких механізмів її виконання, контролю за виконанням, не містила критеріїв оцінки, не враховувала всі актуальні загрози [2].

Україна, з її протяжною береговою лінією 2759,2 км – найдовшою в Азово-Чорноморському регіоні – змушена була розробити свою по справжньому дієву Стратегію морської безпеки у пряму відповідь на триваючу російську агресію та проблеми, які вона створила.

Назва документа (Морська стратегія України) не повинна вводити експертів в оману – в документі йдеться не лише про берегову оборону. Стратегія охоплює широкий спектр питань, включаючи розмінування, дослідження економічного потенціалу континентального шельфу, логістику експорту сільськогосподарської продукції, екологічну безпеку тощо. Вона виходить за межі Азовського та Чорного морів, враховуючи річки України та потенціал участі в інших світових водних шляхах, що підтримують її стратегічні інтереси.

Значна частина документа зосереджена на економічних аспектах. Річки та два моря України є ключовими компонентами експортного потенціалу країни. Доступ до цих водних шляхів та їх безпечне використання є важливими для посилення цього потенціалу та забезпечення енергетичної безпеки.

Наприклад, Росія зруйнувала Каховську гідроелектростанцію в червні 2023 року ця варварська дія не лише порушила ключовий логістичний маршрут вздовж річки Дніпро, але й позбавила Україну доступу до важливого гідро-електро-енергетичного джерела, крім того зникнення Каховського водосховища створило значні проблеми для сільськогосподарського сектору. Несподівана варварська втрата водних ресурсів вплинула на агропродукування, екофауну та зрошення в регіоні.

Континентальний шельф України має значний економічний інтерес, він становить близько 40% загальних запасів нафти і газу України наразі незалежні експерти оцінюють його в 2,3 мільярда тонн. У морській економічній зоні України ресурси природного газу оцінюються в 1751 мільярд кубічних метрів, з 48 мільярдами кубічних метрів підтверджених запасів. Доступ до цих ресурсів дозволить Україні працювати над досягненням енергетичної незалежності.

Критично важливими питаннями є логістика і продовольча безпека Україна входить до 10 найбільших країн-експортерів зерна, а її продукція досягає Африки, Близького Сходу та Азії. Безпечні експортні маршрути є важливими для підтримки стабільності в багатьох

регіонах світу, що робить це не лише національною проблемою, а й питанням, яке вимагає координації з міжнародними партнерами.

Можна констатувати що нова Морська стратегія зосереджена на поверненні доступу до територіальних вод України. Незаконне вторгнення Росії, яке розпочалося у 2014 році з анексії Криму та розширилося у лютому 2022 року, включивши захоплення прибережних районів вздовж Азовського та Чорного морів, зробило це критично важливим пріоритетом.

Найближчою метою України є відновлення контролю над своїм узбережжям та забезпечення безпеки для судноплавства в Чорному, Азовському та Керченській протоках. Ключовою метою є розмінування Чорного моря, де Чорноморський флот Росії розмістив морські міни.

У довгостроковій перспективі стратегія спрямована на посилення обороноздатності для відбиття потенційних ворожих атак та стримування майбутньої агресії. Це включає інвестиції у військово-морський флот, військову підготовку та розвиток військової інфраструктури. Україна планує інвестувати власні кошти, а також шукати підтримки та інвестицій від міжнародних партнерів. Україна також зацікавлена у співпраці з іншими країнами басейну Чорного моря з цього питання, за винятком Росії.

Важливим елементом міжнародної морської підтримки України стала Коаліція можливостей що була створена у грудні 2023 року в рамках Контактної групи з питань оборони України для підтримки нашої країни на морі та на річках.

З ініціативою створення Коаліції морських можливостей першо початково виступили Велика Британія, Норвегія та Україна. Її основні цілі – задоволення нагальних потреб України та підтримка довгострокового розвитку її відповідних можливостей, забезпечення свободи та безпеки цивільного судноплавства, а також стримування та відбиття будь-якої агресії з моря.

До Коаліції морських можливостей, окрім України, наразі входять вже 18 країн – окрім провідних держав, це Бельгія, Болгарія, Греція, Данія, Естонія, Іспанія, Італія, Нідерланди, Німеччина, США, Франція, Швеція, Португалія, Польща, Румунія та Туреччина.

Фінляндія, Ісландія та Канада роблять значний внесок у розвиток морських можливостей України, але ще не є членами Коаліції. Австралія та Японія розглядають можливість приєднання до Коаліції морських можливостей.

Діяльність Коаліції морських можливостей є однією з найменш публічно розкритих. Водночас відомо, що держави-члени Коаліції надають Україні, серед іншого: кораблі та катери; кораблі ударні озброєння; розвідувальне обладнання; системи протимінної боротьби; посилюють десантні можливості морських сил; навчають особовий склад флотилій та морської піхоти.

Коаліція застосовує комплексний підхід до розвитку можливостей – не лише постачає кораблі, гелікоптери та інші системи, але й навчає їхні екіпажі та операторів, навчає технічний персонал та надає технічну підтримку для їх експлуатації та розгортання.

Серед публічно підтверджених деталей є те, що Нідерланди та Бельгія цього року передають Україні три кораблі протимінної боротьби класу «Алкмар». Окрім інших можливостей, Велика Британія вже передала два кораблі протимінної боротьби, «Чернігів» та «Черкаси», на початку 2023 року, які наразі розміщені у британських портах.

Екіпажі цих кораблів зараз проходять сувору підготовку для виконання своїх місій за стандартами НАТО. Цей комплекс сил протимінної боротьби становить основу тактичної групи протимінної боротьби, яка безпосередньо нейтралізуватиме мінну загрозу в українських водах.

Сполучені Штати, Нідерланди, Канада, Швеція та Фінляндія надали низку катерів різних класів та призначень, зокрема для пошуково-рятувальних операцій, транспортування, розвідки та спеціальних операцій.

У Румунії коаліція створила морський навчальний центр для навчання морської піхоти ВМС України.

Загалом у рамках Контактної групи з питань оборони України було створено вісім коаліцій з питань можливостей: Коаліція Повітряних сил, Коаліція інтегрованої протиповітряної та протиракетної оборони, Коаліція морських можливостей, Коаліція безпілотників, Коаліція з питань інформаційних технологій, Коаліція з питань артилерії, Коаліція з питань бронетехніки та маневреності, а також Коаліція з питань розмінування.

9 січня 2025 року міністри оборони 14 провідних країн, а також України, узгодили дорожні карти для всіх коаліцій. Це відбулося під час зустрічі Групи лідерів коаліцій з питань можливостей у рамках Контактної групи з питань оборони України (формат Рамштайн) [7].

Серед пунктів Морської стратегії України на які на нашу думку слід звернути увагу:

1) створення та забезпечення функціонування державної інтегрованої інформаційної системи

висвітлення надводної та підводної обстановки в Азово-Чорноморському басейні та басейнів річок Дніпро і Дунай на базі Військово-Морських Сил Збройних Сил України, інтеграції цієї системи в систему об'єднаного керівництва силами оборони та військового управління у Збройних Силах України, а також обмін даними (інформацією) системи з державами-партнерами відповідно до законодавства України;

2) активізація участі України у діяльності міжнародних організацій, зокрема Міжнародної морської організації, Міжнародної гідрографічної організації, Європейської економічної комісії Організації Об'єднаних Націй, Дунайської комісії, Організації чорноморського економічного співробітництва, Комісії із захисту Чорного моря від забруднення, Міжнародної комісії із захисту ріки Дунай, Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН, Генеральної комісії з питань рибальства у Середземному морі, приєднання до нових міжнародно-правових інструментів задля забезпечення користування більшим спектром способів впливу для протидії незаконним діям держави-агресора на морі та в портах;

3) зменшення впливу Російської Федерації в рамках міжнародних організацій, зокрема Організації чорноморського економічного співробітництва, а саме – у профільних комітетах цієї організації;

Говорячи про взаємодію на теренах Морських рубежів не можна не звернутись до взаємодії в рамках Організації Чорноморського Економічного Співробітництва докладніше.

Останні десятиліття ця організація була основою для економічної морської взаємодії України з державами регіону Причорномор'я.

На початку повномасштабного вторгнення Україні вдалося не допустити головування Росії в Організації чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС). За час свого існування організація створила низку транспортних, торгівельно-економічних а також безпекових ініціатив, які мали певну ефективність до 2014 р. і частково зберігали актуальність до 2022 р. Дані ініціативи (Blackseafor, TRACECA (Transport Corridor Europe-Caucasus-Asia)) давали можливість державам сусідам краще взаємодіяти на регіональному рівні, налагоджувати бізнесові морські зв'язки, розвивати портову інфраструктуру, мати свій голос на міжнародній морській арені в питання судноплавства, транзиту енергоносіїв, базування морських місій, тощо.

Наразі організація намагається зберігати взаємодію з Україною, очевидно що як консультативний майданчик вона збереже свою функцію і після війни [6].

Повертаючись до економічної складової слід зазначити що Морська Стратегія України містить низку нових важливих економічних аспектів. Важливим питанням залишається розвиток судноплавства та створення відповідних умов. Залучення як вітчизняних, так і іноземних інвестицій, призведе до створення нового іміджу України як держави прапора, а також збільшення кількості суден, що ходять під українським прапором. Це пряме підсилення економічного потенціалу країни і розвиток її транзитної інфраструктури в майбутньому.

У Стратегії окрему увагу приділено питанням розмежування морських просторів в Чорному та Азовському морях і Керченської протоки з РФ згідно з міжнародним правом [4].

Безпосередньо відповідатиме за затвердження плану заходів для реалізації цієї Стратегії та реалізовуватиме його положення Кабінет Міністрів України

Пункт 33 Стратегії визначає, що Кабінет Міністрів України кожні пів року інформує Раду національної безпеки і оборони про хід і результати виконання завдань, передбачених Стратегією, а також подає пропозиції для підвищення ефективності дій держави у досягненні поставлених цілей. У пункті 34 документу зазначено, що Рада національної безпеки і оборони України та Кабінет Міністрів координують і контролюють виконання Стратегії морської безпеки відповідно до своїх повноважень, закріплених у Конституції та законах України.

Створення морської урядової групи для реалізації Стратегії морської безпеки України

3 серпня 2024 року, після затвердження Стратегії указом Президента, розпочалася активна робота під егідою Кабінету Міністрів України та Міністерства оборони над розробкою плану заходів для її реалізації. Заплановано також створити спеціальну морську урядову групу, яка буде системно опікуватися питаннями морської безпеки.

Такий підхід є надзвичайно важливим, оскільки близько двох десятків різних міністерств і відомств, зокрема розвідувальні органи, мають пряме відношення до морської безпеки. Жодне з цих міністерств або відомств не може самостійно впоратися з усім обсягом питань, що стосуються моря.

На жаль, корупція у морській галузі України залишається актуальною і складною проблемою. Незважаючи на створення та діяльність НАБУ, БЕБ і ДБР, їх кадровий склад залишає бажати кращого. Штучна криміналізація звичайних бізнесових операцій є нормою для правоохоронної системи.

Щорічно мільярди гривень витрачаються на НАБУ, БЕБ і ДБР, в той час, як існують поточні проблеми із фінансуванням сил оборони.

Є очевидним, що роздута кількість українських правоохоронних органів тільки збільшує тиск на бізнес, а самі органи не достатньо ефективно виконують поставлені завдання. Можливо, було б значно ефективніше передати більшу частину слідчого апарату до Національної поліції. Поліція могла б розслідувати всі кримінальні справи, тоді як СБУ розслідувала б тільки «специфічні» справи, що стосуються державної таємниці, контррозвідки та контр терору [5; 7].

Крім того, ми повинні боротися не тільки з наслідками, але й з причинами виникнення корупції. Існування чисельних державних та комунальних підприємств створює сприятливі умови для корупції. Наразі, необхідна практично прозора приватизація. Держава остаточно повинна залишитися лише регулятором, а не власником.

Безумовно, приватизація державних підприємств, кратно зменшить корупцію. Значне скорочення чисельності міністерств і відомств, їх «роздутого» кадрового складу також позитивно вплине на ситуацію.

Крім того нова Стратегія морської безпеки України, указ про запровадження якої підписав Президент України Володимир Зеленський, передбачає створення міжнародної платформи «Безпечне Чорне море» із залученням держав Чорноморського регіону (крім Росії), держав Середземномор'я та Глобального Півдня, що стикаються з викликами економічного та продовольчого характеру внаслідок перешкодження Росією свободі судноплавства в Азово-Чорноморському регіоні.

Важливою темою майбутнього морського співробітництва України є укладання з державами Чорноморського регіону (крім Росії) та іншими зацікавленими державами двох-та багатосторонніх угод про надання Україні гарантій безпеки, які включатимуть механізми

забезпечення безпеки в Азово-Чорноморському басейні.

Особливим елементом морської стратегії стане створення чи участь у створенні кораблебудівних, суднобудівних підприємств на території України та інших держав-партнерів;

Перед державними органами України ставиться завдання по створенню умов для тимчасової міжнародної військової (військово-морської) присутності на території Кримського півострова після його деокупації; створення «протимінної коаліції» за участю держав-членів НАТО. Це стане можливим як зазначається у тексті після створення нового чорноморського військово-морського з'єднання держав-партнерів за участю України.

Особливу увагу в документі приділено процесам і законодавчим ініціативам по виходу української сторони з міжнародних договорів, укладених із російською федерацією.

Зазначається, що реалізація Стратегії морської безпеки України забезпечуватиметься за кошти державного бюджету та інших джерел, не заборонених законодавством України, зокрема, іноземних інвестицій.

Отже, прийнята в 2024 році нова Морська стратегія України є важливим документом, що кодифікує комплекс заходів які необхідні для збереження статусу України в Чорному морі в умовах агресії РФ, втрати суттєвих територій узбережжя (а це економічний і транзитний потенціал портів, військових баз, морських шельфів тощо), наразі вимагала створення нового плану дій в складних умовах спроб РФ створити умови для знищення або суттєвого зменшення морського потенціалу нашої держави. Новітня морська стратегія дає можливість швидше оперувати та оперативно відстоювати інтереси України узгоджуючи їх з міжнародним договорами, протидіяти уворожимнаративам, створювати ясність позиції України в майбутньому світі, відкриває суттєві можливості створити нові зв'язки з зарубіжними безпековими організаціями і насамперед НАТО.

Література:

1. Аверочкіна Т. В. Морська політика України : навчально-методичний посібник. Т. В. Аверочкіна, Б. А. Кормич, О. М. Стець - Одеса : Фенікс, 2023. 178 с. URL: <https://hdl.handle.net/11300/24612>; DOI: 10.32837/11300.24612
2. Гбур З. В. Виклики та загрози в морській безпеці України DOI: 10.32702/23066814.2022.3.66. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/http://www.investplan.com.ua/pdf/3_2022/12.pdf (дата звернення 9.09.2025).
3. Морська стратегія держави. Розвиток та реалізація морського потенціалу України: матеріали міжнародного наукового форуму, 19-20 травня 2021 року. К.: НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2021. 204 с.
4. Панчишин В. Як перемогти ворога на морі: експерт розповів про нову Стратегію морської безпеки. URL: <https://armyinform.com.ua/2024/12/17/yak-peremogty-voroga-na-mori-ekspert-rozpoviv-pro-novu-strategiyu-morskoyi-bezpeky/> (дата звернення 9.08.2025).

5. Плачкова Т. М. Адміністративно- правовий механізм забезпечення безпеки мореплавства в Україні: генеза правового регулювання. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*: зб. наук. статей. Чернівці, 2016. № 4. С. 78–100.
6. Собенко Н. Україна домоглася недопущення головування Росії в ОЧЕС – МЗС. URL: <https://suspilne.media/256095-ukraina-domoglasa-nedopusenna-golovuvanna-rosii-v-oces-mzs/> (дата звернення 9.08.2025)
7. Устименко Б. Морська стратегія України : кроки до перемоги URL:<https://ua.sudohodstvo.org/mor-ska-strategiya-ukrayiny-kroky-do-peremogy/> (дата звернення 9.08.2025).
8. Black Sea Security Drives Maritime Reform in Ukraine. URL: <https://www.euam-ukraine.eu/news/black-sea-security-drives-maritime-reform-in-ukraine/> (дата звернення: 12.09.2025).
9. European Parliament. Integrated Maritime Policy of the European Union. 2019. URL: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/121/integratedmaritimepolicyoftheeuropeanunion> (дата звернення: 12.06.2025).
10. European Commission. 9. The EU Maritime Security Strategy Action Plan 2020 Implementation report. 2020. URL: [file:///C:/Users/111/Downloads/eumssfactsheet swd 2020252_en.pdf](file:///C:/Users/111/Downloads/eumssfactsheet%2020252_en.pdf) (дата звернення: 12.06.2025).
11. Minesweepers, boats, and drones – how the Maritime Capability Coalition is assisting Ukraine. URL: <https://mod.gov.ua/en/news/minesweepers-boats-and-drones-how-the-maritime-capability-coalition-is-assisting-ukraine/> (дата звернення: 12.09.2025).
12. Union. Council Conclusions on the EU' s engagement to the Black Sea regional cooperation. 2019. URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/39779/st10219en19.pdf> (дата звернення: 12.06.2025).

Дата надходження статті: 29.09.2025

Дата прийняття статті: 20.10.2025

Опубліковано: 04.12.2025

УДК 321.01

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2025-3\(79\)-10](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2025-3(79)-10)

Олександр СТРИЖАК

аспірант кафедри політології, права та філософії,
Ніжинський державний університету імені Миколи Гоголя,
o7926480@gmail.com
ORCID: 0009-0000-3809-8259

ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ІНСТИТУЦІЙ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Проаналізовано трансформацію політичних інституцій України в умовах повномасштабної російсько-української війни. Діяльність всіх органів влади здійснюється в особливих умовах, підтверджених режимом воєнного стану. Верховна Рада України як головний законодавчий орган з метою дотримання норм безпеки в умовах війни працює де-факто у закритому режимі. Попри те, що Верховна Рада України загалом адаптувалася до нових політичних реалій та виконує свої головні функції ключові результати прийнятих рішень на сесійних засіданнях стають відомі широкому українському загалу вже постфактум, що впливає як на легітимізацію самих рішень, так і власне правомочність самої провідної законодавчої інституції. Саме тому, навіть в умовах воєнного стану, гостро постає питання вдосконалення роботи Верховної Ради з метою розширення комунікаційної взаємодії з суспільством задля підвищення довіри до головного законодавчого органу держави.

З'ясовано, що в умовах повномасштабної війни різко трансформувалася така політична владна одиниця виконавчого штибу як інститут Президента України. Доведено, що за умов воєнного стану помітно розширилися повноваження Президента України як Верховного Головнокомандувача Збройних сил України. Позаяк така ситуація може носити негативний характер та ускладнити зворотній транзит до парламентсько-президентської форми правління по завершенню війни. Також дисбаланс повноважень Президента України та Кабінету Міністрів України як провідної інституції виконавчої владної гілки може негативно позначитися на формуванні та реалізації стратегії повоєнної відбудови держави.

Підтверджено, що повномасштабна війна та режим воєнного стану стали перепорою у динаміці реформування судової інституції як однієї з трьох гілок політичної влади. Додає негативу й проблема ресурсного та кадрового забезпечення судів, що викликано бойовими діями та релокацією судів і внутрішнім переміщенням суддів. Зазначено, що за умов повномасштабної війни значна кількість політичних партій так і не знайшли свого місця в нових реаліях динаміки суспільно-політичних процесів, а відтак вся партійна система має низький рівень суспільної довіри. Врешилі лише українське громадянське суспільство, яке значною мірою заміщає інші політичні інституції в умовах війни завдяки активізації та високій динаміці волонтерського руху користується найвищим рівнем суспільної довіри.

Все ж доведено, що політичні інституції України в умовах повномасштабної війни функціонують у надзвичайному режимі, адаптуючись до викликів, пов'язаних з агресією. Незважаючи на повномасштабну війну, вони зберігають свою дієздатність та в цілому забезпечують життєдіяльність держави.

Ключові слова: політичні інституції, російсько-українська війна, Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, громадянське суспільство.

Oleksandr Stryzhak. FUNCTIONING OF POLITICAL INSTITUTIONS OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF A FULL-SCALE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

The transformation of political institutions of Ukraine in the conditions of a full-scale Russian-Ukrainian war is analyzed. The activities of all government bodies are carried out in special conditions, confirmed by the martial law regime. The Verkhovna Rada of Ukraine, as the main legislative body, in order to comply with security standards in wartime, operates de facto in a closed mode. Despite the fact that the Verkhovna Rada of Ukraine has generally adapted to new political realities and performs its main functions, the key results of decisions made at sessional meetings become known to the broad Ukrainian public only post-factum, which affects both the legitimation of the decisions themselves and the actual authority of the leading legislative institution itself. That is why, even in conditions of martial law, the issue of improving the work of the Verkhovna Rada in order to expand communication interaction with society in order to increase trust in the main legislative body of the state is acute.

It was found that in conditions of a full-scale war, such a political power unit of the executive type as the institution of the President of Ukraine has undergone a sharp transformation. It is proven that under martial law, the powers of the President of Ukraine as the Supreme Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine have significantly expanded. Since such a situation may be negative and complicate the return transit to the parliamentary-presidential form of government after the end of the war. Also, the imbalance of powers of the President of Ukraine and the Cabinet of Ministers of Ukraine as the leading institution of the executive branch of government may negatively affect the formation and implementation of the strategy for the post-war reconstruction of the state.

It is confirmed that the full-scale war and the martial law regime have become an obstacle to the dynamics of reforming the judicial institution as one of the three branches of political power. The problem of resource and

personnel support for the courts, which is caused by hostilities and the relocation of courts and the internal movement of judges, also adds to the negative. It is noted that under conditions of full-scale war, a significant number of political parties have not found their place in the new realities of the dynamics of socio-political processes, and therefore the entire party system has a low level of public trust. Ultimately, only Ukrainian civil society, which largely replaces other political institutions in conditions of war due to the activation and high dynamics of the volunteer movement, enjoys the highest level of public trust.

Nevertheless, it has been proven that the political institutions of Ukraine in conditions of full-scale war function in an emergency mode, adapting to the challenges associated with aggression. Despite the full-scale war, they retain their operational capacity and generally ensure the vital activity of the state.

Key words: *political institutions, Russian-Ukrainian war, Verkhovna Rada of Ukraine, President of Ukraine, Cabinet of Ministers of Ukraine, civil society.*

Постановка проблеми. Повномасштабне військове вторгнення Росії в Україну від 24 лютого 2022 року стало по-справжньому етапним вододілом світових, регіональних та національних політичних процесів. Події в Україні останніх років за будь-яких обставин вплинуть на стан глобальної системи безпеки, а також функціонування міжнародних політичних (міжнародних організацій, об'єднань та рухів) та національних (органів державної влади та урядових і неурядових організацій) інституцій. Проте найдинамічніші зміни у функціонуванні політичних інституцій відбулися саме в Україні. 24 лютого 2022 року в Україні було введено воєнний стан Указом № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», який підписаний Президентом України. В цих умовах постала необхідність адаптивної трансформації роботи всіх органів державної влади: законодавчої, виконавчої та судової і закінчуючи міністерствами та відомствами, а також місцевими органами влади. Вже четвертий рік поспіль вся діяльність державних інституцій спрямована на забезпечення обороноздатності, підтримку військових, та вирішення гуманітарних питань, пов'язаних з війною.

Варто відзначити, що всі органи державної влади, за великим рахунком, перейшли у роботу в екстреному/воєнному «турборежимі». Відтак через введення воєнного стану та повномасштабні бойові дії в Україні наразі призупинено всі електоральні процеси: вибори Президента України; Верховної Ради та органів місцевого самоврядування; депутатів обласних, районних, сільських, селищних і міських рад, а також селищних та міських голів.

Ключові політичні інституції держави, такі як президент, уряд, парламент та судова система, продовжують функціонувати в надто специфічних умовах, адже їхня діяльність зазнає небачених раніше коректив, пов'язаних із надзвичайним станом та військовими діями, що повсякдень відбуваються на території України. Слід зауважити, що такі зміни торкаються не лише порядку денного та пріоритетів внутрішньої і зовнішньої політики, але

й власне методів ухвалення рішень, взаємодії між гілками влади та комунікації з суспільством тощо. Дедалі з'являються нові форми політичної участі, громадянської активності, а також загострюються питання національної безпеки та оборони. Все це можна розцінювати як єдиний потужний виклик Україні, що за своїми масштабами перевершує всі загрози національній безпеці, що поставали з часів здобуття незалежності.

Відтак постає необхідність постійного наукового моніторингу діяльності українських політичних інституцій в нових безпекових реаліях, що має формувати підґрунтя для надання численних теоретичних, методологічних та практичних рекомендацій органам державної влади в Україні. Реалізація такого задуму можлива за рахунок поглиблених наукових розвідок та публікацій результатів досліджень у наукових статтях та монографіях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика висвітлення сутності функціонування політичних інституцій України в умовах повномасштабної війни знайшла своє відображення в низці публікацій науковців, політичних експертів та журналістів. Передусім слід звернути увагу на чисельні розвідки українських науковців, які активізували свою увагу до цієї проблематики на тлі посилення загроз українському суверенітету. Серед таких варто назвати публікації таких авторів як Г. Зеленько [3], Ю. Кобець [5], О. Кондратенко [6], Н. Кононенко [7], О. Малисник [8], А. Матвійчук [9], С. Наумкіна [10], Ф. Семенченко [17], Г. Уджмаджурідзе [18] та ін.

У розвідках вказаних вчених йдеться зокрема про те, що в умовах війни простежується відкриття нових можливостей у політичній та медійній сферах. Натомість, за твердженням науковців, наразі зберігається проблема ефективності та необхідності вдосконалення взаємодії громадських організацій та державних інституцій через посилення механізмів зворотного зв'язку й усунення ряду бюрократичних перепон. Водночас, автори стверджують, що в умовах російської агресії саме органи місцевого самоврядування в

Україні стали ключовими елементами у забезпеченні стабільності та безпеки на місцевому рівні, адже вони змогли адаптуватися до нових викликів, зберігаючи здатність забезпечувати життєво важливі функції для українських громадян.

Також дослідники доходять висновку про те, що політична система України в умовах повномасштабної війни продемонструвала впевнену стійкість, адаптивність, ефективність, а також здатність до виживання та вміння адаптуватися до умов зовнішнього середовища. Адже різкі зміни в політичній системі України у перші місяці повномасштабної війни стали підґрунтям для посилення всієї вертикалі виконавчої влади, обмеження діяльності політичних партій та переорієнтації роботи всього державного апарату на забезпечення воєнних потреб України.

Саме такий стан політичної системи забезпечив функціонування держави та підтримку її обороноздатності. Позаяк слід погодитися з авторським твердженням Г. Уджмаджурідзе про те, що політична активність населення перевищує можливості та компетенції політичних інституцій. Адже саме політична активність населення сьогодні спрямована на критику влади через недостатню ефективність мобілізації ресурсів суспільства [18].

Серед зарубіжних науковців, котрі прямо чи дотично займалися проблематикою функціонування політичних інституцій слід назвати таких авторів, як от Н. Адамс [21], К. Шмельце [23], Д. Штолле [24] тощо. Зазначені вчені приділяють помітну увагу теоретичним питанням легітимації політичних інституцій різних рівнів та їх впливу на підтримку функціонування поточної діяльності державної системи.

Метою статті є аналіз специфіки та особливостей функціонування політичних інституцій України в умовах повномасштабної агресії Російської Федерації. Передбачено розкриття сутності роботи законодавчої, виконавчої та судової гілок влади в Україні як ключових державних інституцій, а також громадянського суспільства як потужного інструменту впливу на державні інституції.

Виклад основного матеріалу. Зауважимо, що нині всі державні та політичні інституції працюють у досить специфічних умовах – відповідно до «Регламенту Кабінету Міністрів України в умовах воєнного стану», Закону України «Про правовий режим воєнного стану» та постанови «Про правовий режим воєнного стану» [15]. Запровадження нових правових механізмів регламентує: призупинення виборів до органів влади всіх рівнів; заборону проведення референдумів, демонстрацій, мітингів

тощо. Також введення воєнного стану в Україні створило нові умови для трансформації державного управління т територіально-політичною системою шляхом створення обласних і районних військових адміністрацій та надання відповідним органам державної влади й військовому командуванню повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної [5, с. 29]. Така модель організації влади зводиться до того, що першочерговим завданням держави є швидке прийняття стратегічних рішень в умовах війни та/або вирішення ключових питань спричинених війною.

Слід зауважити, що проведення будь-яких виборів в Україні в умовах воєнного стану унеможливило ціла низка як об'єктивних (породжених війною), так і суб'єктивних (внутрішніх) факторів, як от: низький рівень явки в умовах ведення бойових дій та загроз нанесення повітряних ударів з боку Росії, що знизить ступінь легітимності новообраних представників влади; викидання в публічну площину інформації, яка становить державну таємницю, що є прямою загрозою національній безпеці; гарантування безпеки громадян у ході виборчої кампанії навіть у регіонах, де не ведуться бойові дії; мільйони внутрішньо переміщених жителів України та воєнних біженців не мають змогу віддати свій голос, що також підриває легітимність потенційно обраної влади [4, с. 23].

За логікою системного аналізу слід розпочати свій виклад з розгляду законодавчої політичної інституції, якою є Верховна Рада України (ВРУ). Верховна Рада як і інші державні та політичні інституції функціонує в особливому режимі воєнного стану та мобілізації. Діяльність українського парламенту спрямована на виконання своїх функцій з метою забезпечення збереження демократичних інституцій, а також прав і свобод громадян. Про це свідчить злагодженість та консолідована робота у парламенті політичних сил у перші місяці російського повномасштабного вторгнення, що дозволило ухвалювати необхідні закони, а відтак і стратегічні політичні рішення.

ВРУ приймає закони, які є вкрай необхідними для мобілізації найширшої палітри ресурсів, а також тих, котрі необхідні для фінансування оборони, адаптації правової системи до воєнного стану. При всьому варто звернути увагу й на спектр проблем, викликаних як суб'єктивними (внутріполітичними), так і об'єктивними (воєнними) причинами. Правовий режим воєнного стану унеможливило проведення виборів до Верховної Ради України як й інших органів влади у встановлені законодавством терміни, що так чи інакше позначається на якості роботи та соціального сприйняття полі-

тичного режиму, адже саме вибори є інструментом легітимації влади через рівне й вільне волевиявлення громадян [4, с. 22]. Слід наголосити, що рівень довіри населення до українського парламенту у 2024–2025 склав досить низьку позначку й коливається, згідно соціологічних даних на рівні 11–19% [13]. Така ситуація, пов'язана з падінням суспільної довіри до представницького органу, стає викликом для демократії України, адже це відбувається на тлі зростання довіри населення до силових структур [14].

Варто погодитися з українською дослідницею Н. Кононенко, яка справедливо відзначає, що: «Відсутність чіткого механізму подолання урядових криз, таких як вотум недовіри, підштовхує політичних акторів до кулуарних домовленостей, що негативно впливає на легітимність урядів і парламенту. На відміну від країн, таких як Німеччина, де відставка уряду можлива лише за умови створення нової парламентської більшості, в Україні відставка урядів часто відбувається через політичні домовленості, а не через парламентські ініціативи» [7, с. 62]. До всього така важлива процедура як відставка українського прем'єр-міністра доволі рідко відбувалася з ініціативи парламенту, що також свідчить про слабкість цієї політичної інституції та політичної системи держави в цілому [7, с. 63].

Ще однією проблемою, яка ускладнює функціонування українського парламенту є відсутність системності у роботі парламентських коаліцій. Власне як відзначає znana українська вчена-політолог Г. Зеленько: «Правова неврегульованість діяльності парламентських коаліцій дозволяє політичним акторам в Україні використовувати в реальному житті цей інструмент для реалізації власних інтересів (за принципом каламутної води), що стає однією з причин інституційної деградації як уряду, так і Верховної Ради» [3, с. 56]. Все це вказує на необхідність вжиття заходів задля підвищення ефективності роботи ВРУ, що сприятиме зростанню якості законотворчості та покращення іміджу вищого представницького органу держави. Адже однією з ключових проблем окрім відсутності публічного порядку денного пленарних засідань залишається повільна адаптація українського законодавства до порядку денного та правових норм ЄС [12].

Згідно з Конституцією України восени 2023 року мали б відбутися чергові парламентські вибори, а весною 2024 року повинні би пройти президентські вибори. Однак, такі електоральні процеси мали би проходити за умови відсутності воєнного стану. Водночас та ж Конституція України не регламентує проведення президентських виборів в умовах воєнного стану. І як це не банально, але в політиці є

умовне правило, за яким наступні вибори починаються на другий день після встановлення результатів чергових виборів [11, с. 109]. Так чи інакше подібний стан речей демонструє обмеження низки прав і свобод громадян, що впливає на стан підтримки демократії в державі загалом. За таких обставин важливим є формування підтримки балансу між безпековими потребами та необхідністю супроводу прозорості та підзвітності влади.

Крім того, до наріжних проблем слід віднести функціонування Верховної Ради України за умов збереження воєнного стану в закритому режимі, що мінімізує її діалог із суспільством. Нагадаємо, що телеканал «Рада» припинив трансляцію парламентських засідань після початку повномасштабного вторгнення в Україну. З міркувань безпеки, інформація про засідання та деякі рішення може бути оприлюднена постфактум. Позаяк превалювання непублічних практик призводить до падіння суспільної довіри до парламенту та делегітимізує його як політичну інституцію. Адже населення не має змоги реально оцінити парламентський процес та стан ухвалення політичних рішень – важливих для забезпечення життєдіяльності країни й гарантій соціальної безпеки. До всього додається і розбалансованість монобільшості, якій часто не вистачає голосів для самостійного ухвалення політичних рішень. Негативно позначається на характері роботи Верховної Ради й неповнота її складу, що виникла унаслідок окупації Росією українських територій (втрата мажоритарних округів через окупацію АРК Крим та ОРДЛО, а тому не було обрано 26 депутатів до ВРУ у 2019 році), а також через те, що низка народних депутатів з низки причин втратили свої мандати. Відтак чисельність ВРУ на сьогодні складає 398 народних депутатів замість 450 – визначених Конституцією України.

Повномасштабне вторгнення Росії змінило очікування, а відтак і вимоги до інституту глави держави. Президент як і уряд після повномасштабного російського вторгнення отримав значно більше повноважень для прийняття оперативних та стратегічних рішень, які передусім стосуються протистояння відкритій агресії. Відтоді Президент України, як Верховний Головнокомандувач, є ключовою фігурою в умовах війни, адже в цілому очолює оборону України. Не буде перебільшенням умовивід про те, що Президент України здійснив перехід від політичних функцій та публічної складової до прийняття швидких оперативних рішень задля гарантування національної безпеки і оборони та позиціонування країни на міжнародних майданчиках.

Завдяки збереженню керованості ключовими державними інституціями та позиціонування

себе у якості політичного лідерства В. Зеленському вдалося зберегти динаміку консолідації українського народу та мобілізувати його до протистояння російській повномасштабній війні. Такий стан речей вплинув на те, що на березень 2023 року рейтинг чинного президента сягав майже 70%. Нинішній рівень народної підтримки В. Зеленського коливається на рівні 57–59% [16]. Тож, можна констатувати, що різке зростання рейтингу Президента України було зумовлено повномасштабною агресією Росії за умов якої лідер України продемонстрував рішучість та не полишив державу пори рекомендації провідних західних політиків та низки закордонних спецслужб. Натомість допущення низки політичних помилок та збереження/поглиблення негативних тенденцій у соціально-політичній ситуації держави створюють підґрунтя до поступово падіння популярності президента, а з тим і зниження його політичного рейтингу.

Тим часом різко наростає дискурс довкола розширення повноважень Президента України, що відбувається упродовж трьох років повномасштабної війни. Можна констатувати факт про збереження неформального впливу глави держави на всі три гілки влади та місцеве самоврядування, що несе загрози підвалинам демократії. Така ситуація динамізує формує транзит/трансформацію України з парламентсько-президентської моделі республіки до президентсько-парламентської/семіпрезиденталістської, або навіть до класичної президентської. Президент України як Верховний Головнокомандувач в умовах дії воєнного стану посилив свої повноваження і саме його Офіс, очолюваний А. Єрмаком, найбільше впливає на зміст державної політики [4, с. 16]. Означене дає підстави для суджень про збереження розширених президентських повноважень після завершення російсько-української війни. Натомість Закон України про воєнний стан прямо забороняє обмеження базових громадянських свобод, гарантованих частиною дугою статті 64 Конституції України [15].

Одним із негативних наслідків дисбалансу повноважень виконавчої гілки влада стала резонансна подія наприкінці липня 2025 року, пов'язані з різким обмеженням повноважень та діяльності антикорупційних інституцій – Національного антикорупційного бюро України (НАБУ) і Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (САП) з подальшим підпорядкуванням Генеральному прокурору, який є квотою Президента України у висуненні його кандидатури до ВРУ на її згоду щодо призначення на цю посаду. Врешті лише під тиском громадянського суспільства України й колективного Заходу НАБУ та САП вдалося повернути незалежність їх функціонування.

Звісно, що в умовах війни саме Президент України як Верховний Головнокомандувач замикає на собі вплив на прийняття як внутрі-, так і зовнішньополітичних рішень. Тут надмірна концентрація довкола президента може бути виправдана за умов воєнного стану, натомість створює значні ризики для повоєнного демократичного розвитку й всезагальної відбудови держави. Відтак паралельно постає гостре питання на кшталт – чи вдасться Україні уникнути скошування до авторитарної моделі управління надмірною персоніфікацією особи президента? Адже парламентська монобільшість дозволяла президентові мати фактичну монополію на виконавчу владу встановивши при цьому де-факто президентську республіку [6, с. 100].

Слід також відзначити, що в умовах воєнного стану традиційна політична діяльність «згортається», переживає обмеження, пов'язані як з технічною неможливістю реалізації демократичних процедур, так і з намаганням правлячої еліти нівелювати вплив політично-опозиційних партійних структур [5, с. 30]. Попри те, що у Конституції України немає ніяких заборон щодо проведення президентських виборів, вони прописані у законі України про правовий режим воєнного стану, яким прямо забороняється проведення будь-яких виборів під час дії воєнного стану. Так, відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» було встановлено заборону проведення віх видів виборів: вибори Президента України, Верховної Ради України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування. Адже проведення виборів несе загрозу життю та здоров'ю громадян і суперечить конституційним вимогам до виборів. Більше того, у потенційних виборах право голосу будуть позбавлені як внутрішні переселенці, так і сотні тисяч осіб, призваних до лав Збройних сил України, які нині перебувають у зоні бойових дій.

Натомість відбуваються спекуляції й маніпуляції щодо проведення таких виборів як в Україні, так і за кордоном. У пропагандистських російських публіках тиражується теза про встановлення «диктаторського режиму в Україні». Головною тезою Кремля є запевняння українців та міжнародну спільноту про відсутність в Україні легітимної влади у зв'язку із закінченням повноважень президента В. Зеленського у травні 2024 року. Все це, так чи інакше, здійснюється з метою соціально-політичної дестабілізації ситуації в Україні.

Такого штибу пропаганда необхідна Росії з кількох причин. По-перше, делегітимація

українського керівництва є банальною підставою для продовження Росією війни проти України; по-друге, РФ таким чином демонструє світу про неможливість вести перемовини щодо призупинення вогню у зв'язку з нелегітимністю української влади; по-третє, такі пропагандистські заяви спрямовані на переконання світової спільноти не лише у нелегітимності українських владних інституцій, але й у повній відсутності в Україні демократії. Саме виходячи з цього В. Путін відзначився заявами про необхідність запровадження щодо України зовнішнього управління. Все ж російська пропаганда довкола теми виборів в Україні традиційно діє за стратегією «тисячі версій» – наповнення інформаційного поля великою кількістю різноманітних заяв, які іноді суперечать одна одній. Це дезорієнтує читача, який швидко втомлюється від намагань розрізнити факти й неправду [20]. Тим часом дискусії та спекуляції довкола можливого/необхідного проведення президентських виборів (під час або після війни) посилюються і в Україні на тлі наростання амбіцій у лідерів різного штибу як провладних, так і опозиційних політичних сил. Так, лідер партії «Європейська Солідарність» П. Порошенко зробив кілька заяв про можливість проведення президентських виборів 26 жовтня 2025 року [1]. Натомість соопитування демонструють, що більшість українців не підтримують проведення виборів під час війни.

Кабінет Міністрів України (КМУ) як й інші державні інституції працює відповідно до «Регламенту Кабінету Міністрів України в умовах воєнного стану», Закону України «Про правовий режим воєнного стану» та постанови «Про правовий режим воєнного стану» [14]. Тож така модель організації влади зводиться до того, що першочерговим завданням держави є швидке прийняття стратегічних рішень в умовах війни та вирішення ключових питань спричинених війною. Відповідно до своїх функцій та повноважень КМУ здійснює регуляторні дії щодо оптимізації функціонування економіки в режимі воєнного стану, спрямовані на забезпечення потреб оборони та стабілізацію фінансової системи (наприклад, обмеження експорту, спрощення імпорту, перерозподіл бюджетних коштів). Правовий режим воєнного стану, як вже відзначалося, унеможливило проведення виборів до Верховної Ради України у встановлені законодавством терміни, а відтак і конкурентного формування якісно нового уряду, що мав би постати у результаті електоральної змагальності різного роду політичних сил. Все це так чи інакше позначається на якості політичного режиму, адже саме вибори є інструментом

легітимації влади через рівне й вільне волевиявлення громадян [4, с. 22].

Вищий орган виконавчої влади, яким є КМУ загалом так і не став ключовим центром вироблення стратегії розвитку держави. Позаяк Кабміну України, нехай з великими труднощами, вдається координувати всі ключові сфери внутрішньої та зовнішньої політики, а саме: стабільність функціонування економіки та енергосистеми, забезпечення соціальних виплат, допомогу переміщеним особам, відбудову інфраструктури, сприяє активному залученню міжнародної фінансової та військової допомоги. Загалом, попри труднощі, Кабінет Міністрів координує роботу міністерств та інших центральних органів виконавчої влади для ефективного реагування на виклики війни.

Власне судова гілка влади України в умовах повномасштабної війни забезпечує переслідування державної зради та колабораціонізму, розглядає справи, пов'язані з порушенням прав та свобод людини у воєнний час та сприяє всіх правових структур на кшталт Вищої ради правосуддя. Позитивним моментом у роботі судової системи стало ухвалення ВРУ 21 серпня 2024 року закону про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду (МКС), що дозволить Україні брати повноцінну участь у роботі МКС, яка спросить тим самим обмін інформацією та доказами між національними органами кримінального переслідування та МКС. Ще одним позитивом стало оновлення процедури добору суддів у місцеві суди та оголошення конкурсних доборів до апеляційних судів Вищого антикорупційного суду. Позаяк досі зберігається відсутність стратегії судової реформи та неповнота ефективності механізмів забезпечення підзвітності суддів. Також Вищий кваліфікаційний комісії суддів (ВККС) бракує інституційної спроможності для одночасного проведення численних кадрових процедур. Крім всього, повномасштабна війна негативно впливає на ресурсне та кадрове забезпечення судів, що викликано бойовими діями та релокацією судів і внутрішнім переміщенням суддів [12].

Ще один важливий індикатор політичного режиму – політичні партії мають найнижчий рівень довіри до населення. Криза довіри до політичних партій як одного із головних суб'єктів політичного простору в Україні напряду пов'язана з браком довіри до парламенту. Адже політичні партії України продовжують переживати системну атомізацію, а їх кількість не переростає в якість. В умовах повномасштабної війни значна кількість політичних партій так і не знайшли свого місця в нових реаліях динаміки суспільно-політичних процесів. Війна поглиблює поляризацію полі-

тичного простору в Україні, що може стати підґрунтям до появи «партії військових» [8, с. 85]. Крім всього, соціологічні дослідження визначають доволі низький рівень суспільної довіри до політичних партій. Діяльність як політичних партій та низки громадських організацій була обмежена в рамках забезпечення й підтримки національної безпеки. Зокрема, було призупинено діяльність політичних партій, пов'язаних з Росією. На цьому тлі позитивним моментом стало прийняття Закону «Про колабораціонізм» та рішення РНБО від 18 березня 2022 року призупинила діяльність низки політичних партій, які мали антиукраїнську позицію в умовах повномасштабної війни. Так, було призупинено діяльність кількох десятків політичних партій, таких як: «Опозиційна платформа – за життя», «Партія Шарія», «Держава», «Ліва опозиція», «Опозиційний блок», «Союз лівих сил» та ін. [4, с. 26].

Водночас повномасштабна війна з Росією безпосередньо вплинула й на активність громадянського сектору, адже відтепер громадянське суспільство змушене брати на себе чимало відповідальності й замішувати собою державні функції на найскладніших політичних ділянках. Свідченням тому є активне розгортання волонтерського руху в Україні, спрямованого передусім на допомогу потреб Збройним силам України (ЗСУ), а також забезпечення контролю за прозорістю використання оборонних ресурсів, протидії дезінформації тощо. Характерно, що наразі волонтерські організації надто розширили свою діяльність, щоб заповнити прогалини в державних послугах, котрі надаються державними установами. Про усталеність громадянського суспільства України свідчить збереження у 2024–2025 роках високого рівня довіри до волонтерських організацій, яка перебуває на позначці 85% та громадських організацій, котра перевищує 60% [12].

Основними функціями, які виконували волонтерські групи, були громадська безпека та оборона, інформаційна політика та інформаційна безпека, допомога збройним силам та військовим госпіталям, а також допомога внутрішньо переміщеним особам із зони конфлікту [19]. В умовах повномасштабної війни українське суспільство проявило чи не найвищу форму організованості, яка вилилася в досить потужний волонтерський рух, котрий, однак, так і не набув всезагального масштабного характеру. Досить багато груп громадянського суспільства не мали достатнього фінансування або залежали від зовнішніх спонсорів. Врешті громадські об'єднання волонтерського штибу, за численними опитуваннями, користуються найбільшою популярністю в україн-

ському суспільстві поряд зі Збройними силами України [22].

З початком повномасштабної війни Росії проти розпочався якісно новий етап функціонування як громадянського суспільства загалом, так і волонтерського руху зокрема як його важливої тепер вже складової. Вся активність волонтерських організацій наразі спрямована на ЗСУ. Відтак згідно соціологічних досліджень 77% різних благодійних організацій України так чи інакше допомагають ЗСУ передусім за рахунок переорієнтації своєї попередньої діяльності [2].

До всього слід додати, що лише упродовж 2022 року кількість благодійних об'єднань (благодійних фондів, благодійних організацій, громадських організацій, волонтерських організацій) зросла з 830 до 6367 одиниць або у дев'ять разів [2]. Також упродовж 2022–2024 років українське волонтерство стало більш структурованим, організованим та професійним, адже більшість волонтерських організацій розпочало конкурентне змагання за ресурси, увагу преси та кваліфікованих волонтерів-організаторів, зокрема й очільників благодійних фондів. Отже, з початком повномасштабної російсько-української війни відбувся черговий сплеск громадської активності, що виразилося в масовому волонтерському рухові, спрямованому на допомогу ЗСУ.

Висновки. Таким чином, в умовах повномасштабної війни різко прискорилося трансформація політичних інституцій та відбулися адаптивні зміни політичного поля України. Простежується криза парламентаризму. Верховна Рада України, попри збереження спроможності виконання своїх прямих завдань, в умовах воєнного стану працює де-факто в закритому режимі, що негативно позначається на легітиматії цієї інституції та законотворчому процесі загалом. Закритість функціонування ВРУ унеможливорює об'єктивність суспільної оцінки її діяльності. Відбулося різке розширення повноважень Президента України як Верховного Головнокомандувача, що несе загрози перетворення України у президентську республіканську модель з тенденціями до проявів авторитаризму. Негативно позначається воєнний стан і на функціонуванні Кабінету Міністрів України та судової гілки влади, яка переживає зниження реформаторської динаміки. До всього стан повномасштабної війни уповільнює та затримує проведення ключових реформ у державі загалом. Натомість інститут громадянського суспільства зміцнив свої позиції, а його продукт волонтерство, що заміщує собою роль держави на багатьох напрямках, передусім у підтримці ЗСУ, заручається поряд з ними найвищою суспільною довірою.

Загалом же політична система України в умовах війни поступово адаптується до нових викликів та реалій, зберігаючи в цілому демократичні принципи та цінності. Все це передбачає збалансування потреб оборони з правами та свободами громадян, а також забезпечення прозорості та підзвітності влади перед суспільством. Назагал варто визнати, що за вкрай складної ситуації, викликаній повномасштабною російсько-українською війною політичні інституції України не лише зберегли легітимність

і працездатність, а й модернізувалися, посилили координацію між всіма гілками влади та адаптувалися до нових викликів. Саме демонстрація політичними інституціями стійкості та здатності функціонувати в умовах в умовах повномасштабної війни стало важливим фактором у боротьбі за незалежність та збереження державності. Відтак діяльність українських політичних інституцій стала важливою складовою національної стійкості та запорукою міжнародної підтримки України.

Література:

1. Вибори в Україні готуються на 26 жовтня, – Порошенко. *Цензор Нет*. 2025. 17 лютого. URL: <https://censor.net/ua/n3536156>.
2. Громадянське суспільство України в умовах війни. Звіт за результатами дослідження. Грудень 2022 – січень 2023. Київ, 2023. 62 с. URL: <http://www.ucipr.org.ua/ua/publikatsii/doslidzhennia/gromadyanske-suspilstvo-ukrajini-v-umovakh-vijni>.
3. Зеленько Г. Інституційна спроможність України в умовах війни стенограма доповіді на засіданні Президії НАН України 23 серпня 2024 року. *Вісник НАН України*. 2024. №9. С. 49–58. DOI <https://doi.org/10.15407/vism2024.09.049>.
4. Зеленько Г. Трансформація політичного режиму в Україні під час повномасштабної російської збройної агресії. *Адаптивні зміни політичного поля України в умовах війни: монографія* Київ: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса, 2023. С. 9–39.
5. Кобець Ю. Політична система України в умовах воєнного стану: проблеми ефективності. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія*. 2024. Вип. 16. С. 27–33. DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-2-4>.
6. Кондратенко О. Інститут Президента України: динаміка сфер компетенції. *Політичні дослідження*. 2023. №1(5). С. 87–107. DOI <https://doi.org/10.53317/2786-4774-2023-1-5>.
7. Кононенко Н. Інституційна спроможність українських урядів: проблеми ефективності та легітимності. *Політичні дослідження*. 2024. №2(8). С. 53–72. DOI <https://doi.org/10.53317/2786-4774-2024-2-3>.
8. Малисник О. Трансформація політичної системи України в умовах російсько-української війни. *Науковий журнал «Політикус»*. 2024. Вип. 4. С. 83–88. DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-5.12>.
9. Матвійчук А. Трансформація взаємовідносин громадянського суспільства і держави в Україні в умовах протидії російській агресії. *Політичне життя*. 2024. №4. С. 5–12. DOI <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2024.4.1>.
10. Наумкіна С. Переосмислення сучасних реалій українського політичного простору у воєнний час. *Матеріали Всеукраїнського круглого столу «Трансформація українського суспільства в цифрову еру»*, м. Одеса, 25.03.2022. С. 14–21.
11. Овчар І. Інститут президента в умовах воєнного стану. *Політичні дослідження*. 2023 № 1 (5). С. 108–122.
12. Огляд демократичних інститутів України під час війни. *Проміжний звіт – 2024*. URL: <https://pravo.org.ua/wp-content/uploads/2024/12/Oglyad-demokratychnyh-instytutiv-Ukrayiny-pid-chas-vijny.pdf>.
13. Оцінка ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів, ставлення до виборів під час війни, віра в перемогу (лютий–березень 2025 р.). *Разумков центр*. 2025. 24 березня. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-stavlennia-do-vyboriv-pid-chas-viiny-vira-v-peremogu-liutyiberezen-2025r>.
14. Політична система України в умовах війни. Національний інститут стратегічних досліджень, матеріали круглого столу, 27.10.2022. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/politychna-sistema-ukrayiny-v-umovakh-viyny>.
15. Про правовий режим воєнного стану. Закон України 12.05.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
16. Рейтинг Зеленського: як змінився рівень довіри українців до президента. *РБК-Україна*. 2024. 14 жовтня. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/rejting-zelenskogo-k-zminivsia-riven-doviri-1728893015.html>.
17. Семенченко Ф. Владні повноваження органів місцевого самоврядування в українському суспільстві в умовах російської агресії. *Політичне життя*. 2024. № 3. С. 4–10. DOI <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2024.3.1>.

18. Уджмаджурідзе Г. Політична стабільність України в умовах воєнного стану: евристичний потенціал застосування інституційного підходу. *Науково-теоретичний альманах Грани*. 2024. 27(2). С. 124–129. DOI <https://doi.org/10.15421/172440>.
19. Українське волонтерство – явище унікальне. Йому завдячуємо суверенітетом. *Укрінформ*. 2017. 4 жовтня. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2324579-ukrainske-volonterstvo-avise-unikalne-jomu-zavdacuemo-suverenitetom.html>.
20. Як Росія маніпулює непроведенням виборів в Україні. Тисяча й одна версія російської пропаганди. *Укрінформ*. 2025. 13 квітня. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3859781-ak-rosia-manipulue-neprovedennam-viboriv-v-ukraini-tisaca-j-odna-versia-rosijskoi-propagandi.html>.
21. Adams N. Legitimacy, institutional functions, and the state system. *Critical Review of International Social and Political Philosophy*. 2025/ 07 May. DOI <https://doi.org/10.1080/13698230.2025.2499357>.
22. Freedom House: Nations in Transit 2022 – Ukraine. (2022). URL: <https://freedomhouse.org/country/ukraine/nations-transit/2022>.
23. Schmelzle C. The Function of Political Institutions and the Concept of Legitimacy. URL: https://www.researchgate.net/publication/333321311_The_Function_of_Political_Institutions_and_the_Concept_of_Legitimacy.
24. Stolle D., Rotstein B. Political Institutions and Generalized Trust. *An Institutional Theory of Social Capital Chapter for the Oxford Handbook on Social Capital*. URL: https://www.researchgate.net/publication/247152024_Political_Institutions_and_Generalized_Trust.

Дата надходження статті: 01.09.2025

Дата прийняття статті: 22.09.2025

Опубліковано: 04.12.2025

УДК 35:004.738.5(477)

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2025-3\(79\)-11](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2025-3(79)-11)

Дмитро СУХИЙ

здобувач третього рівня вищої освіти,

ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

ORCID: 0009-0001-1275-9773

ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ВЕКТОРИ УКРАЇНИ 2022–2025 РОКІВ: ІНСТИТУЦІЙНІ ЗСУВИ ТА КЕРОВАНА РЕЗИЛІЄНТНІСТЬ

У статті систематизовано ключові інституційні зсуви 2022–2025 років і запропоновано концепт керованої резилієнтності як цільового режиму публічної політики, що поєднує правові новації, макрофінансові інструменти, цифрові платформи та мережі безперервності послуг. Мета – описати логіку переходу від антикризового реагування до керованої стійкості через треки євроінтеграції (відкриття переговорів та завершення двостороннього скринінгу *acquis*), розгортання інструменту «Ukraine Facility» і «Плану для України», відновлення публічності е-декларування, набуття чинності Закону «Про адміністративну процедуру», масштабування «Дії/Трембіти», а також появу сервісів безперервності типу «Power Banking». Методологія – інституційний та системний аналіз; нормоцентрична оцінка імплементації; порівняльний аналіз звітів ЄС/МВФ/ОЕСР; кейс-аналіз цифрової держави, публічних фінансів і мереж безперервності. Наукова новизна полягає у визначенні керованої резилієнтності як керованого, а не суто адаптивного стану, де стійкість проектується інструментами: загальна адміністративна процедура; програмно-цільове фінансування (Ukraine Facility, EFF); відкриті закупівлі і донорські модулі; цифрова інтероперабельність реєстрів; стандарти е-доступності; публічні мережі резервування енергії/зв'язку. Показано, що інтеграція цих елементів формує архітектуру керованої резилієнтності, у якій зменшуються транзакційні витрати держави та громадян, підвищується передбачуваність політики та спроможність громад до відновлення. Практична цінність – індикаторна матриця синхронізації реформ із переговорними кластерами; шаблони локальних «паспортів послуг» із KPI by-default digital; дорожня карта безперервності для ЦНАП, первинки й водоканалів; пропозиції щодо «муніципальних інвест-вікон» із donor-compliant контрактами. Висновки: 2022–2025 роки знаменують перехід від фрагментарного кризменеджменту до керованої резилієнтності на основі євроінтеграції, макрофінансових рамок, цифрової держави та прозорих ринків; подальший прогрес вимагатиме інституціалізації ПІМ/МТБФ, незмінності антикорупційних гарантій і розгортання стандартів безперервності на рівні громад.

Ключові слова: керована резилієнтність, публічне управління, адміністративна процедура, публічні фінанси, «Prozorro» (державні закупівлі), «Дія» (державна платформа е-послуг), Ukraine Facility (макрофінансовий інструмент).

Dmytro Sukhyi. TRANSFORMATIONAL VECTORS OF UKRAINE IN 2022–2025: INSTITUTIONAL SHIFTS AND MANAGED RESILIENCE

The paper synthesises Ukraine's 2022–2025 institutional shifts and conceptualises managed resilience as a target public policy regime that couples legal reforms, macro-financial tools, digital platforms and service-continuity networks. Objective: to explain the transition from ad-hoc crisis management to governed resilience via EU accession milestones (opening of negotiations and completion of bilateral screening), the rollout of the "Ukraine Facility" and the "Ukraine Plan", the restoration of public e-declarations, the Administrative Procedure Law's entry into force, the scaling of "Diia/Trembita", and the emergence of continuity services such as "Power Banking". Methodology blends institutional and systems analysis, norm-centred implementation assessment, comparative review of EU/IMF/OECD reports, and case studies of digital government, public finance and continuity networks. Scientific novelty lies in framing resilience as a governed condition engineered through instruments: general administrative procedure; programme-based financing (Ukraine Facility, EFF); open and donor-compliant procurement; interoperable registers; e-accessibility standards; public energy/connectivity back-up networks. We propose an architecture of managed resilience reducing transaction costs and increasing predictability and local recovery capacity. Practical value includes an indicator matrix aligning reforms with negotiation clusters; templates for local "service passports" with by-default digital KPIs; and a continuity roadmap for one-stop shops, primary care and utilities; plus "municipal investment windows" with donor-compliant contracts. Conclusions: 2022–2025 mark a turn from fragmented crisis response to governed resilience built on EU accession, macro-financial frameworks, digital government and transparent markets; further progress requires institutionalising PFM/MTBF, safeguarding anti-corruption independence and mainstreaming continuity standards at community level.

Key words: managed resilience, public administration, administrative procedure, public finance, "Prozorro" (public procurement), "Diia" (e-services platform), Ukraine Facility (macro-financial instrument).

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими завданнями. Повномасштабна агресія спричинила багатовимірні збої у послугах, фінансах і управлінні. Від 2022 року політика

відновлення поступово трансформується у політику керованої резилієнтності, де стійкість планується і фінансується через євроінтеграційні треки, інструменти макрофінансо-

вої підтримки та цифрову інтероперабельність держави [1–7; 10–12]. Відкриття переговорів про вступ, завершення двостороннього скринінгу *acquis*, запуск *Ukraine Facility*, правове відновлення прозорості та розвиток сервісів безперервності задали нову архітектуру дій, що на пряму пов’язана з пріоритетами безпеки та відбудови [3–7; 20–22; 31–38].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Компаративні огляди публічного управління й цифрової держави фіксують перехід до моделей, де цифрові платформи поєднуються з правовими гарантіями і стійкістю послуг [10–13; 25–30]. Дослідження *digital/managed resilience* доводять, що поєднання регуляторних реформ і цифрової інфраструктури зменшує транзакційні витрати та підвищує здатність системи до відновлення [10; 11; 15]. ЄС-документи щодо переговорного процесу задають чіткі орієнтири для верховенства права, ПУА та публічних фінансів [1–7; 11], тоді як ОЕСР і SIGMA аналізують організаційну спроможність адміністрації в умовах війни [12; 16]. Розвиток мереж *Power Banking* як сервісу безперервності у фінансовому секторі описано практичними кейсами регулятора та профільних організацій [35–38]. Динаміка прозорості закупівель у воєнний час демонструє повернення низки сегментів до відкритих процедур і поява *donor-compliant* модулів [39–44]. Питання доступності е-послуг і вебресурсів розкрито в настановах “WCAG” та емпіричних дослідженнях відповідності публічних сайтів [26; 12–14; 21]. Разом це формує науково-прикладну рамку для *керованої резилієнтності*.

Мета статті. Мета – обґрунтувати концепт керованої резилієнтності та подати прикладний каркас її реалізації в Україні 2022–2025 років із синхронізацією реформ із кластерами переговорів ЄС, інструментами *Ukraine Facility*/EFF, цифровими платформами та мережами безперервності; розробити індикаторну матрицю й операційні рекомендації для уряду та громад [1–7; 11–13; 24–26].

Матеріали і методи дослідження. Застосовано інституційний і системний аналіз; нормоцентричну оцінку імплементації законодавства (відновлення е-декларування; адміністративна процедура); огляди офіційних звітів ЄС/МВФ/ОЕСР; кейси “Дія/Трембіта”, “Prozorro”, “Power Banking”; опис дизайну політики (*policy design*) та індикаторний підхід до моніторингу [1–8; 10–13; 16–22; 24–26; 31–38; 39–44]. *Етичні аспекти:* використано публічні агреговані дані без персональної інформації; усі твердження підтверджено джерелами.

Виклад основного матеріалу, статистична обробка та обговорення результатів. *Правовий контур.* Набуття чинності Законом “Про адміністративну процедуру” уніфікувало взаємодію “особа–адміністрація” та спростило цифровізацію процедур; відновлення публічності е-декларування повернуло інституційний контроль доброчесності [18–21; 22]. Євроінтеграційні рішення 2024–2025 років перевели політику з режиму екстреного реагування в режим програмної реалізації з вимірюваними орієнтирами [1–7; 11].

Макрофінансова архітектура. *Ukraine Facility* забезпечив бюджетну підтримку й інвестиційний стовп, прив’язаний до *Плану для України*, а EFF МВФ – якір макростабільності; синхронізація структурних “маяків” підвищила передбачуваність політики [4–7; 11–13; 15].

Цифрова держава й інтероперабельність. Масштабування “Дії” та шини “Трембіта” забезпечили *by-default digital* у ключових транзакціях, зменшивши витрати часу громадян і бізнесу; *курсив авт.:* доцільно запровадити обов’язковий “паспорт послуги” з КРІ часу, доступності та рівня задоволеності [25–30].

Безперервність послуг. Мережа “Power Banking” стала зразком сервісу останньої милі під час блекаутів; *курсив авт.:* логіку *Power-as-a-Service* варто поширити на ЦНАП, медицину первинки та водоканали через стандарти

Таблиця 1

Індикаторна матриця керованої резилієнтності (уряд/громади)

Блок політики	Ключовий індикатор	Ціль 2026	Джерело перевірки
Євроінтеграція	Частка виконаних <i>міток</i> Плану/кластера “Основи”, %	≥80	[4–7; 11]
Публічні фінанси	Частка видатків, прив’язаних до ПЦМ/МТБФ, %	≥70	[11–13]
Цифрові послуги	Частка послуг з “паспортом” і КРІ <i>by-default digital</i> , %	≥90	[25–30]
Доступність	Частка сайтів, сумісних з “WCAG” (АА), %	≥90	[12–14; 26]
Безперервність	Частка критичних точок з резервом енергії/зв’язку, %	≥95	[35–38]
Закупівлі	Частка конкурентних процедур (у т.ч. <i>donor-compliant</i>), %	зростання р/р	[39–44]
Антикорупція	Індекс незалежності спецорганів (експертна оцінка), бал	≥ стабілізації	[20; 22]

резервування та відкриті панелі доступності [35–38].

Прозорі ринки. Повернення окремих обoronних закупівель у “Prozorro”, створення donor-compliant модулів і розширення рамкових процедур підвищили прозорість та підзвітність; водночас потрібне посилення нагляду й оскарження [39–44].

Інтеграція правових гарантій, макрофінансових рамок, цифрових платформ і сервісів безперервності формує *архітектуру керованої резилієнтності*, у якій ризики збою послуг і політики поглинаються завчасними правилами, фінансовою умовністю та технічною надлишковістю. *курсів авт.*: запропонована матриця дозволяє вести щоквартальний моніторинг, поєднуючи вимоги переговорних кластерів ЄС із внутрішніми КРІ послуг і проєктів.

Висновки та перспективи подальших розвідок. 1. 2022–2025 роки фіксують пере-

хід від кризового менеджменту до *керованої резилієнтності*, побудованої на євроінтеграції, макрофінансових інструментах, цифровій інтероперабельності та прозорих ринках [1–7; 10–13; 25–30; 39–44]. 2. Інституційними вузлами стали: адміністративна процедура, відновлення е-декларування, “Дія/Трембіта”, “Power Banking”, donor-compliant закупівлі. 3. *Курсів авт.*: подальші кроки – інституціалізація ПІМ/МТБФ у бюджетному циклі; “паспорт послуги” з КРІ для кожної масової послуги; стандарти резервування енергії/зв’язку для ЦНАП/медицини/водоканалів; повна прозорість донорських процедур у “Prozorro” з аналітикою відкритих даних; підтримання незалежності антикорупційних інституцій як умовності макрофінансування [11–13; 20–22; 35–38; 39–44]. Перспективи досліджень – операціоналізація індексу керованої резилієнтності та оцінка впливу на соціальні результати (час доступу до виплат/медицини/правосуддя).

Література:

1. Council of the EU. “EU opens accession negotiations with Ukraine and Moldova” (25.06.2024). URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2024/06/25/eu-opens-accession-negotiations-with-ukraine-and-moldova/>
2. Consilium. “First Accession Conference with Ukraine” (25.06.2024). URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/acconference/2024/06/25/>
3. European Commission (DG NEAR). “Ukraine successfully completes its screening process” (30.09.2025). URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/news/ukraine-successfully-completes-its-screening-process-2025-09-30_en
4. European Commission (DG NEAR). “Commission endorses the Ukraine Plan (Ukraine Facility)” (15.04.2024). URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/news/commission-endorses-ukraine-plan-2024-04-15_en
5. Council Implementing Decision (EU) 2024/1447 of 14 May 2024 “On the approval of the assessment of the Ukraine Plan” (OJ reference). URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dec_impl/2024/1447/oj
6. Council Implementing Decision (EU) 2024/2149 of 8 August 2024 “On the first instalment under the Ukraine Plan” (OJ reference). URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dec_impl/2024/2149/oj
7. European Commission (DG NEAR). “Ukraine Facility – State of play / performance & disbursements” URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/funding-and-technical-assistance/ukraine-facility/state-play-ukraine-facility_en
8. European Parliament Think Tank (EPRS). “Ukraine Facility: state of play” (17.07.2024). URL: <https://epthinktank.eu/2024/07/17/ukraine-facility-state-of-play/>
9. OECD/SIGMA. “Public Administration in Ukraine 2023” (24.02.2024, звіт). URL: <https://www.oecd.org/strengthening-governance/public-administration-in-ukraine-078d08d4-en.pdf>
10. Mamedieva H. “Digital Resilience in Wartime: The Case of Ukraine” (manuscript/preprint; 2023). URL: https://www.researchgate.net/publication/379987516_Compliance_with_web_content_accessibility_guidelines_in_ophtalmology_social_media_posts
11. Brookings Institution. “Digital resilience in a time of war” (2024, аналітичний матеріал). URL: <https://www.brookings.edu/articles/digital-resilience-in-a-time-of-war/>
12. SIGMA/OECD. “Public Administration in Ukraine (2024 update)”. URL: <https://www.oecd.org/gov/sigma/public-administration-in-ukraine-2024-078d08d4.htm>
13. European Payments Council. “Payments in wartime: the story of the NBU (incl. ‘POWER BANKING’)” (28.07.2023). URL: <https://www.europeanpaymentscouncil.eu/news-insights/insight/payments-wartime-story-nbu>
14. Закон України № 2073-IX “Про адміністративну процедуру” (чинний з 15.12.2023). Офіційний портал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2073-20>
15. National Agency on Corruption Prevention (NACP). “The NACP opens public access to the Register of Declarations” (10.12.2023). URL: <https://nazk.gov.ua/en/news/the-nacp-opens-public-access-to-the-register-of-declarations/>

16. VoxUkraine. “State digital transformation 2019–2024: review” (03.07.2025). URL: <https://voxukraine.org/en/state-digital-transformation-2019-2024-review>
17. Interoperable Europe Portal / EU4DigitalUA. “Guide / materials on ‘Trembita’ (interoperability)” (02.2024). URL: https://ega.ee/wp-content/uploads/2024/06/eu4digitalua-booklet_en.pdf
18. e-Governance Academy (EGA). “Trembita reports (2019–2025)” (збірка матеріалів). URL: <https://ega.ee/publications/>
19. Prozorro / TI Ukraine. “Donor-compliant procurement module and statistics (2024–2025)” URL: <https://ti-ukraine.org/en/topic/prozorro/>
20. Transparency International Ukraine / DOZORRO. “Procurement analytics and draft law № 11520” (06.2024). URL: <https://dozorro.org/>
21. EU4DigitalUA. “Trembita.gov.ua – Q1 2025 report / updates” (2025). URL: <https://eu4digitalua.eu/>
22. Reuters. “EU reaction to safeguarding anti-corruption independence in Ukraine” (добірка матеріалів, 2025). URL: <https://www.reuters.com/world/europe/>
23. World Bank / EIB. “Energy recovery and URTF updates for Ukraine” (2024–2025). World Bank URTF page: <https://www.worldbank.org/en/programs/urtf>; EIB energy support: <https://www.eib.org/en/projects/news/ukraine-energy-rescue>
24. W3C. “Web Content Accessibility Guidelines (WCAG) – Overview” (оновлювана сторінка). URL: <https://www.w3.org/WAI/standards-guidelines/wcag/>
25. UNDP Ukraine. “Accessibility of Ukrainian government websites increases for the fourth year in a row” (06.03.2025). URL: <https://www.undp.org/ukraine/press-releases/accessibility-ukrainian-government-websites-increases-fourth-year-row>
26. Sharma M. et al. “Compliance with Web Content Accessibility Guidelines in ophthalmology social media posts” (2023–2024; SSRN/Nature Sci Rep versions). Nature Sci Rep (2024): <https://www.nature.com/articles/s41598-024-59838-2>; SSRN (2023): <https://ssrn.com/abstract=4611496>
27. AP / WSJ. “Safeguards for anti-corruption bodies in Ukraine” (добірка матеріалів, 2025). AP: <https://apnews.com/>; WSJ: <https://www.wsj.com/>
28. National Bank of Ukraine. POWER BANKING. NBU: <https://bank.gov.ua/>; інформація англійською EPC: п.13
29. Bruegel. “The impact on the EU of Ukraine’s potential accession” (2024). URL: <https://www.bruegel.org/policy-brief/impact-eu-ukraines-potential-accession>
30. European Parliament. “Report on the 2023–2024 Commission reports on Ukraine” (24.07.2025). URL: <https://www.europarl.europa.eu/> World Bank. “Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA-3/4) for Ukraine” (2023–2025). Overview: <https://www.worldbank.org/en/country/ukraine/brief/rdna>
31. The Kyiv Independent / Ukrinform. “Public access to e-declarations: coverage” (жовт. – груд. 2023). Kyiv Independent: <https://kyivindependent.com/>; Ukrinform: <https://www.ukrinform.net/>
32. Prozorro / Ministry of Economy of Ukraine. “Return/expansion of defence procurement in Prozorro (2023–2025)” Prozorro: <https://prozorro.gov.ua/>; Мінекономіки: <https://www.me.gov.ua/>
33. Harvard CID (HKS). “Ukraine’s Digital Transformation” (01.04.2025). URL: <https://www.hks.harvard.edu/centers/cid/programs/building-state-capability/blog/ukraines-digital-transformation>
34. Euromoney. “What Ukraine can teach the world’s banks” (06.12.2023). URL: <https://www.euromoney.com/article/2bzhio7d6rjld1x4m1mo/banking/what-ukraine-can-teach-the-worlds-banks>
35. OECD. “Mapping Ukraine’s Financial Markets ... (incl. Power Banking)” (2025). URL: [https://www.oecd.org/finance/National Bank of Ukraine. “Financial Stability Strategy 2023–2025” \(офіційний документ\). URL: <https://bank.gov.ua/en/strategy>](https://www.oecd.org/finance/National Bank of Ukraine. “Financial Stability Strategy 2023–2025” (офіційний документ). URL: https://bank.gov.ua/en/strategy)
36. Reuters / AP / The Guardian. “Massive attacks on Ukraine’s energy system, March 2024” Reuters приклад: <https://www.reuters.com/world/europe/ukraine-says-russia-launched-massive-attack-energy-infrastructure-2024-03-22/>
37. TESIM (ENI CBC). “EU requirements for beneficiaries using Prozorro – factsheet” (07.2024). URL: <https://next.huskroua-cbc.eu/factsheets>
38. VoxUkraine. “Donor procurement module in Prozorro” (аналітика, 2025). URL: <https://voxukraine.org/en/>
39. DOZORRO (TI Ukraine). “Analytics of procurement transparency 2024–2025” (серія матеріалів). URL: <https://dozorro.org/analytics>
40. Advanq Law Firm. “Return of defence procurement into Prozorro: legal overview” (2024–2025). URL: <https://advanq.com.ua/>
41. Open Government Partnership. “Digital accessibility for persons with disabilities (UA0096)”. URL: <https://www.opengovpartnership.org/members/ukraine/commitments/UA0096/>
42. DataReportal. “Digital 2025: Ukraine” (звіт-огляд). URL: <https://datareportal.com/reports/digital-2025-ukraine>

Дата надходження статті: 30.09.2025

Дата прийняття статті: 20.10.2025

Опубліковано: 04.12.2025

УДК 323.39(477):342:351.86

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2025-3\(79\)-12](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2025-3(79)-12)

Євгеній ТАРАН

кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри глобальної та національної безпеки,
Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
taran.evgeniy2011@gmail.com
ORCID: 0000-0002-1822-6978

РОЛЬ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

У статті досліджено сучасний розвиток державності у світі, особливо в умовах глобальних викликів, гібридних загроз, інформаційної війни та повної масштабної збройної агресії, та встановлено, що він вимагає нових підходів до формування політики національної безпеки. У цьому контексті громадянське суспільство набуває більшого значення як активного учасника процесів утворення держави, стратегічного планування та контролю над владою. Його участь у формуванні політики безпеки є вирішальним аспектом демократичного управління та підтримання стабільності громадськості. Метою дослідження є визначення ролі громадянського суспільства як активної теми трансформації державної політики в галузі національної безпеки, аналізу механізмів її впливу на формування стратегії безпеки, а також для виявлення шляхів зміцнення взаємодії між державними інституціями та громадянськими інституціями в умовах сучасних загроз та викликів. Проаналізовано та систематизовано наукові засади дослідження громадянського суспільства. Стверджується, що сьогодні громадянське суспільство демонструє високі темпи зростання якості та виступає ефективним учасником трансформаційних змін у державній політиці національної безпеки, рівного партнера держави. Розглянуто сучасний стан політики національної безпеки та її адаптацію до нових викликів та можливостей 21 століття. Визначено основні принципи та рамки політики національної безпеки. З'ясовано основні ризики для національної безпеки в гібридних викликах. Досліджено специфіку взаємодії громадянського суспільства та держави у сфері безпеки у контексті трансформаційних змін. Розглянуто практичний аспект трансформації за участі громадянського суспільства, зокрема, Революція Гідності: реформи в секторі безпеки. Зазначено внесок волонтерських ініціатив у зміцнення обороноздатності країни. У висновках надано рекомендації щодо посилення участі громадянського суспільства у сфері національної безпеки.

Ключові слова: громадянське суспільство, політика національної безпеки, державна політика, трансформаційні зміни, реформи, демократизація, волонтерські ініціативи, національна оборона.

Yevhenii Taran. THE ROLE OF CIVIL SOCIETY IN THE CONTEXT OF TRANSFORMATIONAL CHANGES IN STATE NATIONAL SECURITY POLICY

The article examines the modern development of statehood in the world, especially in the context of global challenges, hybrid threats, information warfare, and full-scale armed aggression, and establishes that it requires new approaches to the formation of national security policy. In this frame, civil society gains significance as an involved player in state formation, strategic preparation, and government oversight. Its involvement in security policymaking is a vital facet of democratic rule and upholding public order. The study aims to clarify civil society's role as a dynamic force for state policy transformation in national security, to examine how it influences security strategy formation, and to pinpoint methods to bolster collaboration between state bodies and civil society amidst current threats and challenges. The scientific bases of civil society research are analyzed and systematized. It is contended that civil society currently shows high levels of quality expansion and functions as an efficient participant in transformational alterations within the state national security policy, an equal partner of the state. The present status of national security policy and its adjustment to the new challenges and possibilities of the 21st century are examined. The fundamental principles and framework of national security policy are defined. The primary risks to national security in hybrid challenges are identified. The specifics of the interaction between civil society and the state in the security sphere amidst transformational changes are investigated. The pragmatic facet of transformations with civil society involvement, specifically, the Revolution of Dignity: reforms in the security realm, is examined. The contribution of volunteer endeavors to bolstering the country's defense capabilities is highlighted. Suggestions for fortifying civil society's involvement in the area of national security are offered. Due to the endeavors of civil society, Ukraine's security policy is progressively centered not just on protecting territorial integrity, but also on the individual, their rights, dignity and freedoms. This method aligns with the finest democratic practices and enables Ukraine to advance towards integration into the European and Euro-Atlantic security framework.

Key words: civil society, national security policy, public policy, transformational changes, reforms, democratization, volunteer initiatives, national defense.

Постановка проблеми. У теперішню епоху глобальних викликів та гібридних небезпек, національна безпека вже не є тільки відповідальністю державних інституцій. Особливо це стосується країн, які зазнають реформи та переоцінку їх моделі безпеки, таких як Україна в розпал збройної агресії та трансформації політичної системи. Одночасно збільшується складність загроз, залучення громадянського суспільства у формуванні політики безпеки теж зростає.

У теперішній час громадянське суспільство розглядається як рівноправний учасник соціальних взаємодій та комунікацій, поруч із державним та приватним секторами. Зважаючи на ці перетворення та його потенціал для модернізації, формується новий контекст. Громадянське суспільство набуває змогу не лише просити, а й виконати свої цілі, оскільки воно перетворюється з пасивного утворення на активного учасника політики. Воно відіграє роль у формуванні суспільно-політичних рішень, нагляду за їх втіленням та впровадженні алгоритмів для вирішення соціальної напруги. Внаслідок трансформації в природі та сутності спілкування між державою та громадянським суспільством встановлюється баланс між цими двома суб'єктами, які виявляють себе, особливо, завдяки активному залученню громадян до їх повсякденного життя. Як наслідок, громадянське суспільство відіграє вирішальну роль у сприянні активізації політичної культури та свідомості, політичних відносин та інституцій, нормативної юридичної підтримки та розширенню можливостей місцевих самоврядних органів.

Попри помітне активування публічних ініціатив, руху волонтерів, аналітичних центрів та ЗМІ у сфері безпеки, є кілька суперечностей між визнанням ролі громадськості в демократичній владі та фактичними механізмами її участі у прийнятті рішень, особливо у питаннях, пов'язаних з національною безпекою.

Тому важливо дослідити громадянське суспільство не лише як зовнішній елемент суспільно-політичного ландшафту, але і як об'єкт значних перетворень у політиці національної безпеки. Це не тільки збільшить наше розуміння сучасної динаміки між державою та соціумом, але й дозволить нам розробити ефективні стратегії співпраці, які можуть посилити демократичний контроль та національну стабільність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема досліджень громадянського суспільства як предмет трансформаційних змін у політиці національної безпеки привертає значну увагу, і її актуальність посилюється завдяки

нинішнім реаліям, в яких Україна опинилася. Наукові дослідження науковців, таких як А.М. Колодій, присвячені вивченню теми [3, с. 9], який вивчав структурні компоненти громадянського суспільства та його основні принципи, які можуть розглядатися як його визначальні характеристики. Ю. Шейгородський [13, с. 332] вивчав унікальні характеристики розвитку громадянського суспільства в Україні. О.В. Мартинюк [7, с. 81] вивчав процеси змін та адаптації у відповідь на виклики та загрози національній безпеці. С. Й. Ядуга, О. М. Лисак [14, с. 131] та О.П. Дзьобаня [9] заглиблюються в теоретичні аспекти національної безпеки. О.Д. Кузьмічов [5, с. 75], стверджував, що громадянське суспільство повинно відігравати роль у формуванні та нагляді за виконанням державної політики, пов'язаної з продовольчою безпекою в Україні. Основна його мета - представити відповідним органам зміст суспільних інтересів, які мають громадяни щодо цілей та цілей публічної політики в цій галузі державного управління. М. Г. Кравченко звертає увагу на той факт, що в Україні тривалий час не було чітко сформованого всебічної доктрини «суспільного інтересу», а також єдиного доктринального підходу щодо умов його уваги при впровадженні державного управління [4, с. 49].

Аналізуючи стан вивченості цієї проблеми, слід відзначити, що громадське суспільство як феномен переважно досліджується в контексті взаємодії з державними інституціями. Натомість вплив громадянського суспільства на формування політики безпеки майже не вивчений, що спричинило потребу розгляду цієї теми.

Формулювання мети статті. Метою статті є дослідження ролі громадянського суспільства як діяльного суб'єкта перетворень державної політики у царині національної безпеки, аналіз механізмів його впливу на формування безпекової стратегії, а також виявлення методів посилення взаємодії між державними інституціями та інститутами громадянського суспільства в умовах теперішніх загроз та викликів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для ефективної взаємодії в державі, громадська думка, як важливий компонент громадянського суспільства, є необхідною умовою. Забезпечення існування особистості та об'єднання людей у громаді, держава стає важливою для забезпечення політичної справедливості шляхом громадської взаємодії. Тому громадянське суспільство, як посередник між державою та громадянами, має на меті контролювати діяльність уряду та вплинути

на формування державної політики, особливо системи національної безпеки. Розвиток громадянського суспільства з державним апаратом сприяє їх взаємодії. Коли громадянське суспільство слабе, його інтелект створює протидію владі та призводить її до реформи. Тому формування сильного громадянського суспільства сприяє підготовці громадської думки, яка може ефективно взаємодіяти з державою та забезпечити її стабільний процес.

Попри важкі обставини війни, Україна залишається непохитною у підтримці свого суспільного характеру як закріпленого в Конституції. Водночас впровадження демократичних та ринкових реформ після війни відбудеться з чималими соціальними витратами та зниженням якості життя для багатьох осіб. У розпал зовнішніх загроз для нації та глобальної економічної кризи постає ключове питання щодо справедливого розподілу національного багатства для запобігання суспільних заворушень та нестабільності.

В цьому контексті мають надзвичайно важливе значення політичні інституції, котрі забезпечують демократичне представництво, як-от політичні партії та державні організації. Цей сценарій спонукає різноманітні публічні асоціації та неформальні групи шукати підтримки у державних структурах в пошуку рішень. Це потребує від держави для реалізації конкретних правил задля нагляду за соціальними та соціальними взаємодіями. Важливо усвідомити, що суспільний аспект громадянського суспільства завжди розвивається. З одного боку, він включає представників традиційних соціальних інтересів, як-от профспілки, з іншого боку, експерти, представники ЗМІ та активні громадяни відіграють дедалі важливішу роль. Некомерційні організації, котрі беруть участь у соціальних ініціативах, як-от різноманітні фонди та представництва глобальних організацій, займають значну позицію серед соціально свідомої ланки під час конфлікту. Широкий спектр соціальних інтересів в державі потребує впровадження регуляторних заходів.

Національні інтереси держави формують громадське суспільство, його цінності та пріоритети. Вони полягають у поширенні духовних та культурних цінностей, забезпеченні національної безпеки, економічного поступу. Забезпечення національних інтересів залежить від становлення політичної нації. Процес залучення громадянського суспільства до законотворчої діяльності виступає важливим елементом державотворення. Формуванню ефективної системи забезпечення національної безпеки держави сприяє

проведення ефективного діалогу між державою та соціумом.

Останні кілька років в Україні стали прикладом небаченої мобілізації громадянського суспільства у відповідь на зовнішні й внутрішні виклики. Волонтерський рух, експертні ініціативи, громадські об'єднання, журналістські розслідування та антикорупційна робота зіграли важливу роль не тільки у підтримці обороноздатності, а й у трансформації системи національної безпеки. Зважаючи на активну участь громадськості, актуальними залишаються питання щодо інституціоналізації її ролі у формуванні, реалізації та моніторингу політики національної безпеки.

Громадянське суспільство обіймає недержавні інституції, організації та ініціативи, які діють на засадах добровільності, самоврядування й автономії від держави. Воно спрямоване на втілення інтересів, прав та вольностей громадян у різноманітних сферах суспільного життя. Це простір вільних ініціатив, де розвивається соціальний капітал, виявляється активність, солідарність, відповідальність та саморегулювання.

Хоча термін «цивільне суспільство» має давнє походження, його теперішнє тлумачення сформувалося здебільшого в період зародження ліберальних демократій. У XX–XXI століттях цивільне суспільство розглядається не лише як протидія державі, але і як партнер у процесі демократичного врядування, особливо у питаннях прав людини, боротьби з корупцією, контролю над владою, забезпечення соціальної справедливості та формування політики національної безпеки.

Національна безпека відіграє ключову роль у процесі становлення громадянського суспільства. Громадяни, визначаючи політичні пріоритети, формують національні інтереси, які, у свою чергу, є основою для структурування елементів національної безпеки. Процес захисту національних інтересів можна умовно поділити на чотири етапи: забезпечення існування нації та держави; стабільний розвиток як внутрішньої, так і зовнішньої політики; підтримка стійкості культурних, ідеологічних, економічних і політичних систем; а також забезпечення сталого соціального розвитку й економічного добробуту. Усе це відображає прагнення держави гарантувати національні інтереси.

Зміцнення взаємодії та участі громадянського суспільства у гарантуванні національної безпеки закріплено в Плані заходів з реалізації Стратегії державної безпеки на період 2023–2025 рр. [11]. Цей план передбачає впровадження дієвих механізмів співпраці

суб'єктів державної безпеки з громадянським суспільством та посилення демократичного цивільного контролю і нагляду за їхньою діяльністю.

Визначення концепції механізму національної безпеки є підґрунтям для вирішення ключових питань безпеки громадян та протидії зовнішнім та внутрішнім загрозам. Це включає розробку нових ключових категорій механізму, які повинні враховувати ефективність правового регулювання поряд з іншими пріоритетами, як-от суспільна легітимність, права власності та стабільність. Основні напрями протидії загрозам національній безпеці України охоплюють такі аспекти: безпека людини, нагляд та підзвітність, права людини, правосуддя, моніторинг і координація, комунікація.

У ХХІ столітті загрози національній безпеці значно трансформувалися. Військові конфлікти, що раніше мали переважно традиційний характер, нині поєднуються з новітніми формами агресії – інформаційною, економічною, кібератакою, дипломатичним тиском, провокаціями з боку внутрішніх сил тощо. Це явище отримало назву гібридна війна, і його особливість полягає в одночасному засто-

суванні військових та невійськових засобів, формальній невизначеності джерела загроз та складнощах у їх розпізнаванні.

В умовах гібридної війни, дестабілізаційних кампаній та внутрішніх криз значення громадських організацій не тільки збільшується – воно стає визначальним для збереження національної стійкості. Громадянське суспільство виступає джерелом ініціатив, інформації, контролю та мобілізації, а також посередником між владою та громадянами.

Форми взаємодії громадянського суспільства та держави у сфері безпеки подано у (табл. 1).

Сьогоденні виклики у галузі національної безпеки потребують поновлення ролей всіх учасників процесу забезпечення безпеки. В умовах демократичного поступу державі вже замало бути єдиним гарантом, оскільки ця функція має ділитися з громадянським загалом. Ефективна співпраця між ними є підґрунтям для формування стійкої, адаптивної та відповідальної системи безпеки, яка здатна оперативно відповідати на зовнішні та внутрішні загрози.

З моменту широкомасштабного вторгнення росії в Україну громадські об'єднання активно

Таблиця 1

Форми взаємодії громадянського суспільства та держави у сфері безпеки

Форми взаємодії	Характеристика
Громадський контроль за сектором безпеки та оборони	Участь у громадських радах при силових відомствах (Міноборони, СБУ, МВС). Моніторинг закупівель, реформ, діяльності ЗСУ та правоохоронних структур. Залучення громадських організацій до оцінювання політик, результативності витрат, дотримання прав людини в секторі безпеки.
Спільна розробка стратегій і нормативних документів	Консультації з експертним середовищем, громадськими аналітичними центрами (think tanks) при розробці стратегій національної безпеки, військової доктрини, програм кібербезпеки тощо. Залучення до слухань у парламентських комітетах, відкритих дискусій, онлайн-опитувань.
Партнерство у сфері кризового реагування та цивільного захисту	Спільна праця з ДСНС, місцевими адміністраціями, територіальною обороною. Волонтерські мережі, гуманітарна допомога, логістичне сприяння під час війни, надзвичайних обставин. Участь громад у розробці планів евакуації, інформування населення, підвищення знань про дії в умовах небезпеки.
Інформаційна та аналітична взаємодія	Протидія дезінформації через незалежні медіа, фактчекінг-платформи, просвітницькі акції. Аналітика та дослідження громадських організацій, котрі виявляють нові небезпеки або слабкі місця в безпековій політиці. Спільні інформаційні платформи між урядом та громадськістю для реагування на загрози (наприклад, платформи кіберзахисту).
Участь у формуванні оборонного потенціалу	Розбудова системи територіальної оборони за участю добровільних формувань. Навчальні програми для населення з цивільної безпеки, першої допомоги, кібергігієни. Сприяння ветеранським ініціативам, реабілітаційних центрів, програм ресоціалізації.
Антикорупційна діяльність у секторі безпеки	Аудит та розслідування корупційних зловживань в оборонних закупівлях, будівництві військової інфраструктури. Залучення антикорупційних громадських організацій до створення механізмів доброчесності в секторі.

Джерело: сформовано автором на основі [2, с. 223].

Таблиця 2

Внесок волонтерських ініціатив у зміцнення обороноздатності України

Напрямок діяльності	Фонди	Досягнення, результат
Матеріально-технічне забезпечення ЗСУ	«Повернись живим», Притула Фонд, KOLO	Доставка бронезишетів, шоломів, дронів, пікапів, тепловізорів
Медична допомога та такмед	«Hospitallers», «Захист Патріотів»	Навчання з тактичної медицини, лекція ІФАК-аптечок
Евакуація та логістика	«Паляниця», «Зграя», місцеві ініціативи	Евакуація цивільних із зон бойових дій, доставка вантажів
Фандрейзинг і закупівлі	Притула Фонд, «Повернись живим», Dzyga's Paw	Байрактари, супутник ICEYE, десятки тисяч одиниць техніки
Інформаційна війна / SMM / переклад	InformNapalm, U24, StopFake	Боротьба з фейками, міжнародна підтримка, креативні кампанії
Психологічна підтримка / реабілітація	«Без броні», «Ветеран Хаб», «Побратими»	Психосоціальна допомога, ветеранські програми, реінтеграція
Участь у формуванні політик / контроль	StateWatch, TI Ukraine, RPR	Антикорупційний моніторинг, участь у реформі СБУ, оборонних закупівлях

Джерело: сформовано та доповнено автором на основі [1, с. 161; 10; 6, с. 77].

реагують на виклики війни. У перші місяці конфлікту вони взяли на себе важливу роль забезпечення стійкості як фронту, так і тилу. Це призвело до виникнення волонтерського руху в Україні.

Віднедавна волонтерський рух став відмінним феноменом, котрий не тільки виправив вади державної системи під час військової агресії, а й відігравав ключову роль у становленні можливостей оборони держави. З початку російської військової агресії у 2014 р., особливо після повномасштабного вторгнення у 2022 р., волонтерські ініціативи стали формою підтримки армії, тероборони та мільйонів громадян (табл. 2).

Волонтерські ініціативи в Україні не тільки надали додаткову допомогу державі впродовж критичного періоду – вони стали цінним стратегічним засобом для національної оборони. Їх участь демонструє, що громадянське суспільство здатне відігравати важливу роль у забезпеченні безпеки, починаючи від негайних заходів до довгострокового планування.

У 2022 р. відбулася значна мобілізація організацій громадянського суспільства (ОГС), що дозволило виконати численні потреби, які держава не змогла розв'язати самостійно. Серед ключових областей: допомога тим, хто зазнав вторгнення, юридичної допомоги, інформуючи громадян про події війни, реконструкцію України, забезпечення потреб військових та документування військових злочинів та злочинів проти людяності, вчинених збройними силами російської федерації та професійних співробітників. У співпраці з владою ОГС спромоглися встановити численні гуманітарні ініціативи.

З огляду на дедалі вагомішу роль громадянського суспільства як активного гравця у фор-

муванні та впровадженні політики національної безпеки, це є добрим втіленням комплексу стратегічних, регуляторних та організаційних заходів, спрямованих на інституціалізацію цієї участі, підвищуючи її ефективність та легітимність (табл. 3).

Побудова демократичної моделі національної безпеки неможлива без активної, розумної та інституційно вмотивованої участі громадянського суспільства. В умовах війни, трансформаційних змін та гібридних загроз Україні важливо не лише реагувати на виклики, а й будувати систему безпеки, в якій кожен громадянин відчуває свою відповідальність та вплив.

Формування громадянського суспільства – це прогресивний процес. В Україні формування громадянського суспільства відбулося паралельно з демократичними змінами та перетворилося на ринкові відносини. Єдність громадян для захисту своїх прав та свободи сприяла придбанню політичної та солідарної діяльності в єдиній політичній країні, що є суб'єктом політики державної безпеки.

Виконання більш прозорої роботи виконавчої влади, чітко описані національні ідеї та державна ідеологія, підтримка розвитку та захисту національного виробника, визначення національної та іноземної національної політики та вдосконалення принципів демократичного розвитку необхідне для ефективного створення політики національної безпеки в Україні.

Висновки. У процесі трансформації політики національної безпеки громадянське суспільство в Україні показало не тільки активного спостерігача, але й реального предмету впливу, ініціатора змін та гаранта демократії та підзвітності процесів безпеки. Исто-

Таблиця 3

Напрямки посилення участі громадянського суспільства у сфері національної безпеки

Напрямки	Дії
Нормативно-правове забезпечення участі громадськості	Розробити й затвердити державну концепцію долучення громадянського суспільства в секторі національної безпеки, яка визначатиме форми, засади та механізми взаємодії. Внести зміни до Закону України «Про національну безпеку» стосовно необхідності громадських консультацій під час формування стратегічних документів (стратегій, доктрин, планів безпеки). Забезпечити прозорість діяльності силових відомств шляхом систематичного звітування перед парламентом та громадськістю.
Інституційний розвиток і підтримка громадських ініціатив	Створити осередки взаємодії безпекових структур з громадянським суспільством при ключових органах: РНБО, Міністерстві оборони, СБУ. Розширити мережу громадських рад при органах сектору безпеки та підсилити їхню справжню впливовість. Підтримувати грантові програми, тренінги та навчання для ГО, що працюють у сфері безпеки, прав людини, аналітики, кризового реагування.
Залучення громадян до місцевої безпеки та цивільного захисту	Зводити інституції муніципальної безпеки, зокрема добровільні формування територіальної оборони, патрулювання суспільного спокою, волонтерські підрозділи підтримки. Створити механізми для участі громад у розробленні планів цивільного захисту на місцевому рівні (плани евакуації, кризове реагування тощо). Долучати активістів до інформування населення про небезпеки та способи реагування в умовах надзвичайних обставин, включаючи кібербезпеку та інформаційну гігієну.
Розвиток стратегічних комунікацій	Підтримувати незалежні медіа та фактчекінгові майданчики, які протистоять дезінформації й збільшують обізнаність населення. Створити єдину платформу стратегічної комунікації між державними інституціями та громадянським суспільством, з акцентом на прозорість політики безпеки. Підвищувати медіаграмотність громадян через освітні програми, інформаційні кампанії, курси для юнацтва.
Підвищення довіри між владою та суспільством	Гарантувати систематичний діалог між делегатами громадськості та держави у вигляді форумів, круглих столів, стратегічних сесій. Створити інструменти онлайн-участі, що дозволять громадянам висловлювати власну позицію щодо ключових безпекових ініціатив. Забезпечити захист прав активістів, журналістів та громадських діячів, котрі працюють у сфері національної безпеки, зокрема – від переслідувань або тиску.

Джерело: сформовано та доповнено автором на основі [8, с. 5; 12, с. 54].

ричні виклики, такі як Революція Гідності та збройна агресія росії, підкреслили важливість мобілізації, самоорганізації та співпраці з державою у забезпеченні національної стабільності.

Неурядові організації, волонтерські рухи, експертні спільноти та активне громадянство: вони довершили слабкість державних інституцій на важливих етапах розвитку, стали катализатором реформ безпеки й оборони, ухвалили нову культуру взаємодії - через прозорість, співучасть та контроль. Завдяки активній участі громадянського суспільства політика безпеки в Україні нині зосереджена не тільки на захисті кордонів держави, але й на захисті прав, гідності та свобод осіб. Цей підхід узгоджується з засадами демократії та дозволяє

Україні перейти в європейську та атлантичну систему безпеки.

Отже, громадянське суспільство є не зовнішнім, а суттєвим стратегічним гравцем, здатним формувати майбутнє, впливати на прийняття рішень та забезпечити стабільність країни до викликів 21 століття.

Можливості для подальших розвідок у цій царині є дослідження динаміки співпраці між громадянським суспільством та безпековим сектором в НАТО, ЄС з акцентом на впровадженні найефективніших моделей в Україні. Додаткові розвідки повинні не тільки розкрити нові способи участі громадянського суспільства в політиці національної безпеки, але й допомогти встановити механізми, які можуть бути корисними як у військових, так і у невійськових обставинах.

Література:

1. Віннічук О. В. Розвиток громадянського суспільства в умовах воєнного часу. Збірник матеріалів та доповідей Всеукраїнської науково-практичної Конференції (м. Київ, 22 квітня 2023 р.). Ред. кол. А.Є. Конверський (голова), О.В. Батрименко, Ф.П. Власенко, [та ін.]. Київ: ВАДЕКС, 2023. С. 161–165. URL: <https://dphs.univ.kiev.ua/files/conference20230422new.pdf>
2. Грабар Е. В., Антонюк В. В. Взаємодія влади з організаціями громадянського суспільства в сучасних умовах. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2024. № 3(21). С. 223–232. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-12\(18\)](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-12(18))

3. Колодій А. М. Громадянське суспільство: поняття, сутність та принципи. *Взаємодія громадянського суспільства, особи і держави: вектор удосконалення: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 25-й річниці Конституції України* (м. Київ, 22 червня 2021 р.). Київ: Київський регіональний центр НАПрН України, 2021. С. 9–14. URL: https://lawmaking.academy/wp-content/uploads/KRC_conf-Vzayemodiya_Yyun_2021.pdf/
4. Кравченко М. Г. Публічний інтерес як неврахований чинник при формуванні стратегії та тактики державної економічної політики України. *Адміністративне право і процес*. 2022. № 2(37). С. 49–61. DOI <https://doi.org/10.17721/2227-796X.2022.2.04>.
5. Кузьмічов О. Д. Громадянське суспільство як суб'єкт формування державної політики у сфері продовольчої безпеки України. *Нове українське право*. 2023. Вип. 4. С. 75–81. DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.4.10>.
6. Мартиненко О. Соціальна робота благодійних фондів в Україні з особами, які перебувають на деокупованих територіях. *Ввічливість. Humanitas*. 2024. (3). С. 77–83. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.3.11>.
7. Мартинюк О. В. Трансформація викликів і загроз національній безпеці у сфері безпеки державного кордону в умовах формування нового світового порядку. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2023. Випуск 37. С.81–84. DOI <https://doi.org/10.32782/rma2663-5240-2023.37.15>.
8. Матвійчук А. В. Трансформація взаємовідносин громадянського суспільства і держави в Україні в умовах протидії російській агресії. *Політичне життя*. 2024. С. 5–12. DOI: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2024.4.1>.
9. Національна безпека: світоглядні та теоретико-методологічні засади : монографія / за заг. ред. О.П. Дзьобаня. Харків : Право, 2021. 776 с. URL: <https://ippi.org.ua/natsionalna-bezpeka-svitoglyadni-ta-teoretiko-metodologichni-zasadi>.
10. Панькова О., Касперович О. Українське волонтерство в умовах збройної російської агресії: зміцнення потужностей через залучення ресурсів цифровізації, платформізації, ікт та мережевих технологій. *Економічний вісник Донбасу*. 2022. № 2(68). URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/188015/13-Pankova.pdf?sequence=1>.
11. Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії забезпечення державної безпеки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 18.04.2023 р. № 328-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/328-2023-%D1%80#Text>.
12. Томків І., Гуртовий Д. Механізм державного реагування на загрози суспільно-політичного характеру (світовий та вітчизняний досвід). *Економіка та суспільство*. 2022. № 60. С. 54–60. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-60-54>.
13. Шайгородський Ю. Розвиток громадянського суспільства та проблема «дефіциту демократії». *Політичний процес у незалежній Україні: підсумки і проблеми*. Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2021. С.332–367. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/725806/1.pdf>.
14. Ядуча С. Й., Лисак О. М. Національна безпека України. Її основні аспекти, принципи та загрози. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки*. 2018. № 5 (1). С. 131–136. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2018_5%281%29__25.

Дата надходження статті: 26.09.2025

Дата прийняття статті: 20.10.2025

Опубліковано: 04.12.2025

УДК 351

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2025-3\(79\)-13](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2025-3(79)-13)

Володимир УТВЕНКО

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри публічного адміністрування,
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»,
vovautv@ukr.net

ORCID: 0000-0003-4859-5691

ВЗАЄМОДІЯ ОРГАНІВ ВЛАДИ ТА ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ У СПРИЯННІ ІНТЕГРАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У ПІДКОНКОНТРОЛЬНІ УКРАЇНІ ТЕРИТОРІАЛЬНІ ГРОМАДИ

Повномасштабне вторгнення РФ на територію України призвело до окупації частини її території, руйнації виробничої і соціальної інфраструктури, житлового фонду, що змусило мільйони українських громадян покинути власні домівки та мігрувати як усередині країни, так і за її межі. У приймаючих територіальних громадах внутрішньо переміщені особи (ВПО) зіштовхнулися з низкою проблем соціально-економічного і гуманітарного характеру, які намагаються вирішувати спільними зусиллями органи влади та громадські об'єднання із залученням бізнес-структур, за допомоги міжнародних і благодійних організацій. Особливо по-стала проблема працевлаштування переселенців, яка загострилася в умовах посилення соціально-економічної кризи на фоні війни та гострої нестачі матеріальних і фінансових ресурсів багатьох територіальних громад. Крім цього, на порядку денному було розв'язання житлових та гуманітарних проблем ВПО.

Проаналізовано проблемні аспекти внутрішньої інтеграції ВПО, забезпечення цієї соціальної групи за енергії влади, громадянського суспільства і бізнесу житлом, гуманітарною, соціальною і правовою допомогою. Зроблено акцент на тому, що значна частина ВПО у зв'язку із втратою житла, іншого майна та за інших причин планує залишитися на постійне місце проживання у приймаючих громадах, що посилюватиме навантаження на місцеві бюджети, житловий фонд та соціальну інфраструктуру тощо. Чільне місце приділено аналізу проблеми працевлаштування ВПО у приймаючих громадах, залученню місцевих бізнес-структур до створення робочих місць для переселенців. Подано рекомендації щодо оптимізації співпраці місцевої влади, громадських об'єднань і бізнесу з інтеграції ВПО у підконтрольні Україні територіальні громади.

Ключові слова: громадянське суспільство, органи влади, територіальні громади, громадські об'єднання, внутрішньо переміщені особи, внутрішня інтеграція переселенців.

Volodymyr Utvenko. INTERACTION OF GOVERNMENT BODIES AND PUBLIC ASSOCIATIONS IN PROMOTING THE INTEGRATION INTERNALLY DISPLACED PERSONS IN THE TERRITORIAL COMMUNITIES UNDER THE CONTROL OF UKRAINE

The full-scale invasion of the Russian Federation into the territory of Ukraine led to the occupation of part of its territory, the destruction of industrial and social infrastructure, and the housing stock, which forced millions of Ukrainian citizens to leave their homes and migrate both within the country and abroad. In the host territorial communities, internally displaced persons (IDPs) faced a number of problems of a socio-economic and humanitarian nature, which are trying to be solved by the joint efforts of authorities and public associations with the involvement of business structures, as well as with the help of international and charitable organizations. The problem of employment of displaced persons was particularly acute, exacerbated by the growing socio-economic crisis against the backdrop of the war and the acute shortage of material and financial resources in many territorial communities. In addition, the agenda included solving the housing and humanitarian problems of IDPs.

Problematic aspects of internal integration of IDPs, provision of housing, humanitarian and social assistance to this social group through the synergy of government, civil society and business are analyzed. Emphasis is placed on the fact that a large part of IDPs, due to the loss of housing, other property and for other reasons, plan to stay permanently in the host communities, which will increase the burden on local budgets, housing stock and social infrastructure, etc. A prominent place is given to the analysis of the problem of employment of IDPs in host communities, involvement of local business structures in creating jobs for displaced persons. Recommendations were made on optimizing the cooperation of local authorities, public associations and businesses on the integration of IDPs into territorial communities controlled by Ukraine.

Key words: civil society, authorities, territorial communities, public associations, internally displaced persons, internal integration of displaced persons.

Постановка проблеми. Російська збройна агресія проти України призвела до окупації значної частини сходу та півдня нашої держави, Були зруйновані та пошкоджені десятки тисяч багатоквартирних та приватних будинків, об'єкти соціальної та виробничої інфра-

структури. Посилення бойових дій та обстріли прикордонних територій призвели до переселення мільйонів наших громадян у відносно безпечні регіони та за кордон. Водночас, постійно змінювався потік та характер внутрішньої міграції. При цьому, якщо в перші

місяці війни значну частину переселенців становили мешканці Київської, Чернігівської, Сумської, Харківської областей та м. Києва, де велися активні бойові дії, то зі звільненням окупованих районів північно-східної України переселенці з цих областей поступово поверталися додому, натомість м. Київ та північні регіони України прийняли ВПО з тих районів Донбасу та Півдня України, які були окуповані російськими загарбниками або залишалися театром активних бойових дій.

Говорячи про проблему ВПО варто підкреслити, що вона існує в Україні, починаючи з 2014 р., коли в результаті окупації рф Криму та окремих районів Донбасу мешканці цих територій, які не сприймали «руський мир» та рятуючись від бойових дій були змушені покинути рідні домівки та мігрувати у більш безпечні райони України та за її межами, при цьому основними центрами міграції стали, крім підконтрольних Україні районів Донецької та Луганської областей, Дніпропетровська, Харківська, Запорізька, Київська області та м. Київ. З початком повномасштабного вторгнення рф на територію України проблема ВПО набрала набагато більших масштабів та зумовила докладання значних зусиль з боку органів влади та громадськості, спрямованих на розв'язання різноманітних проблем ВПО.

Важливо також зазначити, що частина переселенців, втративши житло та інше майно, через продовження активної фази бойових дій планувало, про що свідчать результати соціологічних досліджень, залишитися на тимчасове або постійне проживання у приймаючих громадах. Втім, інтеграції ВПО до підконтрольних Україні територіальних громад перешкоджають низка невирішених соціальних проблем. Тому важливим є налагодження ефективної взаємодії органів місцевої влади та громадських об'єднань, із залученням можливостей українських бізнес-структур і міжнародних, міждержавних і неурядових організацій, для задоволення потреб ВПО, що, безумовно, прискорить процес їхньої інтеграції у приймаючі громади.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема інтеграції ВПО у приймаючі територіальні громади з перших місяців російської збройної агресії проти України активно висвітлювалася у засобах масової комунікації, визначила пріоритетне спрямування дискусій у науково-експертному середовищі. Різні аспекти інтеграції ВПО до підконтрольних українській владі територіальних громад розглядалися у працях українських дослідників Н. Блюк, Ю. Городніченка, с. Дерев'янка, О. Малиновської, М. Чічканя та ін., аналітич-

них доповідях і дослідженнях, підготовлених державними науково-дослідницькими установами та неурядовими аналітичними центрами, зокрема Фондом «Демократичні ініціативи» ім. І. Кучеріва, Центром Разумкова. Діяльності громадських об'єднань України з вирішення нагальних проблем ВПО був присвячений окремий творчий доробок з цієї проблематики проф. О. Корнієвського. Ряд аспектів діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування щодо розв'язання проблем ВПО було висвітлено і в численних публікаціях автора даної статті. Водночас, українські вчені до цього часу комплексно не досліджували багатоаспектну проблематику інтеграції вимушених переселенців у приймаючі територіальні громади України, тим більше – у контексті взаємодії органів влади і громадських об'єднань, що зумовлює актуальність теми публікації.

Метою статті є висвітлення сучасного стану взаємодії органів влади з організованою громадськістю з вирішення нагальних проблем інтеграції ВПО у приймаючі територіальні громади, зокрема їх працевлаштування, а також шляхом організації навчальних курсів з метою їхньої адаптації до місцевих соціально-економічних реалій. При цьому, враховувався той факт, що найбільше допомога переселенцям надавалася в перші роки російсько-української війни (2022–2023 рр.). У зв'язку з цим, акцент в даній публікації робиться саме на цей період діяльності органів влади та громадських об'єднань.

Виклад основного матеріалу. З початком російсько-української війни органи державної влади та місцевого самоврядування (ОМС) спільно з громадськими об'єднаннями, зокрема благодійними, волонтерськими та міжнародними організаціями долучилися до надання необхідної допомоги ВПО, яка включала соціальні виплати, забезпечення тимчасовим житлом, гуманітарною допомогою, засобами гігієни, задоволення культурних потреб тощо. Водночас, наданої допомоги було недостатньо для розв'язання усіх соціально-економічних та гуманітарних потреб переселенців. Особливо гострою стояла проблема працевлаштування ВПО. До того ж, посадові особи ОМС не розглядали переселенців як ресурс для розвитку територіальних громад і часто ігнорували їхні запити, тим самим ускладнюючи інтеграцію ВПО до приймаючих територіальних громад. Також спостерігалися непоодинокі конфлікти між місцевим населенням та ВПО, що створювало соціальну напругу в територіальних громадах. При цьому варто врахувати обмеженість фінансових ресурсів

місцевого самоврядування, зростання рівня безробіття в територіальних громадах та конкуренції на ринку праці в результаті масової міграції населення із зони бойових дій [3]. Крім цього, спостерігалися і регіональні культурні відмінності між мешканцями приймаючих громад та переселенцями, оскільки значна частина ВПО походила зі Сходу та Півдня України, спілкувалася здебільшого російською мовою та навіть не робила спроб переходу на українську, що створювало значну напругу в територіальних громадах. Також ОМС, місцеві органи виконавчої влади, громадські та міжнародні благодійні організації навіть за наявності певних матеріальних і фінансових ресурсів були не в змозі розв'язати усіх соціальних і гуманітарних проблем переселенців, особливо забезпечення житлом, роботою, а також організації належного освітнього процесу для дітей ВПО. При цьому, лише незначна частина переселенців мала змогу винаймати житло, працевлаштовуватися або відкривати власну справу в приймаючих територіальних громадах.

У травні 2022 р. соціологічною агенцією «ФАМА» були проведені численні інтерв'ю серед переселенців в Львівській області, які вказували на основні потреби, що хвилювали дану категорію громадян. Загалом через 3 місяці після початку війни в регіоні було зареєстровано 242 тис. ВПО, серед них 75 тис. дітей, 110 тис. осіб працездатного віку, понад 30 тис. пенсіонерів та 8 тис. осіб з інвалідністю (реальна ж кількість переселенців складала до 500 тис. чол.). При цьому, в перші місяці війни серед ВПО переважали мешканці Київщини (27%), Донеччини (25%) та Харківщини (19%), з них жінки становили 73% усіх ВПО (в наступні місяці значна частина мешканців Київщини повернулася до рідних домів, натомість зросла кількість переселенців з Донбасу, та інших регіонів, охоплених війною). Приблизно чверть респондентів втратили житло внаслідок знищення або сильних ушкоджень, а ще 27% опитаних не знали про долю їхнього помешкання. При цьому, на початку війни переважали заможні переселенці, які тікали від жахів війни та мали змогу винаймати житло. У наступні місяці більшість ВПО складали мешканці Сходу та Півдня України, які прибували із зон найактивніших бойових дій, при цьому значна частина з них розраховувала на фінансову та гуманітарну допомогу з боку держави і громадських організацій, тому не прагнула знайти роботу. Серед найбільш актуальних потреб, які вказали в опитуваннях переселенці, була проблема забезпечення житлом, при цьому

повністю оплачувати проживання мало змогу лише 9% опитаних. Також серед важливих питань, які цікавили ВПО, були забезпечення гуманітарною допомогою (їжа, одяг) та фінансовою підтримкою, при цьому для вирішення найактуальніших потреб були задіяні ОМС (найчастіше займалися організацією забезпечення житла для переселенців в межах територіальних громад), волонтерські організації (роздавали гуманітарну допомогу, яку отримували 86% опитуваних) та органи державної влади (забезпечували ВПО фінансовою підтримкою). Крім цього, важливу роль у забезпеченні продуктами харчування та надання матеріальної допомоги переселенцям відігравали вітчизняні громадські (волонтерські) та міжнародні організації (World Food Programme ООН, Фонд Binance Charity, який з благодійною ініціативою «Паляниця» створив Binance Refugee Card, що упродовж 3-ох місяців виплачував по 75 дол. найбільш незахищеним переселенцям). При цьому, значну роль в підтримці гуманітарних ініціатив громадських об'єднань відіграли обласна державна і військова адміністрації та органи місцевого самоврядування, які забезпечували юридичний і логістичний супровід діяльності громадських організацій [9, с. 7–8, 13–14, 18–19].

Також респонденти вказали на проблеми з забезпеченням роботою та навчанням, в тому числі можливість відвідувати дошкільні та середні загальноосвітні заклади дітьми переселенців, однак на думку влади та громадських організацій саме працевлаштування ВПО було найгострішою проблемою через брак вакансій. З іншого боку, більшість ВПО розглядали своє перебування на Львівщині як тимчасове та за першої ліпшої можливості прагнули повернутися додому, тому більше розраховували на фінансову підтримку держави та гуманітарну допомогу з боку волонтерських організацій. У свою чергу, органи влади Львівщини спільно з громадськими об'єднаннями задіяли інтеграції переселенців до нових територіальних громад вживали та вживають необхідних заходів, спрямованих на працевлаштування ВПО та розвиток підприємницької ініціативи в їхньому середовищі. Зокрема, громадські організації розробили декілька проектів, які спрямовані на створення робочих місць в регіоні через підтримку місцевого та релокованого бізнесу, забезпечення постійним житлом переселенців, підготовку навчальних програм з підвищення кваліфікації ВПО [9, с. 19, 22, 24, 31, 14, 26].

Досліджуючи проблему інтеграції ВПО до нових територіальних громад варто наголосити на значній ролі органів публічної влади

в забезпеченні найактуальніших потреб переселенців.

Так, Стратегія державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 р., ухвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України 7 квітня 2023 р., передбачає «сприяння інтеграції внутрішньо переміщених осіб шляхом створення умов для розвитку потенціалу, посилення спроможності приймаючих територіальних громад». Серед основних завдань стратегії можна виділити соціальну інтеграцію ВПО до нових територіальних громад, забезпечення доступним житлом, підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації, заохочення до відкриття власної справи, а також безпечне повернення ВПО на попереднє місце проживання [10].

Крім цього, з початку війни держава гарантувала переселенцям щомісячну грошову допомогу, яка становила 2 тис. грн. на місяць на дорослу людину і 3 тис. грн. на дитину та особу з інвалідністю [1, с. 336]. Так, в Державному бюджеті на 2025 р. на допомогу переселенцям передбачено 50 млрд. грн.. Для прикладу, у 2022 р. на виплати переселенцям було виділено приблизно 75 млрд. грн., а наступного року переселенці отримали вже 57 млрд. грн. [11].

Також у рамках проведення державної соціальної політики органи влади активно залучалися до працевлаштування ВПО через центри зайнятості, при цьому проблема пошуку роботи для переселенців була актуальною і до повномасштабного російського вторгнення. Після 24 лютого 2022 р. ситуація з працевлаштуванням ВПО ще більше ускладнилася, оскільки різко зросла чисельність переселенців у приймаючих громадах, а кількість робочих місць та вакансій під час війни значно скоротилася.

Значну роль в інтеграції та працевлаштуванні переселенців відіграють також посадові особи ОМС приймаючих громад. Наприклад, міська влада м. Черкас, де проживало до 30 тис. ВПО, починаючи з 2022 р., спільно з обласною державною адміністрацією, зосередили свої зусилля на забезпеченні переселенців житлом і роботою, а також на задоволенні їхніх культурних потреб, соціальної адаптації в нову громаду [12].

Наслідуючи приклад черкаських колег посадові особи ОМС м. Кам'янське Дніпропетровської області з метою інтеграції переселенців створили Центр підтримки ВПО при міськраді для надання соціальних послуг, правової, психологічної, медичної допомоги та працевлаштування ВПО. «Для ефективної організації гуманітарної та соціальної допо-

моги ВПО міська влада активно співпрацювала з волонтерськими організаціями. А за сприяння громадської правозахисної організації БФ «Право на захист» у Дніпрі, Кривому Розі, Кам'янському та інших населених пунктах Дніпропетровської області з червня 2023 р. було організовано грошову допомогу для переселенців у розмірі 6600 грн. за програмою УВКБ ООН». Подібні заходи щодо підтримки ВПО здійснювали ОМС Києва, Харкова, Запоріжжя, Херсона, Кропивницького, Рівного, Одеси, Львова, Хмельницького, Ужгорода, Дніпра, Тернополя та інших міст, а в Західних регіонах України, куди з початку повномасштабного вторгнення рф переселилася значна частина ВПО, ОМС за підтримки громадських та благодійних організацій з перших місяців війни приступили до спорудження тимчасового житла для переселенців. Подібні заходи пізніше проводилися й в інших регіонах України [6; 8, с. 28–29; 13, с. 347–348].

Працевлаштування ВПО є однією з найголовніших складових їхньої інтеграції до нових територіальних громад. Саме в цій сфері спостерігалася найбільша взаємодія органів публічної влади з громадськими об'єднаннями, а також підприємницькими колами, в тому числі на рівні громад та шляхом проведення спільних проектів, програм, навчальних курсів, тренінгів, семінарів, спрямованих на залучення ВПО до повсякденного життя територіальних громад, їхнє працевлаштування.

Приміром, програма «Єднання заради дій», яка з'явилася в Україні ще в січні 2021 р. за ініціативи Ради міжнародних наукових досліджень та обмінів (IREX в Україні) у партнерстві з БФ «ССС» за підтримки державного департаменту США, мала на меті надати всебічну підтримку в інтеграції ВПО до приймаючих територіальних громад, в тому числі сприяти забезпеченню переселенців соціальною та гуманітарною допомогою, житлом і роботою. З початком повномасштабного вторгнення рф на територію України учасники проекту «Єднання заради дій» зосередилася також на захисті прав переселенців, психологічній підтримці ВПО, наданні соціальної та гуманітарної допомоги переселенцям, забезпечення їх житлом та роботою. До цієї програми долучилися ВПО, ОМС та населення 25 приймаючих громад в 15 областях України, а також представники громадських організацій [2].

У липні 2023 р. у Дніпрі відбувся регіональний Форум ВПО «Інтеграція переселенців на Дніпропетровщині», метою якого був пошук шляхів взаємодії переселенців з владою, біз-

несом та громадськими організаціями щодо їхньої інтеграції до приймаючих громад Дніпропетровщини. У Форумі взяли участь представники обласної влади, ОМС, релокованого і місцевого бізнесу, громадських та благодійних організацій, а сам захід відбувався в рамках програми «Єднання заради дій» [4; 5].

Нарешті, важливою формою взаємодії органів публічної влади з громадськими об'єднаннями стали Ради ВПО, які з початку війни створювалися в територіальних громадах з метою інтеграції переселенців на новому місці проживання. Саме через Ради ВПО переселенці могли ефективно взаємодіяти з органами влади щодо вирішення їхніх соціальних та побутових питань. Слід зазначити, що до 2022 р. Ради ВПО функціонували переважно на Півдні та Сході України: Харкові, Краматорську, Запоріжжі, Кривому Розі, де оселилося найбільше вихідців з окупованих районів Донбасу. Починаючи з лютого 2022 р. такі Ради були створені в Західних та Центральних областях України, які прийняли найбільше переселенців. До складу Рад входили представники ВПО, громадських організацій, органів державної влади чи/та місцевого самоврядування [14].

Значна частина Рад ВПО була створена в рамках проекту «Єднання заради дій», команда якого станом на 2023 р. працювала в 25 громадах 15 областей України, організовувала видачу гуманітарної допомоги для переселенців, забезпечення житлом, а особливо роботою, при цьому враховувався той факт, щоб висококваліфіковані спеціалісти отримували роботу за фахом [7].

Висновки. З метою розв'язання нагальних потреб ВПО, в тому числі забезпечення житлом, роботою, соціальними пільгами, сприяння їхньої інтеграції до нових територіальних громад, необхідно, перш за все, внести зміни у вітчизняне законодавство, які б повною мірою врахували права переселенців, сприяли ширшому залученню до приймаючих територіальних громад, при цьому зміни мають торкатися як законодавства на загальнодержавному рівні, так і локальних нормативно-правових актів. Також необхідно закріпити спеціальними нормативно-правовими актами статус Рад ВПО, а органи влади, в свою чергу, повинні заохочувати створення таких Рад в усіх областях

України та по можливості в тих територіальних громадах, які прийняли значну кількість переселенців. Налагодження тісної взаємодії Рад ВПО з органами влади дозволить глибше інтегруватися ВПО до приймаючих територіальних громад, отримувати переселенцями якісні адміністративні та соціальні послуги, дасть можливість працевлаштуватися, навчатися з метою підвищення кваліфікації та отримання нової спеціальності.

Враховуючи той факт, що більшість переселенців не працевлаштована на новому місці проживання або не бажає знайти роботу, оскільки після завершення війни прагне повернутися додому, тому не звертається до центрів зайнятості, необхідно провести моніторинг за участю органів влади, Рад ВПО та громадських організацій з метою виявлення тієї частини ВПО, яка бажає залишитися в нових територіальних громадах назавжди або на тривалий період. Саме на цю категорію переселенців повинні бути спрямовані основні зусилля влади та громадянського суспільства, що дозволить їм швидше інтегруватися до нових територіальних громад. У зв'язку з цим, необхідна всебічна взаємодія на всіх рівнях органів влади, центрів зайнятості, громадських об'єднань, Рад ВПО, міжнародних благодійних організацій, бізнесу, яка буде спрямована на забезпечення усіх базових потреб ВПО, особливо пошук постійного житла і роботи для тих переселенців, які збираються інтегруватися до нових територіальних громад і тимчасового житла та роботи (в тому числі шляхом організації громадських робіт) для більшості переселенців, які не виявляють бажання інтегруватися, а після завершення війни необхідно забезпечити повернення додому та облаштування побуту цій категорії ВПО.

Оскільки більшість ВПО не можуть знайти роботу за фахом на новому місці проживання, вважається за необхідне посилення співпраці між органами влади та інститутами громадянського суспільства щодо організації навчальних курсів, спеціальних тренінгів, в тому числі психологічних для заохочення переселенців до пошуку роботи, семінарів з метою підготовки та підвищення кваліфікації ВПО, при цьому навчальний процес має охопити якомога більше територіальних громад.

Література:

1. Відбудова України: принципи та політика / за ред. Юрія Городніченка, Ілони Сологуб, Беатріс Ведер ді Мауро. CERP Press, 2022. 507 с.
2. «Єднання заради дії». Про проект. URL: <https://yednanniazaradydii.org.ua/about-project/>
3. «Інтеграція внутрішньо переміщених осіб до життя в нових громадах». URL: <https://www.irf.ua/contest/integracziya-vnutrishno-peremishhenyh-osib-do-zhyttya-v-novyh-gromadah/>

4. Інтеграція ВПО Дніпровщини: у Дніпрі обговорять проблеми переселенців та шляхи їх вирішення. URL: <https://www.dniprotoday.com/dnipro/integracia-vpo-dniprovsini-u-dnipro-obgovorat-problemi-pereselenciv-ta-slahi-ih-virisenna-3441>
5. Інтеграція ВПО Дніпропетровщини: у Дніпрі обговорять проблеми переселенців та шляхи їх вирішення. URL: <https://nsju.dp.ua/integratsiya-vpo-dnipropetrovshhini-u-dnipro-obgovoryat-problemi-pereselentsiv-ta-shlyahi-yih-virishennya-anons.html>
6. Інформація для внутрішньо переміщених осіб. Офіційний сайт Кам'янської міської ради. URL: https://kam.gov.ua/gromadi/sotsialniy_zakhist_naseleennya/informatsiya_dlya_vnutrishnyo_peremishchenikh_osib
7. Майбутнє переселенців: як його окреслити, враховуючи закордонний досвід? URL: <https://sss-ua.org/news/majbutnye-pereselencziv-yak-jogo-okreslyty-vrahovuyuchy-zakordonnyj-dosvid/>
8. Місцеве самоврядування як чинник стійкості тилу: аналіт. доп. / [В. Г. Потапенко, В. О. Баранник, Н. В. Бахур та ін.]; за ред. В. Г. Потапенка. Київ: НІСД, 2023. 54 с.
9. Повернутись додому: Експрес-картування потреб та очікувань ВПО у Львівській області. Аналітична записка. Андрусевич А., Андрусевич Н., Козак З., Міщук З. Ресурсно-аналітичний центр "Суспільство і довкілля (2022)". 37 с. URL: [file:///C:/Users/HP/Downloads/news_83599358%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/HP/Downloads/news_83599358%20(1).pdf)
10. Стратегія державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року. Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 7 квітня 2023 р. № 312-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/312-2023-%D1%80>
11. У бюджеті-2025 закладені близько \$50 мільярдів на виплати переселенцям. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3930887-u-budzeti2025-zakladeni-blizko-50-milardiv-na-viplati-pereselencam.html>
12. У Черкасах обговорювали можливості покращення допомоги і взаємодії з внутрішніми переселенцями. URL: <https://chmr.gov.ua/ua/newsread.php?view=22961&s=1&sl=17>
13. Утвенко В. Роль органів місцевого самоврядування в інтеграції внутрішньо переміщених осіб до нових територіальних громад. Бібліотека. Люди. Війна. Втрати і звернення: зб. тез і повідомлень Всеукр. наук.- практ. конф., 8 листоп. 2023 р. / М-во культури та інформ. політики України, Нац. іст. б-ка України, Ін-т історії України НАН України, Центр дослідження історико-культурної спадщини України, Нац. спілка краєзнавців України, Київ. нац. ун-т культури і мистецтв, кафедра інформ. технологій; ред. кол.: А. Скорохатова (голова), Н. Волошінська, Т. Спанчак, О. Михайлова, Р. Маньковська, Т. Новальська, О. Покропивна, М. Цінська. Київ, 2023. С. 344–351.
14. Що таке Ради ВПО і як вони можуть допомогти громадам. URL: <https://hromadske.radio/publications/shcho-take-rady-vpo-i-yak-vony-mozhut-dopomohy-hromadam>

Дата надходження статті: 28.09.2025

Дата прийняття статті: 20.10.2025

Опубліковано: 04.12.2025

Наукове видання

**НАУКОВІ ПРАЦІ
МІЖРЕГІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ
ПОЛІТИЧНІ НАУКИ
ТА ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ**

Випуск 3 (79), 2025

Засновано 2001 року
Видання виходить 4 рази на рік

Коректор *І. М. Чудеснова*
Комп'ютерне верстання *В. Б. Гайдабрус*

Підписано до друку 04.12.2025 р.
Формат 60х84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Замовлення № 1125/9365. Ум. друк. арк. 10,70.
Наклад 100 прим.

Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.